

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CAMİLERİN TOPLUMSAL KİMLİK VE DEĞERLERİN
OLUŞMASINDAKİ ROLÜ**

Şuayip KURNAZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ

İZMİR-2013

YÜKSEK LİSANS
TEZ PROJELERİNİN DEĞERLENDİRİLMİŞİ

2008000007

Üniversite : Düzce Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Şuayip KURNAZ
Tez Başlığı : Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü

Savunma Tarihi : 22.11.2013
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı

Üniversitesi

İmza

Yrd. Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ

- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Yrd. Doç. Dr. Veli ÖZTÜRK

- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Oybirliği

Oy Çokuğu ( )

Şuayip KURNAZ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü" başlıklı Tez ( ) / Projesi ( ) kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Şuayip KURNAZ

imza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü
Şuayip KURNAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu tez çalışmasının temel problemi, Camilerin toplumsal kimliğinin ve değerlerin oluşmasındaki rolünü, bireysel ve toplumsal kimliğin kazanılmasında, değerlerin oluşmasında, korunması ve aktarılmasında yaygın din eğitiminin-yaygın din eğitimi kurumu olarak camilerin-fonksiyonlarını araştırmaktır.

Çalışmamızın temel kavramları; “Yaygın din eğitimi, Kimlik ve Değerdir”dir. Bunun yanında, bu kavramların ilişkili olduğu başka birtakım kavramlarda ele alınmıştır. Örneğin, eğitim, öğretim, din eğitimi, din öğretimi, cami eğitimi, vb.

Araştırmanın konusu, amaç ve önemi, yöntem ve sınırlılıkları belirtildikten sonra, tezimizde kullandığımız temel kavramlar açıklanmıştır. Sonraki aşamada konuyla ilgili yapılmış çalışmalar zikredilmiş, kimlik, toplumsal kimlik kavramı ve camilerin fonksiyonlarıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaygın Din Eğitimi, Kimlik, Değer.

ABSTRACT

Master's Thesis

The role of This Social identity and Values of mosques

Şuayip KURNAZ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religion Sciences

Philosophy and Religion Sciences Program

This is the basic thesis of this social problem, individual identity and values, the role of mosques and social identity in the creation, preservation and transfer of common values, political, religion education-investigate the functions of mosques as the common religious education Institute-. The renewed basic concepts; "Common religious education, identity and Value". In addition, some of these concepts are associated with other matters. For example, training, education, religious education, religious education, training, and so on, mosques. The importance of the subject, purpose and method of the research, and describes the basic concepts we use after you specify limitations in this work. The next stage involves the concept of identity, social identity and provides information about the functions of mosques.

Keywords: Common Religious Education, Identity, And Value.

CAMİLERİN TOPLUMSAL KİMLİK VE DEĞERLERİN OLUŞMASINDAKİ ROLÜ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR VE KONUYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

1.1. EĞİTİM	13
1.2. ÖĞRETİM	14
1.3. DİN EĞİTİMİ	14
1.4. DİN ÖĞRETİMİ	15
1.5. CAMİ EĞİTİMİ	16
1.6. DEĞER VE DEĞER ÇEŞİTLERİ	17
1.6.1. Değer Çeşitleri	18
1.7. TOPLUMSAL DEĞERLER	19
1.8. DEĞER EĞİTİMİ	21
1.9. YAYGIN DİN EĞİTİMİ	22
1.10. KONUYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	23

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİK ÇEŞİTLERİ VE TOPLUMSAL KİMLİK

2.1. KİMLİK KAVRAMI	25
2.2. KİMLİĞİN OLUŞUMU	27

2.3.KİMİLİĞİ OLUŞTURAN UNSURLAR	27
2.4. TOPLUMSAL KİMLİK	30
2.5.TOPLUMSAL KİMLİĞİN OLUŞUMUNA KATKI SAĞLAYAN SÜREÇLER	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL KİMLİĞİN VE DEĞERLERİN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN YAYGIN DİN EĞİTİMİ KURUMU OLARAK CAMİLER, FONKSİYONLARI VE CAMİ MERKEZLİ DİN EĞİTİM FAALİYETLERİ

3.1. CAMİ VE MESCİD KAVRAMI	36
3.2. CAMİLERİN FONKSİYONLARI	38
3.2.1. Camilerin Dini Fonksiyonları	38
3.2.2. Camilerin Eğitim Fonksiyonu	40
3.2.3. Camilerin Toplumsal Kimliğin Oluşumundaki Fonksiyonları	42
3.2.4. Camilerin Sosyal Fonksiyonları	46
3.2.5. Camilerin Kültürel Fonksiyonları	49
3.3. DEĞERLERİN VE TOPLUMSAL KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN CAMİ MERKEZLİ EĞİTSEL SÜREÇLER	51
3.3.1. Cami İçi Eğitim Faaliyetleri	52
3.3.2. Hutbeler	52
3.3.3. Vaazlar	58
3.3.4. Yaz Kur'an Kursları	59
3.3.5. Cami Dersleri	64
3. 4. CAMİ DIŞI EĞİTİM FAALİYETLERİ	65
3.4.1. Yapılanmış Sohbetler	66
3.4.2. Yapılanmamış Sohbetler	67
3.4.3. Dini Tören ve Merasimler	68
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	
Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	: Yayınları, Yayınevi
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Din, toplumsal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak insanlık var olduğundan beri varlığını devam ettiren bir olgudur. İslam nazarından bakıldığında yeryüzüne gönderilen ilk insanın aynı zamanda peygamber oluşu bu olgunun insanlıkla yaşıt olduğunu gösterir.

Toplumsal hayatın olmazsa olmazı olan din ile toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Zaman zaman din toplumu, zaman zaman da toplum dini etkilemiştir. Ancak, küreselleşmenin etkisiyle adeta dünyanın bile köy haline geldiği, teknoloji çağını yaşayan günümüz toplumları üzerinde dinin etkisi her geçen gün artmaktadır. Bu artışın altında da sığınma, kendini güvende hissetme, korunma gibi son derece insani duyguların yer aldığı bilinen bir gerçektir.

Ayrıca dinin muhataplarına kazandırdığı ahlaki ilke ve değerler, hem bireye hem de içinde bulunduğu topluma kazandırdığı kimlik, geliştikçe güvensizleşen, çoğaldıkça yalnızlaşan, bunalımlara sürüklenen toplumlar için istikrarı temin eden bir sorun çözücü olarak karşımızda durmaktadır. İşte bu gerekçelerle dinin ve dolayısıyla dinin toplumsal hayattaki kurumsal adresi olan camilerin toplumsal hayata olan katkılarını, geçmişten günümüze icra ettiği fonksiyonları ele almaya çalıştık.

Nüzulünden itibaren İslam toplumuna değer aşıl原因, cehalet çağını yaşayan insanları saadet asrının mutlu bireyleri haline getiren, tavrıyla, tutumuyla, fiziksel görünümüyle muhataplarını diğerlerinden farklı olmaya davet eden Hz. Peygamberin toplumsal hayatın merkezine yerleştirdiği camiler, her ne kadar geçmişten devraldığı bu mirasın tamamına sahip çıkamasa da halen toplumsal hayatı ayakta tutan merkezlerdir.

Hayatın kişisel ve toplumsal sorunları karşısında insanın sığınabileceği en büyük güç dindir. Din, bireyin aşkın varlığa inanıp teslim olmasını isteyerek, varoluşa bir değer ve anlam kazandırmakta; aklı ikna edici bir dünya görüşü ve bir yaşam tarzı sunarak insanı sonsuzluk alanına yerleştirmektedir. Herhangi bir dine inanmayan bazı ateistlerin bile korkutucu tehlike ve aşırı bir sıkıntı ile baş başa

kaldıklarında refleks halinde yaratıcıyı anan sözler söylemeleri, bu gerçeği doğrulamaktadır.¹

Kimlik ya da kişilik duygusuna sahip olma, insan için bir fitri bir ihtiyaçtır. Ancak bu ihtiyaç, doğuştan itibaren kendiliğinden karşılanmaz. Birey, zihinsel açıdan ne kadar yüksek potansiyele sahip olsa da ileriki hayatında davranışlarına yön veren kişiliğinin gelişimi, irsiyet, aile, arkadaşlık, meslek, ekonomik şartlar, dünya görüşü, inanç ve değerler gibi çeşitli sosyo-kültürel faktörlere bağlıdır. Bu faktörler içerisinde dinin önemli bir yeri vardır.

İslam dininin temelini oluşturan Allah inancı ve dini ibadetler, kişiliği ve iradeyi geliştirici bir özelliğe sahiptir. Allah inancı ile hayatını anlamlandıran ve davranışlarını kontrol altında tutabilen bir insan, düzenli ibadet alışkanlığı ile saygı, güven, merhamet ve yardımseverlik gibi duygularını geliştirmektedir. Namaz kılariken rükuda eğilmek ya da secdede yere kapanmak, insana alçakgönüllülük ve mütevazilik gibi meziyetler kazandırmaktadır. Oruçla kin, öfke ve nefret duyguları kontrol altında tutularak nefsin istekleri karşısında dayanma gücü elde edilir. Zekat ve sadakayla bencillik ve cimrilik duyguları dizginlenmekte, yardımlaşma ve diğerkamalık hisleri canlı tutulmaktadır.²

Din insanlık tarihinin başlangıcından beri, toplumların dünya kurma girişimlerinde önemli bir rol oynamıştır. Farklı isimlerle de olsa tarihin her döneminde varlığını koruyan din, insanlığın doğal akışını daima etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir.³ İnsanlıkla yaşıt bir kurum olan, toplumsal hayatın dizaynını etkileyen din, toplumu ayakta tutan diğer kurumlar gibi sosyal hayatın olmazsa olmazları arasında yer alan sosyal bir olgudur.

Değişim ve gelişim açısından dinin rolüne değinen MaxWeber, toplumsal yapıya şekil ve ruh kazandıran en önemli unsurun din olduğunu savunmuştur. Dinin sosyal kurumları yasallaştırıcı gücü, günlük hayatla ilgili meseleleri kuşatıcı bir yasa ile bütünleştirme boyutuna sahiptir. Bu yüzden tarihin pek çok döneminde dinsel nitelikli dünya görüşlerinin egemen olduğu görülmüştür.⁴ Dine bağlı değerler ve ahlak anlayışı, bir toplumu ayakta tutan soyut direklerdir. Bu direklerden yoksun

---

¹ Hüseyin Yılmaz, **Din Eğitimi ve Sosyal Barış**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, (Sosyal Barış) s.85.

² Yılmaz, Sosyal Barış, ss. 87-88.

³ Yılmaz, Sosyal Barış, s. 101.

⁴ Yılmaz, Sosyal Barış, s.101.

olan toplumlar, hem olumsuz bir takım değişimlere ve dış etkilere açık hale gelirler hem de direnme güçlerini kaybederler. Kur'an kıssalarında geçmiş toplumların helakinin dinden uzaklaşmaya bağlanması konunun bu yönüne dikkatimizi çekmektedir. Din varlığı ile bir etki gücüne sahip olduğu gibi yokluğu ile de etki gücüne sahiptir. Hayatlarında dini barındıran toplumların bu sosyal olgudan olumlu manada faydalandıkları din ile çatışma içerisine giren toplumların ise uzun süre ayakta kalamadıkları tarihsel bir gerçektir.⁵

Parçaları bir araya toplayan, bir şeyin bir kısmını diğer kısmına katan, uzlaştıran ve barıştıran anlamlarına gelen cami de dinin en temel kurumsal yapısı olarak toplumda ortak bir şuurun oluşmasına önemli katkılar sağlayan bir müessesedir. Cami, toplumun her kesiminden insanın herhangi bir ayırımı gitmeden bir araya geldikleri, kaynaştıkları, aynı heyecanları yaşadıkları, kardeşlik, birlik ve beraberlik duygularının doruk noktasına ulaştığı kutsal bir mekandır. Bu yüzden İslâm'da cami özel bir konuma sahiptir. Hz. Peygamber'den günümüze kadar bu yönünü hep muhafaza etmiştir.⁶

Ülkemizin inanç yapısının temelini oluşturan İslam dini, asırlarca sosyal kuralları düzenleyici bir rol oynamıştır. Günümüzde siyasi, içtimai, iktisadi ve eğitim gibi pek çok alanda İslam dininin izleriyle karşılaşılır. Dinsel hayatla belli bir yakınlığı olmayanların yaşantılarında bile dinin etkisi hissedilmektedir. Nikah, defin, hatim ve mevlid törenleri, Ramazan ve kurban bayramı kutlamaları, hasta ziyaretleri, zekat ve sadaka gibi insanları birbirine yakınlığa getiren gelenekler, dindar olsun olmasın, Türk toplumunda büyük bir kesimin ilgi gösterdiği temeli dine dayalı sosyal aktivitelerdir.⁷ Temeli dine dayanan ve toplumu oluşturan bireylerin tamamını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bu aktivitelerin merkezi de hiç şüphesiz camilerdir. Tarihsel süreç içerisinde ibadethane olmanın yanında çok farklı fonksiyonları yerine getiren camilerin, günümüzde sahip olduğu fonksiyonları kaybettiği, günde beş vakit namaz kılınan tek boyutlu mekanlar haline geldiği dile getirilmektedir. Ancak dinin kurumsal merkezi olan camiler hem günde beş vakit kılınan namazlarla toplumsal hayata katkı sunmakta, bünyesinde icra edilen dini

---

⁵ Şükrü Keyifli, **Yaz Kur'an Kursları Öğretici El Kitabı**, Tibyan Yayınları, İzmir, 2011, (El Kitabı), s.28.

⁶ Diyanet Dergisi, http://www.diyaret.gov.tr/turkish/DIYANET/aylik_ekim2000/toplum.htm, (20.11.2012)

⁷ Yılmaz, Sosyal Barış, s.102.

tören ve merasimlerle müminlerin dini düşünce ve davranışlarına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda yaygın din eğitiminin merkezi olan camiler, inananlara ve inananlar topluluğuna kimlik kazandıran, toplumun sahip olduğu değerlerin korunmasını, aktarılmasını sağlayan mekânlardır.

Kurulduğu günden itibaren Müslümanların yaşamında önemli bir yere sahip olan camiler, bugün de aynı konumlarını muhafaza etmektedirler. Günümüzde camiler, öncelikle ibadet yeri olma özelliğine sahiptirler. Milyonlarca insan beş vakit namaz, cuma namazı, bayram ve teravih namazlarında ibadet maksadıyla camilere gelmektedirler. Ayrıca mevlit programlarında ve ramazanlarda okunan mukabelelerde camiler dolup taşmaktadır. Camiler ibadet yeri olma özelliğinin yanında, din eğitiminin temel bahisleri olan iman, ibadet, ahlâk gibi konularda eğitim yapılan birer yaygın eğitim kurumudur. Camilerde her yaş ve seviyedeki insanımız dinî konularda bilgilendirilmekte, aydınlatılmakta ve okullarda öğrendikleri dinî bilgiler pekiştirilmektedir. Akşam kursları ve yaz aylarında açılan yaz Kur'an kursları yaygın din eğitimi adı altında camilerde yürütülen din eğitimi etkinlikleridir. Yaygın din eğitimi yetişkinlere ve okul dışındakilere dinî bilgiler kazandırmak ve dinî anlayışlarını geliştirerek hayatın dinî boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla yürütülen, planlı, programlı ve örgütlü bir din eğitimi çabasıdır. Camiler birer yaygın din eğitimi kurumu olduğundan buralarda verilen hutbe ve vaazların, Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler öğretiminin önemi bir kat daha artmaktadır. İslâm birlik ve tevhid dinidir. Tevhid inancı en mükemmel ve ideal bir sosyal kaynaşma, kenetlenme, birleşme ve bütünleşme prensibidir. İşte camiler İslâm'ın özünde yer alan bu birlik ve beraberlik ruhunun insanlara kazandırıldığı, insanların birbirleriyle kaynaştığı ve toplumsal dayanışmanın temellerinin atıldığı kutsal mekânlardır.

Camiler İslam'ın ilköğretim kurumlarıdır. Her ne kadar bir örgün eğitim kurumu olmasalar da yapı ve tasarımı itibariyle algı eğitimi yapan kurumlardır. Bu algı kutsalın algısıdır. Camiler hem dini mekânlar olmaları hem buralarda daha çok din ile ilgili konuların gündeme gelmesi bakımından hem de mimarileri ve tezyinatları itibariyle dini eğitim ortamları olarak değerlendirilebilir. Camiye giren kişilerin birçok dini sembole karşılaşmaları onlarda, dini öğrenme bakımından bir hazır bulunuşluk meydana getirebilir. Çoğu camide var olan hat yazıları,

Kaberesimleri, mihrap, kürsü, minber, Kur'anı Kerimler, Kur'an okumak için yapılmış rahleler, tesbih ve takkelerin, her biri dini sembolik değeri olan nesnelere. Bu eşya ve semboller, camiye gelen insanlarda, inanç, ibadet ve ahlaka dair hususlarda çağrışımlara, pekiştirmelere neden olmaktadır. Aynı zamanda cami içerisinde ibadet, ahlak ve inanç öğrenme alanlarının hepsine ilişkin tecrübeleri hem gözlemlene hem de uygulama imkanı vardır.⁸

Camilerde cemaatle kılınan günlük namazlar ve toplu halde kılınan Cuma, teravih ve bayram namazları gibi öbür toplu ibadetler, imamın arkasında ve onun önderliğinde bir tek Allah'a kulluk için saflar halinde toplanmış bulunan ve her türlü mesleki, sosyal, kültürel statü farkları ve imtiyazları bir kenara bırakarak kenetlenen ve yek vücut olan bir toplumsal kaynaşma ve bütünleşmenin en canlı örnekleridirler. Bugün ülkemizde yaklaşık olarak 65.000 cami bulunmaktadır. Ülkemiz il, ilçe, kasaba, köy ve en ücra köşelerine varıncaya kadar cami ağıyla örülmüş bulunmaktadır. Bu durum camilerin eskiden olduğu gibi günümüzde de yerleşim merkezlerinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.⁹

Birbirinden farklı kültür ve inançların birlikte yaşamaya başladığı günümüz dünyasında “diyalog ve hoşgörü faaliyetlerine”(!) rağmen değer ve kimlik merkezli çatışmalar da yaşanmaya devam etmektedir. Çatışmaların kimlik ve değer olarak benimsenen semboller üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinde Cami ve minare yapılmasının yasaklanması yapısal anlamda, sektörel anlamda bir yasak olmaktan öte cami ve minarenin sembolize ettiği kimlik ve değerlere karşı oluşun bir göstergesidir. Müslümanlara yönelik art niyetli tavırların camileri ateşe verme şeklinde kendini göstermesi halen camilerin kimlik ve değer kazandırma bakımından faal olduğu anlamına gelir. Bu bağlamda Müslüman toplumları provakatif eylemlere sürüklemek isteyenlerin hedeflerine Camiyi, Kur'an-ı, Peygamberi koymaları son derece manidardır.

Yine yakın tarihimizde yaşadığımız kurtuluş mücadelesinin fitili camilerde ateşlenmiş, bir kriz merkezi vazifesi gören camiler halkın bilinçlendirilip organize edilmesinde en etkili rolü oynamıştır. - Merhum M. Akif'in Balıkesir Zağanos Paşa, Kastamonu Nasrullah Camileri başta olmak üzere Anadolu coğrafyasının muhtelif

---

⁸ Keyifli, El Kitabı, s.21.

⁹ Diyanet Dergisi, http://www.diyaret.gov.tr/turkish/DIYANET/aylik_ekim2000/toplum.htm, (20.11.2012)

yerlerinde, cami kürsülerinden seslenişi halkın vicdanında yankı bulmuştur-. Dün olduğu gibi bugün de cami kürsülerinden, minberlerinden yapılan sesleniş Müslüman toplumların vicdanında yankı bulmaktadır. Herhangi bir İslam coğrafyasında yaşanan menfi hadiseler karşısında maddi manevi birlik ve beraberliğin temini aynı yolla sağlanmaktadır.

Türkiye’de toplumsal değişimin baş döndürücü hızla yaşandığı ekonomik krizlerin, manevi hastalıkların, bireyselliğin giderek arttığı bir dönemde, değerlerde görülen yozlaşmayı azaltacak en önemli çözüm yolunun sağlıklı bir din eğitiminden geçtiğini söyleyebiliriz. Aşkın kaynağa dayanmayan değerlerin hem bireylerin anlam arayışına katkı anlamında ve hem de toplumsal ahlakın yükseltilmesinde herhangi bir olumlu etkisi olduğunu söylemek zordur.¹⁰ Dolayısıyla birlik beraberliği, kanaat etmeyi, şükretmeyi, paylaşmayı, selamlaşmayı telkin eden cami merkezli eğitsel faaliyetler insanlığın sıkıntılarına çare olmaya devam etmektedir.

Çünkü, nüzulünden itibaren İslam toplumuna değer aşıl原因, cehalet çağını yaşayan insanları saadet asrının mutlu bireyleri haline getiren, tavrıyla, tutumuyla, fiziksel görünümüyle muhataplarını diğerlerinden farklı olmaya davet eden Hz. Peygamber(s.a.s), bütün bu faaliyetlerini toplumsal hayatın merkezine yerleştirdiği camilerden sürdürmüştür. Bugün aynı seviyede olmasa da, halen camilerden sürdürülen eğitim faaliyetleri, modern çağın bunalıma sürüklediği insanlığa, yozlaştırdığı topluma değer aşıl原因, kimlik kazandırarak aydınlatmaya devam etmektedir.

Problem

Din, tıpkı ekonomi, hukuk, politika gibi toplumsal değişimi etkileyen ve aynı zamanda bu değişimlerden etkilenen bir olgudur. Toplumsal değişimlerin hızının arttığı bir dönemde dine olan ilginin artması, insanların bu değişim ve başkalaşım sürecinde kendilerini daha mutlu ve güvende hissetmelerine katkı sağlayıcı bir dindarlığa ihtiyaç duymalarındandır. Son yıllarda gerek yerel gerekse küresel alanda yaşanan hızlı değişimler kitle iletişimin yaygınlaşması ve gittikçe artan toplumsal bunalımlar insanların dine yönelmelerinde etkili olmuştur. Ayrıca, küresel

---

¹⁰ Ramazan Bulut, “Okulda Din Öğretiminin Toplumsal Temelleri ve İşlevleri”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, Uşak, 2011, s. 34.

gelişmelerin kendi varlığını tehdit edici boyutlara ulaştığını gören milletler, devletler yeniden güven ve istikrar sağlayıcı unsurlara yönelmektedir. Güvensizlik duygusu karşısında temel güven alanı olan dine, sığınma, korunma duygusunu ve istikrarı temin eden bir sorun çözücü gözüyle bakılmaktadır.¹¹

Din ile toplum arasındaki yakın geçmişteki ilişki, dinin toplumdan uzaklaştırılması şeklindeydi. Oysa bugün dinin toplumsal hayatın içinde, ona tüm boyutlarıyla katkı sağlayıcı bir toplumsal olgu olduğu/olması gerektiği şeklinde bir paradigma gelişmektedir. Dinin toplumsal hayata etkisi sanılanın aksine, dindarlaşmakla değil, aksine dinin toplumsal hayatta etkisinin azalması ve dinin çözülmeye başlamasıyla olur. Dinin toplumsal denetime, dayanışmaya, ahlaka ve değerler alanına katkısının azalmasıyla, başka bir deyişle dinin toplumsal işlevlerini artık yerine getirememesi sonucunda bir takım toplumsal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dine bağlı değerler ve ahlak anlayışı, bir toplumu ayakta tutan soyut direklerdir. Bu direklerden yoksun olan toplumlar, hem olumsuz bir takım değişimlere ve dış etkilere açık hale gelirler hem de direnme güçlerini kaybederler.¹²

Dinin toplum bireylerine kazandırdığı ahlak anlayışı ve değerler toplumun ayakta kalmasını sağladığı gibi dinin ayakta kalması ve toplum bireylerine ulaşması da dinin kurumsal hüviyeti olan mabetler sayesinde. Özellikle İslam'ın nüzulünden itibaren cami üzerinden insanlara ulaşması, barındırdığı ilke ve değerleri cami vasıtasıyla ulaştırması, müntesiplerini bünyesinde bir araya getirerek bir kimlik inşa etmiş olması bunun göstergesidir.

Vahyin indiği ilk dönemde yetişen nesiller için cami icra ettiği fonksiyonlar ile İslam'ın siyasi, sosyal, ekonomik ve doğal olarak ibadet uygulamalarının merkezinde bir kurum olarak dini sosyalleşme ve bilinçlenme sürecinin de merkezinde yer alıyordu. Bugün fonksiyonları daraltılmış ancak mimari unsurları İslam geleneği ile biçimlenmiş ve ibadet yönü daha da törensel hale getirilmiş caminin temel inanç ve ibadet esaslarını kavramada yer yer aile ile yarışan, bazı durumlarda da ailenin önüne geçen bir yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Camiden soyutlanmış ya da camiye devamın(Cuma ve bayram gibi) asgariye indirildiği bir dindarlığın, birey için, her yönüyle eksik ve tehditlere açık, bazı durumlarda da

---

¹¹Keyifli, El Kitabı, s.27.

¹²Keyifli, El Kitabı, s.28.

patolojik olduğunu öne sürebiliriz.¹³ Geçmişle mukayese edildiğinde camiler artık esas olarak namaz kılınan bir yer haline gelmiş olsalar da bunun bile kişi üzerinde inkâr edilemeyecek etkileri mevcuttur.

Cemaate devam eden birey içine katıldığı inananlar topluluğuna mensup olma şuurunun yanında dini pratikleri nasıl yerine getireceğini öğrenir, aynı zamanda farz, nafil, tesbihat, zikir gibi dini kavramlar ve uygulamalara da aşına olur. Birey evde kendi başına namaz kılarken hissedemediği duygu yoğunluğunu törensel bir edayla kalabalık bir halde kıldığı ibadetlerde yaşar. Ayrıca, bireyin kendi başına yaşayamadığı duygu yoğunluğunu cemaat halinde yaşamasını sağlayan mabetler de hem içe yani cemaate hem de dışa yani diğer dinlere karşı bir mesaj içerir. Cemaat mabedini inşa ederken her şeyden önce ibadetini düşünür ama aynı zamanda bunun dışa karşı bir mesaj taşıdığına da farkındadır. İbadet için hususi bir yapının inşası ya da tahsisi, o dinin mücessem bir ifadesidir. Dıştan bir bakış açısıyla mabetler öncelikle ibadeti değil, o ibadetlerin içinde yer aldığı dini akla getirmektedir. Yani, mabet cemaatin içine ibadet merkezli bir çağrışımında bulunurken, cemaatin dışına dini sembolize eden bir mesaj vermektedir. Mabedin görkemi sadece kendi mensuplarını değil, farklı din mensuplarını da önemli ölçüde etkiler.¹⁴

Mabedin bizzat kendisi dindar için dini ifade ettiği gibi, caminin içi de farklı anlamda sembolik çağrışımlara sahiptir. Mihrap imamın durduğu yerdir ve kıbleyi gösterir. Minber ise dini nasihatleri anlatır. Ancak mihrap sadece kıble yönünü gösteren basit bir oyuk olarak düşünülemez. O kelime anlamı itibariyle sığınmak demektir ve Hz. Meryem'den mülhem olarak tertemiz bir ruhun Allah'a yöneldiği yeri sembolize eder. Caminin iç duvarları Kur'an ayetleri ile süslüdür ve mutlaka her camide ön ve yan duvarlardaki levhalarda Allah, Muhammed lafızları, dört halifenin ve peygamber torunlarının isimleri yer alır. Caminin inşası ve bakımı bile uhrevi çağrışımlara sahiptir. Camiye bir tuğla katkıda bulunan kişi cennette bir tuğla kazanacağına inanır. Bu yüzden gecekondu bölgeleri gibi fakir mahallelerde bile bazen görkemli camilerin yapıldığını görürüz. Böyle muhitlerde cami, inananlar topluluğunun güç birliği ile yaptığı ilk kamusal eser olması açısından da

---

¹³Vejdî Bilgin, "Dini Sosyalleşme ve Bilinçlenmede Caminin Yeri ve Önemi", **Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami**, (Ed. Bedrettin Çetiner), Ensar Yayınları, İstanbul, 2009, s. 206.

¹⁴V. Bilgin, s. 202.

önemlidir.¹⁵ İşte bu ve buna benzer sebeplerden dolayı günümüz camileri, geçmişten devraldıkları fonksiyonların pek çoğundan uzak olsalar da, bünyesinde bir araya gelen cemaatin, dolayısıyla toplumun temel güven alanıdır. Sığınma, korunma duygusunun ve istikrarın adresidir.

Dinin toplum nezdindeki kurumsal kimliği olan camiler bu kimliğin toplumun bireylerine aktarımını sağlar. Ayrıca yaygın eğitimin merkezi olan camilerden yapılan vaazlar, sohbetler, okunan hutbeler, çocuklara ve yetişkinlere yönelik olarak düzenlenen kurslar, toplumsal yaraları sarma adına yapılan kampanyalar değer ürettiği gibi, değerlerin korunmasını ve aktarılmasını da temin eder.

Tek başına hayatını devam ettiremeyen, varlığı ancak toplum içinde anlam kazanan insanın toplumsal hayata yaptığı en önemli katkılardan birisi hiç şüphesiz ‘değer’ dir. Değer üreten, ürettiği değerlerle toplumsal yaşama renk katan insanoğlunun değerlerden giderek uzaklaştığı, kimlik bunalımı yaşadığı çağımızın en temel sorunlarından. Hayatı anlamlandıran unsurların, kavramların içinin boşlatılması, ahlak ve değer erozyonunun giderek artması, bilgi çağını yaşayan insanoğlunu yalnızlığa, mutsuzluğa ve karamsarlığa itmektedir. Yalnız, mutsuz ve karamsar insanlardan oluşan bir toplumun da geleceğini öngörmek de hiç zor değildir. İşte bu nedenle araştırmamıza temel teşkil eden problem cümlesi şudur: Camilerin toplumsal kimliğin ve değerlerin oluşmasındaki rolü nedir? Bireysel ve toplumsal kimliğin kazanılmasında, değerlerin oluşmasında, korunması ve aktarılmasında yaygın din eğitiminin-yaygın din eğitimi kurumu olarak camilerin-fonksiyonları nelerdir?

Alt Problemler

İslam tarihi boyunca şehirleşmenin merkezini oluşturan, dini kurumsallaştıran, farklı renkleri, kültürleri bünyesinde buluşturan; bir eğitim merkezi, bir kriz merkezi, bir ibadethane olarak faaliyet gösteren camilerimiz tarih boyunca devam ettirdikleri misyonlarının pek çoğunu kaybetse de hala yaygın din eğitiminin merkezi konumundadırlar. Yaygın din eğitiminin merkezi olan

---

¹⁵ V. Bilgin, s. 204.

camilerimizin değer eğitimine olan katkıları, sosyal, psikolojik ve kültürel fonksiyonları; camilerde verilen eğitimin toplumsal kimliğin oluşumuna katkıları ayrıca toplumsal kimliğin oluşumuna katkı sağlayan eğitsel süreçler, kültürel ve dini süreçler araştırmamızın alt problem alanını teşkil etmektedir.

Hipotezler

Araştırmamızla ilgili varsayımlarımız:

- Bireyi diğer insanlardan ayıran yanı onun kendine has kimliğidir. Birey gibi bir toplumu da diğer toplumlardan ayıran kendine has bir kimliği söz konusudur.
- Hem bireyi hem de toplumu diğerlerinden ayıran kimliğin oluşumunda etkili olan dini, sosyal ve kültürel unsurlar vardır. Toplumsal kimliğin oluşumuna katkı sağlayan bir takım dini, kültürel ve eğitsel süreçler vardır.
- Yaygın din eğitiminin merkezi konumunda olan camilerde verilen eğitimin, hutbelerin, vaazların, dini tören ve merasimlerin yapılmış ve yapılmamış sohbetlerin toplumsal kimliğin oluşumuna katkıları vardır.
- Dini aidiyetlerin oluşmasında camiler son derece etkilidir.
- Camiler tarihsel süreçte de toplumsal kimliğin oluşumunda etkili olmuşlardır.

Araştırmanın Konusu

Tarihsel süreç içerisinde çok farklı fonksiyonlar ifa eden camilerin, üzerinde durulması gereken en önemli fonksiyonlarından biri de, hiç şüphesiz toplumsal kimliğin oluşumuna katkı sağlamaları ve değer eğitiminin ayrılmaz bir parçası olmalarıdır. Toplumsal değerlerin toplumdaki bireylere kazandırılması, nesilden nesile aktarılması, muhafazası ve böylelikle bir toplumun kendine has kimliğinin oluşmasında yaygın din eğitimi kurumu olan camilerin önemi büyüktür. Bilim ve teknolojinin, iletişimin akıl almaz bir hızla ilerlediği adeta dünyanın giderek küçüldüğü ama aynı oranda değer kaybının, kimlik erozyonunun da hat safhalara ulaştığı bir zamanda camilerin bu önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle araştırmanın konusu “Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsanın doğuştan getirdiği yetenek ve kabiliyetlerinin anlam kazandığı en temel yaşam alanı, içinde bulunduğu toplumdur. Toplum dışında insanın varlığını devam ettirebileceği başka bir alan söz konusu değildir. Kendisi gibi diğer insanlarla bir arada yaşamak zorunda olan insanın onlarla bağımlı kuran şey ortaklaşa ürettikleri kültür ve değerlerdir. Bir toplumun benimsediği kültür ve değerler aynı zamanda onun kimliğinin en temel parçasıdır. Kimlikleriyle var olan, kimlikleriyle diğerlerinden ayırt edilen toplumların bu özelliklerini muhafaza etmeleri son derece önemli bir husustur. Özellikle küreselleşmenin de etkisiyle dünyanın bir köy haline geldiği, bütün toplumların birbirine benzediği bir zamanda benimsenen kimliği muhafaza etmek ve geleceğe aktarmak, değerlere sarılarak ahlaki erozyonu önlemek toplumların ortak kaygısı haline gelmiştir. Günümüz toplumlarının bu ortak kaygısı araştırmamızın amacını teşkil etmektedir. Toplumsal kimliğin oluşumunda toplumun sahip olduğu değerler son derece önemlidir ve kimlik oluşturmada çok önemli olan değerlerin benimsenip muhafaza edilmesinde, eğitiminde camiler çok önemli bir kurumdur. Değerlerin bir toplum için ne anlama geldiğini ve değerlerin de camiyle, yaygın din eğitimiyle olan rabitasını göstermek araştırmamızın bir diğer amacıdır. Tarih sahnesinde ayakta kalmanın yolu bizi diğerlerinden farklı bir yere oturtan değerlerimizle barışık olmaktan ve kimliğimizin oluşumunda etkili olan kurumlarımıza sahip çıkmaktan geçer. Araştırmamızın önemi de bu gerçeğin benimsenmesine sağlayacağı katkıdır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Yaptığımız çalışma teorik bir alan araştırması olup sosyolojinin somut veriler sağlayan araştırma yöntemlerinden yararlanılmamıştır. Bu durum çalışmanın somut verilerle desteklenememesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca toplumsal kimliğin oluşumunda yaygın din eğitimi ve camiler dikkate alınmış olup, örgün din eğitimi ve kurumları dışarıda bırakılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

“Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değer Oluşumundaki Rolü” konulu tez çalışmamız, teorik çerçevesi olduğu için veriler konunun genel kabul gören kaynaklarına (temel eserler ve makaleler) başvurular yapılarak toplanmış, bu veriler konuyla ilgili verdikleri bilgilere göre analiz edilmiştir. Özellikle eğitim, felsefe, sosyoloji, değer eğitimi alanındaki eserler temel alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR VE KONUYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Çalışmamız esnasında sıklıkla başvurduğumuz temel kavramlar bu başlık altında çok fazla ayrıntıya girmeden açıklanmıştır. Böylelikle çalışmamızın ilerleyen aşamalarında aynı kavramları hangi anlamda kullandığımız konusunda bir bütünlük oluşturulmuştur.

1.1. EĞİTİM

Eğitim Türkçe bir kelime olan eğmek kökünden gelmektedir. Eğmek “bir şeyi eğmek” olarak eşya için kullanılır. Eşyanın eğilmesi ile durumunda bir değişiklik yapılmış olur. İnsan için kullanıldığında ise eğmek, insanın davranışında inanıp benimseme veya zorla değişiklik meydana gelmesi anlamına gelir.¹⁶

Eğitim ilk bakışta herkes için anlaşılır bir kavram olarak görülebilir. Çünkü, günlük hayatta eğitim ile iç içe olmayan yoktur. Herkes her an eğiten veya eğitilen durumundadır. Bunun için eğitim, gündelik hayattaki diğer işlerden biri gibi algılanabilir. Ancak, eğitim kavramının bir bilim/bilimler alanının adı olduğu ve her şeyden önce kendi kavram çerçevesini açıklığa kavuşturması gerektiği düşünülürse, eğitim kavramından anlaşılması gerekenin gündelik ve herkese göre değişen bir anlam olmaması gerektiği açıktır.¹⁷En geniş anlamıyla eğitim, insanda istenilen yönde davranış geliştirme faaliyetidir. Yani biyolojik bir varlık olan insanı kültür insanı haline getirmedir. İstenilen yönden kasıt, insandaki iyi yanların geliştirilmesidir. Buna kısaca insanı insan yapmak da denir. Kültürümüzdeki vezir olmak fakat adam olmamak, insanlıktan nasibi olmamak, insana yakışmamak vb. deyimler bu gerçeği ifade etmektedir. İnsan üzerinde değişikliğe sebep olan her türlü etki, aslında eğitimin sınırları içinde düşünülme zorundadır. Hatta tek başına etkiden söz etmek de doğru olmaz. Her etki karşı etkiyi oluşturur, bu sebeple

---

¹⁶ Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara, 1995, s.18.

¹⁷ Cemal Tosun, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2002, s.12.

etkileme olayına etkileşim de diyebiliriz. Ancak her etkileşim eğitim olarak adlandırılmaz. Olumlu yöndeki planlı ve kasıtlı etkiler eğitim olarak adlandırılır.¹⁸

1.2. ÖĞRETİM

Öğretim, eğitim işinin düzenli çalışmalarla planlı ve kontrollü bir biçimde kurumlaştırılarak gerçekleştirilmesidir. Öğretim ağırlık okullarda olmak üzere, bütün diğer kurumların içinde bulunabilmektedir.

Hayatın hemen her alanında karşılaşılabilecek bir kavram olan öğretim; öğrenmenin belli bir amaç doğrultusunda başlatılması, yönlendirilmesi, kolaylaştırılması ve gerçekleştirilmesi sürecidir. Bu bağlamda okullarda yürütülen planlı, kontrollü ve örgütlenmiş öğretme faaliyetleri öğretim olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

1.3. DİN EĞİTİMİ

Din kavramı “insanın kutsal ile ilişkisi” “insanın arandığı ve arayışta bulunduğu alan” ve insanın kayıtsız şartsız var olan mutlak varlığa yönelişi ve O’nun tarafından kuşatılışı” olarak tanımlanabilir. Eğitim ise “ bireyin davranışında kendi yaşantıları vasıtasıyla ve kasıtlı olarak istendik davranış değiştirme sürecidir.” Din ve eğitim hakkında kullanılan bu belirlemelerden hareketle, din eğitimi insanın kutsal ile ilgili davranışlarının geliştirilmesine işaret eden bir kavramdır. Eğitim kavramının tanımını temel alarak daha açık şöyle bir din eğitimi tanımı yapabiliriz. Din eğitimi, bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir.²⁰

Olgusal ve betimleyici bir yaklaşımla yapılan bu tanımı bir tarafa bırakıp din ve imanı ön plana çıkarırsak şöyle farklı tanımlar elde edebiliriz: Din eğitimi; insanın doğuşla beraberinde getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerini işleyip geliştirmek üzere, başta Allah’ı ve ilahi kelamı öğrenip kabul ederek, bu kabul doğrultusunda

---

¹⁸ Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk, **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, Gün Yayıncılık, Ankara, 1997, s.26.

¹⁹ Mehmet, Taşpınar, (Ed.), “Öğretmenlik Mesleği”, **Elazığ Üniversitesi Yayınları**, Ankara, 2002, s.6.

²⁰ Tosun, s.23.

yaşantısını düzenleyebilmesidir. Din eğitimi; ferdin çeşitli terbiye edici vasıtalarla, ruhen ve manen geliştirilmek suretiyle Allah'ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümsemesidir.²¹

1.4. DİN ÖĞRETİMİ

Eğitim, çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine, okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye işidir. Öğretim ise, öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işidir. Eğitim çeşitli etkileşimlere dayanan, çok yönlü ve geniş kapsamlı bir süreçtir. Öğretim ise bunun düzenli ve programlı kısmını teşkil eder. Her türlü etkileşimde eğitim söz konusudur. Eğitim ve öğretim kavramları pek çok kez karıştırılır ve birbirlerinin yerine kullanılır. Öğretimde, eğitimden farklı olarak kasıt söz konusudur.²²

Bir Müslüman veya bir dindar için en önemli dini davranış şekli, inandığı dinin ibadetlerini yerine getirebilmektir. İbadet inanan insanları tanrıya yaklaştıran, inanan ile inanılan arasındaki bağlantıyı, irtibatı sağlayan, bireyi ruhsal bakımdan tamamlayan en önemli davranış biçimidir. Ruhsal bütünlük sağlayıcı rolü olan ibadetlerin başında da Kur'anı yüzünden okuma ibadeti gelmektedir. İbadet amaçlı Kur'an'ı okuma ve öğrenme isteği beraberinde Kur'an öğretiminin- dolayısıyla din öğretiminin- öğretene kurumların ve kişilerin önünün açılmasına vesile olmuştur. Kur'an merkezli öğretim, Hz. Peygamberin çabaları sayesinde, yaygın eğitim karakterli anlayıştan örgün eğitim karakterli bir öğretim anlayışına doğru gelişme göstermiştir. İslam tarihinde evlerden mescitlere, mescitlerden de medreseye doğrusal bir çizgi ile, hızla gelişen bu eğitim öğretim anlayışı, günümüz Kur'an öğretiminin -dolaylı olarak da din öğretiminin- temelini oluşturmuştur²³

Dini duygu bireyin doğuştan getirdiği en temel özelliklerinden biridir. Bu duygunun doğru bir şekilde tatmin edilmesi, inandığı, benimsediği dinin gereklerini,

---

²¹ Tosun, s. 23

²² "Din Öğretimi ve İyiye Ulaşma", Eğitim Dergisi, 18.05.2008, <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/53-19/324-din-ogretimi-ve-yiye-ulasma.html>, (14.03. 2012).

²³ Keyifli, El Kitabı, ss. 13-15.

ibadetlerini öğrenme isteği bireyin hem kendisi hem de çocukları için taşıdığı en haklı kaygıdır. Bu haklı kaygı, dinin belirli bir plan, program çerçevesinde, kurumsal bir çatı altında öğretilmesini-din öğretimini- kaçınılmaz hale getirmiştir.

1.5. CAMİ EĞİTİMİ

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumu dini konularda aydınlatma görevinin önemli bir bölümünü camilerde yerine getirmeye çalışmaktadır. Camiler, din eğitimi alanında, örgün eğitimdeki din eğitimiyle ortak amaçlı, fakat yöntemlerde bazı farklılıkları ile yaygın din eğitimi merkezleri olma özelliğini koruyarak, her yaştan insana din eğitimi hizmeti vermeye devam etmektedir.²⁴

Tarihsel süreç içerisinde çok farklı fonksiyonları bünyesinde barındıran camilerin en önemli işlevlerinden biri de hiç şüphesiz eğitim kurumu olarak görev yapmalarıdır. İslam tarihi boyunca dinin gereklerini, ibadetlerini öğrenmede camiler merkez konumundadır. Bu nedenle cami eğitiminin başlangıcını, son ilahi hitabın nüzülüyle birlikte başlatmak gerekir. Dinin henüz kurumsallaşmadığı Mekke dönemindeki Daru'lerkamı, hicretin ilk durağı olan Kuba mescidini, sonrasında Mescid-i Nebi ve Suffa'yı cami eğitimin köşe taşları olarak sayabiliriz. Dolayısıyla, İslam eğitim tarihinin mescit ve camilerle sıkı bir ilişkisi vardır. Bu yüzden, İslam eğitim tarihinden söz açmak, İslam kültürünün yayılmasında başrolü oynayan yerlerden de söz etmeyi gerektirir. Esasen ortaya çıktığı andan itibaren mescitlerde ders halkaları teşekkül etmeye başlamıştır. Bu halkalar seneler ve asırlar geçmesine rağmen İslam memleketlerinde farklı şekillerde varlıklarını devam ettirmişlerdir.²⁵ Camiler ibadet yeri olma özelliği yanında, din eğitiminin temel konuları olan; ibadet, ahlak gibi insanın ruhen ve bedenen işlendiği, bir bakıma halk eğitiminin en geniş biçimde yapıldığı, toplu eğitim merkezlerinin başında gelmektedir.²⁶

---

²⁴ Bilgin, s. 41.

²⁵ Mustafa Öcal, **İslam Eğitim Tarihi**, Emin Yayıncılık, Bursa, 2002, s. 55.

²⁶ Ahmet Ali Çanakçı, **Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 45.

1.6. DEĞER VE DEĞER ÇEŞİTLERİ

Öznenin olguya yüklediği niteliği değer olarak tanımlıyoruz. Değer, yani bir şeyin değeri, onun kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki yeridir.²⁷ Değer hükmü, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten bir hükümse, o halde değer; bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır.²⁸ Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık olarak da tanımlanmaktadır. Bu bağlamda değer kültürden bağımsız olarak düşünülemez. Kültür ise, paylaşılan değerler, simgeler, ideolojiler, inançlar ve yaşantıların bütünüdür. Diğer yandan değerler kültürel bilgidir. Kültürün öğeleri üzerine kurulur ve her zaman bir seçimi vurgular.

Değer, arzu edilen, ilgi duyulan, ihtiyaç duyulan şeydir. Değer kavramı “olması gerekeni” ifade eder, bilimin ve bilginin doğrudan konusu olan “olmuş olan” dan farklıdır. Dolayısıyla değer kavramı, teoriden çok ameli/pratik bir karakter taşır. Yani o, eyleme ve ideale yöneliktir. Bundan dolayı değerler, insanın varlık şartlarıdır, demek yanlış olmaz. Tabiatı, hayvanlarda ve diğer varlıklarda bulunmayan değer, insana has bir hususiyettir. Bu bakımdan insan bizzat değerlerin yaşatıcısı, koruyucusu ve yaratıcısıdır. Çünkü değeri koyan insan, bizzat onu benimseyerek ve tekrar ederek yaşatır. Hatta onları yenileyebilir. Ama bu, insanın manevi değerlerin kaynağı olduğu anlamına gelmez. Aksine o, mutlak varlıktan aldığı esaslara dayanarak değerleri oluşturur ve geliştirir. Beslenmek, korunmak, çiftleşmek ve uyumak gibi fiiller bütün canlılar için zaruri ihtiyaçtır. Bu hareketler insanda da olmasına rağmen, onu, diğer canlılardan ayıran bir özellik vardır; o da insanın eylemlerini değerlere göre belirlemesi ve hareket etmesidir. İnsan, bu bakımdan değeri koyan ve koyduğu değerlere bağlanan bir varlık olmasıyla hayvanlardan farklılaşmaktadır.²⁹ Diğer varlıklardan farklı olarak değer sahibi olan insan, sahip olduğu değerleri birtakım etkinlikler aracılığıyla oluşturur ve şekillendirir.

---

²⁷ Ayşe Sıdıka Oktay, “İslam Düşüncesinde Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlak Etkileri”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, s.131.

²⁸ Necmettin Tozlu ve Cem Topsakal, “Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, s.179.

²⁹ Süleyman Hayri Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, İstanbul, 2007, s.60.

Bilgi, sanat ve ahlak insana özgü üç temel etkinliktir ve değer oluşturmak bu üç etkinlikle alakalıdır. Bu üç insani etkinliği birbirine indirgeyemeyiz; bilgi sanata, sanat ahlaka ve ahlak bilgiye özdeş değildir. Ama her birinin yapısında, diğerleri farklı etki ve oranlarda da olsa rol oynar. Değer; her birinde, niyet aşamasında ve sonuç aşamasında eylemle birlikte ortaya çıkar: bilgiye ilişkin değerler, ahlaka ilişkin değerler ve sanata ilişkin değerler olarak. Kökünde ve kuruluşunda değer sözcüğü bulunan bütün sözcükler ve gerekse “değer” diye yorumlanan her türlü kavram, eylem olmadan tasarlanamaz. Değer, hem eylemi gerçekleştirenle, hem eylemle gerçekleşenle, hem de eylemin gerçekleştiği ortamda meydana çıkar.³⁰

1.6.1. Değer Çeşitleri

Din, dil, ahlak, hukuk, teknik, iktisat, fikir ve sanat insanın kurduğu, biçimlendirdiği, benimsediği başlıca değerler arasında zikredilebilir. Bu bakımdan değerler ilk bakışta farklı şekillerde görünür.

Bir kısım değerler, eşya ile münasebetimizle ilgilidir. Doğrudan maddeye, duyulara, somut, canlı ve tabii şeylere aittir. Sanat değerleri de duyularla ilgilidir. Duyularla kavranan şeylerde ve niteliklerde duyularla kavrama olsa da temeli, şuur verileri meydana getirmektedir. Şuur verileri olmasa kavrama ve idrak tamamlanamaz. Daha üstte nesnelere dünyanın malzemesinin temsilcileri olan kavramlar ve düşünceler bulunur. Burada kavramlar arası ilişkileriyle, kavramlarla kurulan, fikir, bilgi ve düşünce dünyası inşa edilir. Bunlarda şuur ile idrakin mahsulü olduğu için şuur verileridir. Bu üç değer görünüşü içkin değerlerdir. Bir de insanla diğer insanların, insanın kendi kişiliğiyle başka şahsiyetler arasında kurulan ilişkilerle ortaya çıkan değerler vardır. Bunlar, duyu verilerini aşan değerlerdir ve temeli inanmaya dayanır.

Bir de fikrin fikirle, sözün sözle, nesnenin nesneyle değiştirilmesine dayanan değerler olan “Normatif Değerler” vardır. Bunlar tek başına değer sayılmayıp ya içkin veya aşkın değerlerle bulunur. Burada fiil fiille karşılaşınca ölçü hukuk olur, nesne nesneyle karşılaşınca da değişim olur ve burada ölçü iktisat olur. Bu değerler

---

³⁰Hakan Poyraz, “Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, s.83.

de değişim esastır, kalıcılık değil, geçicilik esastır. Aşkın değerler hariç diğer değerlere “geçici değerler” veya “sözde değerler” denebilir.³¹

Değer farklı anlamlarda kullanıldığı gibi farklı varlık alanları için de kullanılmaktadır. Bir bakıma her varlık alanının kendine ait değerleri vardır. Biyolojik alanda hastalık-sağlık, estetikte güzel-çirkin, bilgide doğru-yanlış, ahlakta iyi- kötü, dinden günah- sevap hepsi birer değerdir. Bunlarda ya istenilir olan ya da kaçınılması gereken bir durum söz konusudur. İstenilir ve öznenin ihtiyaçlarına uygun olanlar olumlu, diğerleri ise olumsuz değerlerdir.³² Hangi ağda olursa olsun her kültür çevresinde birtakım değerlerle karőılaőırız. Bu değerler içkin, aşkın ve normatif değerler olarak e ayrılmaktadır. İçkin değerler, kavramlar, duygular ve eşya ile münasebetten doğan ve bilinçle çevrelenen inanmadan daha çok bilmenin hâkim olduğu değerlerdir. İçkin değerler sujenin kendi dışındaki dünyadan oluşturduğu değerler iken aşkın değerler kişiler arası iliőkilerden meydana gelir. Bireyin sosyal çevresiyle etkileőmesinden doğan değerler, kişiler arası değerlerdir. Bilgiden çok, inanma üzerine kuruludur. Bu değerler, ahlak ve dindir. nc kısıım değerler, kiőilerden doğan sözler, şeyler ve eylemlerin birbirleriyle değişiminden doğan değerlerdir ki, eylem eylem ile karőılaőtırılınca ölçü hukuk olur, söz sözle deęiőtirilince ölçü dil olur, eşya eşya ile deęiőtirilince ölçü iktisat olur. Bu değerler de normatif değerlerdir.³³

1.7. TOPLUMSAL DEğERLER

Toplum ayakta tutan dinamik unsurların başında değerler gelmektedir.³⁴ Bir toplumun benimsediği, koruduğu ve nesilden nesile intikalini sağladığı değerler toplumu oluşturan bireyleri birbirine kenetleyen bir harç vazifesi görmektedir.

İnsan davranıőı değerlerle őekillenir. Değerler insan davranıőını yönlendirirler. Değerler ile insan arasındaki ilişki karőılıklıdır; değerler insanları, insanlar değerleri yaşatır. Bireylere kazandırılmak istenen özellikler, değerlere göre belirlenir. Verilecek olan eğitim de açık veya örtük bir biçimde bu değerlerle

³¹Bolay, s.62.

³² Ali Osman Gündoğan, “Ben ve teki: Değerler Dünyasının Gerginliği”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kıtabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, s.78.

³³ Poyraz, ss.85-86.

³⁴ Mehmet Nuri Gömleksiz, “Lise ğrencilerinin Değerlere İlişkin Tutumları: Elazığ İli rneği”, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kıtabı**, İstanbul, Dem Yayınları, 2007, s.727.

belirlenir. Değerler birey ve toplumun birbirini karşılıklı olarak etkilemesiyle ortaya çıkar. Toplumsal değerler olmadan, bireysel başarılar ortaya çıkmadığı gibi, bireysel başarılar olmadan da toplumsal değerler oluşmaz.³⁵ Bu açıdan bakıldığında toplumsal değerler ile birey arasındaki ilişki bir anlamda zorunludur. Çünkü bireyin davranışlarını yönlendiren, şekillendiren toplumun sahip olduğu değerler sistemi olduğu gibi, toplumsal değerleri inşa edende bizzat bireyin kendisidir. Yeryüzünde insan yaşamı devam ettikçe de bu zorunlu ilişki zaman zaman zayıflasa da varlığını devam ettirecektir.

Toplumsal denetim düzeneklerinden en önemlisini oluşturan toplumsal değerler, toplumsal bütünlüğün ayrılmaz öğelerindedir. Toplumsal değerler, bireylere neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü, neyin güzel, neyin çirkin ve neyin adil olduğu konusunda genel yargılara varma olanağı tanımaktadırlar. Toplumsal değerler, spesifik bir davranış biçimi ya da var oluş durumunun, karşıt ya da tam tersi bir davranış ya da var oluş durumuna karşı kişisel ya da toplumsal olarak tercih edilip edilmediği hakkındaki temel inançları temsil etmektedir.³⁶ Toplumsal değerler günlük hayatı belirleyen ve hatta organize eden değerlerdir. Bu değerler aile yaşamından hukuka ve siyasal sisteme kadar genişleyen bir manevra alanına sahiptir. Kaynağı ve şekillenışı açısından topluma döndürülebilen değerler olan toplumsal değerler sosyal bilimciler tarafından modern ve geleneksel olarak ikiye ayrılmaktadır. Eşitlik, barışseverlik, özgürlük, insan hakları, demokrasi, bağımsızlık, çevrecilik, sosyal düzen, sevecen olmak gibi değerler modern değerler olarak kabul edilirken; sevgi, adillik, ciddiyet, kibarlık, dürüstlük, sadakat gibi değerler de geleneksel değerler olarak kabul edilmektedir.³⁷

---

³⁵ Gömleksiz, s.728.

³⁶Berkan Ersoy, **Toplumsal Değerler ve Çalışanların İş Doymu Arasındaki İlişki**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2006, s. 42.

³⁷ Yusuf Keskin, **Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 12.

1.8. DEĞER EĞİTİMİ

Son zamanlarda popülerleşen “değerler eğitimi”, oldukça yeni bir kavram olmasına rağmen; geçmişte “ahlak eğitimi” ve “karakter eğitimi” gibi adlar altında verilen eğitimin güncel ve geliştirilmiş şeklidir. Ülkemizde de oldukça yeni olan “değerler eğitimi”, özellikle uluslararası konferans ve toplantılarda ele alınmaya, üzerinde makale ve kitaplar yazılmaya başlanmış bir alandır. Değerler eğitimi ile ilgili literatür incelendiğinde çok farklı tanımlarla karşılaşılmaktadır. Aşağıda değerler eğitimi ile ilgili farklı tanımlamalar verilmiştir. Avustralya hükümeti Eğitim Bilim ve Öğretim Bakanlığı(AustralianGovernmentDepartment of Education, ScienceandTraning) tarafından yayınlanan raporda(VES2003³⁸) değerler eğitimi ile ilgili olarak aşağıdaki iki tanım verilmiştir: Değerler eğitimi, kimilerine göre değerlerin açık ve şuurlu bir şekilde öğretilme girişimidir(1). Kimilerine göre ise, doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin değerler hakkındaki anlayış ve bilgisini geliştirmek, onların bireysel ve daha geniş bir toplumun bireyleri olarak belirli değerler doğrultusunda davranabilmelerini sağlamak için gereken beceri ve eğilimleri empoze etmektir(2)³⁸

Değer eğitimi veya eski adıyla karakter eğitimi, çeşitli programlar ve uygulamalar aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insani değerleri(i) kazandırma(ii) onlara karşı duyarlılık oluşturma ve (iii) onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olmak amacıyla onların sorumluluklarını taşıyabilecekleri seçimler yapabilmelerine imkan sağlayan(i) bilgi, (ii) beceri ve (iii) yeteneklerin geliştirilmesi çabalarının adıdır. Bu süreçte (i) aile, (ii) çevre, (iii) okul ve (iv) öğrencinin bizzat kendisi ortak bir şekilde faal olmak zorundadır.³⁹

Değerler eğitimi çok farklı alanların, etkinliklerin ve çevrenin ortak çabası neticesinde hayata geçirilebilecek son derece kapsamlı bir alandır. Alanla ilgili katkı sağlayacak unsurların yeteri kadar sürece dahil edilmemesi, değerler eğitiminden beklenen neticenin alınmasını engelleyecektir. Dolayısıyla temel insani değerler

---

³⁸ Keskin, s. 19.

³⁹ Alpaslan Durmuş,” Karakter Eğitiminde Çevre İmkanları”,**Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, s. 323.

konusunda duyarlılıkları olmayan, bunları davranışa dönüştürmeyen bireyler sağlıklı bir toplumsal bünyenin oluşmasına engel teşkil edeceklerdir.⁴⁰

1.9. YAYGIN DİN EĞİTİMİ

Yaygın din eğitiminin sistemleşmesi ve kurumlaşması oldukça yenidir. Bu nedenle, yapılan tanımlar genelde yaygın eğitim, yetişkin eğitimi, sürekli eğitim vb. kavramların tanımlarından hareket edilerek yapılmaktadır. Yaygın din eğitiminin tanımının, adı geçen kavramların tanımlarından hareketle yapılmasının bir diğer nedeni de, yaygın din eğitiminin, yaygın eğitimin bir alt disiplini olarak görülmesinden ötürüdür.

Yaygın din eğitiminin birçok tanımı olmasına rağmen Milli Eğitim Temel Kanunundan hareketle hazırlanan, Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği'ndeki tanım, yaygın eğitimle ilgili en kapsayıcı tanım olma özelliğini taşımaktadır. Bu tanıma göre yaygın eğitim; örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden çıkmış bireylere; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlayıcı nitelikte, çeşitli süre ve düzeylerde hayat boyu yapılan eğitim üretim rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümüdür.⁴¹

Yaygın din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında, halkı din konusunda aydınlatmak, toplum bireyelerine ortak dinî ve millî değerleri aşlamak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi ilkelerini bireylere kazandırmak ve dinî pratiklerin usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere değişik mekânlarda yapılan etkinliklerin tümüdür.⁴²

Yaygın din eğitimi, her yas ve eğitim düzeyindeki bireye örgün din eğitiminin dışında hayat boyu sunulan bir eğitimidir. Bu tür eğitimin faaliyet alanı, camilerdeki vaaz, çeşitli kurslar ve dini yayınlara kadar oldukça geniştir. Ayrıca hedef aldığı

---

⁴⁰Oktay Akbaş, "Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının(Değerlerinin) İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi",**Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, s. 677.

⁴¹ Muhammed Fatih Genç, **Yaygın Din Eğitiminde Gençliğin Eğitimi(Hollanda'da Havra, Kilise ve Camilerde Gençliğe Yönelik Eğitsel Faaliyetler ve Hizmetler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 33.

⁴²Hüseyin Yılmaz, "Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları", **Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Yayınları**, 2001, Cilt: 5, Sayı: 2, s.5.

kitleler de çok değişiktir: Aile, okul, fabrika, ceza ve tutukevleri, hastaneler v.b..⁴³ Kapsam itibariyle yaygın eğitim, örgün eğitimin dışında kalan, yetişkin diye tanımlayabileceğimiz kesime hitap ettiğinden yaygın eğitimi, yetişkinler eğitimi; dolayısıyla yaygın din eğitimini de yetişkinler din eğitimi olarak adlandırabilir ve şöyle bir tanımlama daha yapabiliriz: Yetişkinler din eğitimi; yetişkinlere ve okul dışındakilere, örgün eğitimi dışında ya da yanında din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara, resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca, yetişkinlerin dini bilgilerini artırmak, dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı, amaçlı din eğitimidir.⁴⁴ Pratik ve uygulamaya dönük yapılan bu tanıma ilaveten bir alt bilim veya disiplin olarak tanımlarsak; Yetişkinler Din Eğitimi; yetişkinler din eğitiminin mahiyetini, alanını, amaçlarını, teori ve ilkelerini, metodlarını ve bu alandaki teorilerle uygulamalar arasındaki ilişkileri araştıran bir disiplindir.⁴⁵

1.10. KONUYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Ülkemizde “Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü” adlı tezimizle aynı bağlamda olmasa da camilerle ilgili yapılmış bir takım çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar:

1. **“Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami”**⁴⁶ adlı eserde, namazın önemi, psikolojik temelleri, ferdi ve cemaatle namaz gibi tebliğlerin yanında; camilerin dini sosyalleşme ve bilinçlenmedeki rolü, geçmişten günümüze camilerin ifa ettiği hizmetler gibi konularla ilgili tebliğler yer almaktadır.

2. **“Hz. Muhammed(s.a.v) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları”**⁴⁷, adlı eser Mescidi Nebi'nin tarihi ve yapısıyla ilgili teknik bilgilerin yanında, Hz. Peygamber(s.a.v) dönemindeki mescidin fonksiyonlarıyla ilgili detaylı bilgiler içermektedir.

---

⁴³ Çanakçı, s.38.

⁴⁴ Tosun, s.156.

⁴⁵ Tosun, s.156.

⁴⁶ Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami, (Tartışmalı İlimi Toplantı), Ensar Yayınları, İstanbul, 2009.

⁴⁷ Mustafa Ağırman, **Hz. Muhammed(s.a.v) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları**, Ravza Yayınları, İstanbul, 1997.

3. **“Camilerin Eğitim Fonksiyonu”**⁴⁸, bu çalışmada tarihten günümüze camilerin sahip olduğu fonksiyonlara değinmekle beraber, camilerin en önemli işlevlerinden olan eğitim fonksiyonuyla ilgili, bu eğitimi yürütenlerle ve bu eğitimi etkileyen husularla ilgili bilgiler içermektedir.

4. **“Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü”**⁴⁹, adlı araştırma, camilerin toplumdaki rol ve fonksiyonlarından, toplumla olması gereken diyaloglarına kadar ‘Cami nedir, Cami ve onun gerçek anlamı nedir ve ne olması gerekir?’. Bu ve benzeri sualler çerçevesinde camilerde okunan hutbe ve yapılan vaazlar ile zihniyet değişimi arasındaki ilişkiyle, camilerin toplumun zihniyetine yansıma biçimini irdelemekte ve bunu bir alan araştırmasıyla ölçmektedir.

5. **“Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü”**⁵⁰, Bu tez çalışmasında, birey ve toplum hayatını var eden ve anlamlı kılan kimlik olgusu, çeşitli boyutlarıyla incelemekte ve din olgusunun, kimliğin oluşumunda ve korunmasında oynadığı rol üzerinde durulmaktadır.

6. **“İslam Toplumu ve Toplum Hayatında Caminin Yeri”**⁵¹, adlı çeviri makale, caminin kolektif şuurun oluşmasındaki rolüne değinmekte ve İslam tarihi boyunca yaşanan uzun ve meşakkatli yolculuğun camiler sayesinde geçildiğine vurgu yapmaktadır.

---

⁴⁸ Hüseyin Yılmaz, **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**, Dem Yayınları, İstanbul, 2005.

⁴⁹İbrahim Özler, **Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007.

⁵⁰ Zeynep Türkan, **Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

⁵¹Müşirül Hak, “İslam Toplumu ve Toplum Hayatında Caminin Yeri”, (çev: Ahmet Güç), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:3, Bursa, 1991.

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİK ÇEŞİTLERİ VE TOPLUMSAL KİMLİK

Kimlik kavramının literatürdeki tanımı, sosyolojik bir kavram olarak ne anlama geldiği, nasıl oluştuğu ve kimliği oluşturan unsurlar ile toplumsal kimlik ve toplumsal kimliğin oluşumuna katkı sağlayan süreçler bu başlık altında işlenmiştir.

2.1. KİMLİK KAVRAMI

Kimlik (identity) kavramı; Latince “identites” kökünden gelmekte olup, kelime olarak “özdeşlik, kimlik” anlamlarını taşımaktadır. Son yirmi yılı aşkın bir süredir psikanalistler, sosyologlar ve sosyal psikologlar, ayrıca edebiyatçılar tarafından ele alınan kimlik konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş; hatta kimlik kavramıyla birlikte literatürde “ego”, “self”, “ego indentity”, “personel indentity” ve psikopsyco-socialindentity” kavramları kullanılmış, dolayısıyla kimlik kavramının değişik tanımları yapılmıştır.⁵²

‘Kimlik yüzeysel olarak, kısaca, kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal gurupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır.⁵³

Bu soruların mutlaka başkaları tarafından sorulması da gerekmemektedir. Çünkü, “herkes yaşamının çeşitli alanlarında ben kimim sorusunu” sormaktadır. Bu soruyla muhatap olan birey kimliğini tanımlarken, “öncelikle, kendini diğer insanlardan ve şeylerden farklı, özgün olarak tanımlama ve dolayısıyla ‘kendi’ olanı ve olmayanı ayırma” yeteneğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan da kimlik, insanın kendi kendini nasıl algıladığı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁴

Kimsiniz, kimlersiniz sorusuna muhatap olanların kendilerine sordukları “ben kimim?” sorusunun kaynağı ya bir hayatı sorunsallaştırma biçimidir(yani felsefidir), ya da bu soruyu sorduracak etkilere maruz kalınmasıdır(yani toplumsaldır). “Ben kimim?” sorusunun dayanağı olan “ben”in tanınması kimliğin

⁵² M. Naci Kula, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, (Ed. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 34.

⁵³ Suavi Aydın, **Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2009, s. 16.

⁵⁴ Kaan Belek, **Modernleşme Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.5.

sosyal, psikolojik temeline işaret eder. Buna kişinin varlığıyla ilgili tüm alanları(değerleri) içine alan öznel bir duygu olarak, “kişisel kimlik” diyebiliriz. Ben kimim? Sorusuna verilen cevap, bir kimlik, bir organizmayı insan varoluş kategorileri içinde anlamlı bir eylem nesnesi olarak sunan bir tanımdır. Özetle, kişinin “mensubiyet”(attachment), ve “ait olma”(belonging) konusundaki başvuru çerçeveleri, kimlik tutunumunu sağlayan dayanaklardır.’⁵⁵

Kişinin varlığıyla ilgili bütün alanları kapsayan kimlik duygusu, bireyin kendisini nasıl tanımladığı veya başkaları tarafından nasıl tanımlandığıyla ilgilidir. ‘Kimlik duygusunun en temel özelliği, öncelikle bireyin kendini diğer insanlardan farklı, özgün olarak tanımlama ve dolayısıyla “kendi” olanı ve olmayanı ayırma yeteneğidir. Bir diğer özellik, yer, zaman ve olaylardan etkilenmeden, kişinin kendini algılama(perception de soi) biçiminin değişmemesidir. Hangi durumda olursam olayım, beni etkileyen olaylar ne olursa olsun, kendimi hep aynı kişi hissederim. Üçüncü özellik, insanın “kendi”ne başkalarının verdiğiinden ayrı belirli bir değeri vardır. Bilinçsiz biçimde de olsa her insan belirli bir temel değer etrafında diğerleri ile ilişkilerini düzenler bu anlamda da “kendi” zorunlu olarak ben merkezlidir.’⁵⁶

“ Hem bir kültür klişesi hem de teknik bir terim olarak “kimlik”, 1980’lerin başlarında sosyolojinin ve sosyal antropolojinin yorumsal ve teknik söz dağarcığına girmiştir. 1940’lardan önce pek bilinmeyen kavram, son kırk elli yıl içinde göz ardı edilemeyecek teknik bir terim haline gelmiştir. Tarihsel serüven içinde kavramın ağırlığı, önceleri psikolojinin ve sosyal psikolojinin kapsamında iken bugün gelinen noktada ağırlığı toplumsal ve siyasaldır’⁵⁷

Birbirinden farklı alanların literatüründe yer alması herkesin üzerinde uzlaşacağı bir kimlik tanımlamasını zorlaştırırsa da şu şekilde tanımlamak da mümkündür: “Kimlik, bireyin gelişim dönemleri boyunca(özellikle adolesan döneminde) diğer insanlarla özdeşleşme sonucu bir süreklilik ve tutarlılık içinde yetişkinlik rolü, neye inanıp değer verdiği ve beklentileri hakkındaki toplu bilincidir’⁵⁸

---

⁵⁵ Aydın, s.16.

⁵⁶Serdar Kaypakoglu, **Kimlik Sorunları ve İletişim**, Der Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 1.

⁵⁷Kaypakoglu, s. 9

⁵⁸ Kula, s.35.

2.2. KİMLİĞİN OLUŞUMU

‘Kimlik teriminin uzun bir tarihi olmasına rağmen ancak 20. yüzyılla birlikte modernitenin bir sonucu olarak sıkça kullanılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarda kimliğin nasıl oluştuğu sorunu ön plana çıkmıştır. Kimliğin nasıl oluştuğu konusunda Öznelci ve Nesnelci olmak üzere iki yaklaşım vardır.

Öznelci yaklaşıma göre, kimlik tutarlı ve yaşam boyunca az çok aynı kalan gerçek bir bendir (özdür). Bu yaklaşım özellikle organizmanın iç yapısına önem vererek, onun dış çevresini ve değişimini göz ardı etmesi, kimliğin oluşumunda doğru bir yaklaşım olmadığı için eleştirilmiştir.

Nesnelci yaklaşıma göre kimlik; organizmanın iç dinamikleri yanında bütün bir dış çevresiyle birlikte karşılıklı etkileşimler ve iletişim sonucu oluşmuş olan bir bütünlük, bir tutarlılık ve sürekliliktir.⁵⁹

2.3. KİMLİĞİ OLUŞTURAN UNSURLAR

“Öncelikle belirtmelidir ki, kimlik insana özgü bir kavramdır ve iki temel bileşene sahiptir. Bunlardan ilki tanımlama ve tanınma, ikincisi ise aidiyettir. Kendini tanımlama ve toplum içinde belli bir sıfatla, toplumsal olarak tanınma insana özgü bir durumdur ve insani bir ihtiyaçtır. Çünkü hayvanlar dünyasında tanınma tamamen biyolojiktir.”⁶⁰

O nedenle ‘insanların hayvanlarda olduğu gibi çok gelişmiş içgüdülerle donatılmadığı, hayvanlardaki içgüdüsel yapının hayvanın karar vermesini gerektirmeyecek şekilde yaşama mücadelesini üzerine almış olduğunu, buna karşın yaşam mücadelesi açısından, kendini başkalarına karşı savunacak; yaşamı için, ihtiyaçları için savaştıkları ilgi ve enerjiyi bulması açısından insanın kendine, başkalarına olandan çok daha büyük bir önem yüklemesi gerektiği söylenebilir.’⁶¹

Ayrıca bireyin kimliğini tanımlaması için yanıtlaması gereken sosyal psikolojik soruların çeşitliliği, kişilerin ya da toplumsal grupların tek bir kimliğe sahip olamayacaklarını da ortaya koymaktadır.

---

⁵⁹Muhittin Aşkın, “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:2, 2007, s.214.

⁶⁰ Aydın, s.15.

⁶¹Kaypakoğlu, s.2.

“Her kişinin kimliği, resmi kayıtlarda görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan bir yığın ögeden oluşur. Elbette insanların çoğunluğu için dinsel bir geleneğe bağlılık söz konusudur; bir ulusa, bazen iki ulusa; etnik ya da dilsel bir guruba; az ya da çok geniş bir aileye; bir mesleğe, bir kuruma; belli bir sosyal çevreye... bütün bu aidiyetler, her halükarda aynı anda, elbette aynı derecede önem taşımazlar. Ama hiçbirini de tam olarak anlamsız değildir. Bunlar kişiliğin yapı taşlarıdır, çoğunun doğuştan gelmediğini vurgulamak koşuluyla, onlara neredeyse “ruhun genleri” denebilir” .⁶²

Kimlik çok çeşitli aidiyetlerden oluşmasına rağmen gerçekte birey onu bir bütün olarak yaşamakta ve bireyin aidiyetlerinden bir tanesine dahi müdahale edilse bütün bir kimlik bu durumdan etkilenmektedir. Ancak bu bütünlüğe rağmen bireyin sahip olduğu aidiyetlerden bazılarının

İhtiyaca ve duruma göre öteki aidiyetlerden daha önemli bir hale gelebileceği de bilinmektedir. Ayrıca birey böyle bir durumla karşılaştığında, ön plana çıkan aidiyetinin, çoğu zaman en fazla saldırıya uğrayan aidiyet olduğu görülmektedir. Örneğin, birey inancının tehdit altında olduğunu hissettiği takdirde, bütün kimliklerini özetler gibi görünen şey dinsel aidiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat bireyin tehdit altındaki aidiyeti etnik olansa, kimlik sahibinin dindaşlarıyla dahi mücadele etmekten kaçınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda “kimlik duygusu, bir benzetmeyle söylemek gerekirse, açık denizde yol alan gemiye yön gösteren pusula gibi” kabul edilebilmektedir.⁶³

Bu da bizim Türk, Müslüman, Azeri vs. şeklinde tanımladığımız kişinin öne çıkan kimliğinin ardında sayılamayacak kadar çok unsurun etkin olduğunu göstermektedir. Sahip olunan özelliklerin, aidiyetlerin toplamı kimlik denilen kavramı ortaya çıkarır. Parçaların toplamından oluşan kimlik, her bir parçanın özelliğini taşımakla beraber, bütün olarak her birinden farklıdır.

“ Bir bütün olarak kimliği oluşturan aidiyetlere çok sayıda bireyde rastlamak mümkünse de, iki farklı insanda aynı bileşimi asla bulamayız ve her birinin zenginliğini, kendine özgü değerini oluşturan da işte budur, her varlığın tekil ve potansiyel olarak yerinin doldurulmaz oluşunu sağlayan budur.”⁶⁴

⁶²AminMaalouf, **Ölümçül Kimlikler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.16.

⁶³Belek, s.6.

⁶⁴Maalouf, s.16.

Kimlik pek çok insanda bulunabilen benzer aidiyetler, mensubiyetler içerse de, bunların sentezlenmesiyle ortaya çıkan şey; bireyi özel kılan, biricik hale getiren şeydir.

“ Aynı zamanda kimliğin alt katmanlarını oluşturan unsurlar bireyin çok sayıda farklı insanlarla bağlantısını sağlamakta; buna karşın kimliğin alt katmanını oluşturan aidiyetler çoğaldıkça kimlik de özel bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrı ayrı ele alındığında aidiyetlerin her biriyle kişi hemcinsleriyle akraba hale gelirken, aynı ölçütler toplu olarak ele alındığında başka hiç kimseyle karıştırılmayacak kişiye has kimlik ortaya çıkar.”⁶⁵

Bireyi diğerlerinden ayıran, yeri doldurulamaz bir varlık haline getiren kimlik ve onu oluşturan aidiyetler kişiye bir anda verilmez, yaşam süresince kendiliğinden oluşur. “Doğarken içimizde var olan kimlik öğelerimiz son derece sınırlı cinsiyet, renk gibi birtakım fiziksel özelliklerden oluşur. Hatta orada bile her şey doğuştan gelmez. Cinsiyetimizi belirleyen elbette sosyal çevremiz değil, rengimizi belirleyen elbette içinde doğduğumuz kültür değil ama yönünü belirleyen gene toplum ve kültürdür. Kabil’de kız doğmakla Oslo’da kız doğmak aynı anlamı taşımıyor, kadınlık aynı biçimde yaşanmıyor, ne de kimliğin başka hiçbir ögesi.”⁶⁶ Bireyin kimliğinin teşekkülünde içinde bulunulan toplum, yaşanan sosyal çevre, hakim olan kültür son derece etkilidir. Öyle ki, toplumsal hayat doğuştan getirilen özelliklerin bile yönünün belirlenmesinde etkilidir. O nedenle toplumun geneli hakkındaki kanaat, bireylerin kimliklerini tahlil etmede önemli bir veridir. Aynı şekilde bireylerin kimlik özelliklerinden hareketle toplum hakkında kanaat sahibi olmak da mümkündür.

Kimlik oluşumu sürecinde toplum bireyin önüne birçok kimlik seçeneği sunar. Birey bu seçeneklerden bazılarını kendi istek ve iradesiyle seçip benimser. Bu noktada birey her ne kadar kimlik seçiminde özgür gibi görünse de, seçimi esnasında içinde yaşadığı toplumun değer yargılarından bağımsız kararlarda bulunamaz; zira bireydeki değerlendirme süzgecini oluşturan yine bireyin içinde yaşadığı toplumdur.

Doğuştan kazanılan özellikler bile toplum, kültür tarafından şekillendirildiği için, temelde kişinin aidiyetlerini belirleyen şey başkalarıdır. “Kimlik bireyin en

---

⁶⁵Maalouf, ss. 21-22-25.

temel referans noktasıdır. Dünyayla, geçmişle, gelecekle ve diğer insanlarla ilişkilerimizi, durduğumuz bu noktadan düzenler ve değerlendiririz. Kimlik, insanın en öznel var oluş biçimidir. Soy, cinsiyet, tarih ve mekan(coğrafya) gibi nesnel görünen kategorilerle ilişik olduğu söylenebilirse de, aslında bu kategorilerin kuruluşu kendilik algımıza, bu kategorilerin değerlendirildiği çerçevedeki değişmelere ve başkalarının bizimle ilgili algılarına bağımlıdır. O nedenle kimliğin insan tekinin yaşadığı anı aşan “genetik” bir niteliği yoktur. Dış etkilere açıktır ve devamlı yapılanan ve oluşum halinde bir karakteri vardır. O nedenle hangi klişeyle üzeri örtülmüş olursa olsun, o klişenin içi kişiye, zamana ve mekana göre başka biçimlerde doldurulur; en azından olgunun böyle bir potansiyeli vardır.”⁶⁷

“Daha doğarken çevresinden koparılıp bambaşka bir ortama yerleştirilen bir bebek düşünelim; edinebileceği “kimlikleri”, yürüteceği mücadeleleri ve kurtarıldığı zorlukları karşılaştıralım. Ne “kendi” esas dini, ne “kendi” milliyeti, ne de “kendi” diliyle ilgili hiçbir anısının olmayacağını ve kendini, kendi insanları olması gerekenlere karşı canla başla savaşırken bulacağını belirtmeye gerek var mı?”⁶⁸

2.4. TOPLUMSAL KİMLİK

Toplum, yaşanılan kurallar, yaşanılan ilişkiler bütünüdür. Bir toplumda, iktisat ilişkilerinden, ahlak ilişkilerine, hukuk ilişkilerinden eğitim ilişkilerine, aile ilişkilerinden siyasal ilişkilere kadar pek çok ilişki yaşanır.⁶⁹

Ve sürekli olarak belirli bir toplumda topluca yaşamak, o toplumun bütün bireyelerine özgü ortak bir dinamik örgütlenme gerektirmektedir; bu ortak dinamik örgütlenme, ortak kişilikten başka bir şey değildir. Bu ortak kişilik, başka bir deyişle belirli bir toplumun toplumsal kimliğidir, temel kimliğidir. Ortak bir dinamik örgütlenme olan bu toplumsal kişilik, dinamik bir sentezdir. Ve bu dinamik sentez, yani bireysel kişiliklerin bu ortak sentezi, bir toplumsal yapıyı başka bir toplumsal yapıdan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu toplumsal kişilik, içinde olduğu, biçimlendiği toplumla birlikte değişir. Fakat toplumsal gelişmelerin getireceği yeni

---

⁶⁷ Aydın, s.10

⁶⁸ Maalouf, s. 26

⁶⁹ Ergun Doğan, **Türk Bireyi Kuramına Giriş**, Gerçek Yayıncılık, İstanbul, 1991, (Türk Bireyi), s. 82.

boyutlara, yeni biçimlere, yeni niteliklere, yeni ilişkilere kadar bu toplumsal kişilik, yani bu ortak psikolojik yerleşmişlik, bir insan ömrünü aşar ve kimi yanlarıyla kuşaklar boyunca devam eder/edebilir.⁷⁰

Kimlik hem tümüyle toplumsal hem de benzersiz biçimde kişiseldir; değişen derecelerde kişinin kendisi tarafından sahiplenilen veya başkaları tarafından atfedilen göndermelerden kaynaklanır. Hayatın dramatik niteliği, başkaları tarafından atfedilmese de kişi tarafından benimsenen, ya da ötekiler atfettiği halde kişinin benimsemediği kimliklerin sonsuz ikilemi içinde akmasından kaynaklanır.⁷¹

Bir kişinin bir kimliği, bir kişiler takımına, bir guruba, bir topluluğa, bir kavime, bir ulusa, bir toplumsal role bağlılık/aidiyet olarak sürdükçe, o kişide oluşan kimlik duygusu o kişinin insan olarak maddi varlığının ötesinde, bir toplumsallaşma sürecinin sonucu olarak kendisini gösterir. Bu durum kişinin mensubu olduğu toplumun, toplulukların, değer yargılarını dinamik olarak kendi içinde örgütlemesidir.⁷²

Kişinin kendini tanımlamasını veya başkaları tarafından tanımlanmasını sağlayan, bireye özgü bir hususiyet olan kimlik, zamanla bireysel alandan toplumsal alana uzanan bir boyut kazanmıştır.

Kimlik kavramının sosyal psikolojik boyuttan, toplumsal boyuta taşınmasının nedeni kişinin tanımlanmasında ağırlıklı olarak (yaş, cinsiyet gibi) kişisel özelliklerin değil, (hem öznel hem de nesnel anlamda) guruba ilişkin aidiyetlerinin rol oynamaya başlamasıdır. “Bunlar kimler?” ya da “bunlar kimlerden?” soruları sorulduğunda herhangi bir tür gurubun kolektif kimliğine gönderme yapılmaktadır. Kimliğin toplumsal yanı onun olmazsa olmaz boyutudur. Bu nedenle kimliği, bireyin toplumsal olarak inşa edilmiş tanımlanışı olarak anlayabiliriz. Kaçınılmaz olarak insanın, bazılarında var olan “genetik cemaatçilik” eğilimi de dahil, diğer canlıların var olma araçlarının dışında, ancak “toplumsal” olarak var olabildiğinin altını çizebiliriz. Grotius’un belirlediği gibi insan, appetitussocietatis(“toplum içinde yaşamak içgüdüsünde”) bir varlıktır. Toplumsallık insana özgüdür. Çünkü insan diğer canlılar gibi, salt genetik donanımına dayanarak doğada var olamaz; bu nedenle

---

⁷⁰ Ergun Doğan, **Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik**, İmge Yayıncılık, Ankara, 2000, (Ulusal Kişilik) s.86.

⁷¹ Aydın, s.16.

⁷² Doğan, Ulusal Kişilik, ss.80-81.

genetiğın dışında bir var olma stratejisi geliştirmelidir. Bu nedenle insanı canlılar evreninde farklı kılan en belirleyici özellik kùltür içinde var olmasıdır. İnsan içinde doğduğu kùltürün biçimlendirmesiyle toplumsallaşır. Toplumsallařan insanın diğer insanlarla bağını kuran, onlarla paylaştığu kùltürüdür ve bu birliktelik algısı, aynı kùltürün mensubu insanlar arasındaki bu uyum, kimlik denilen tutunum ile sağlanır.⁷³

Sosyal kimlik kuramı, bireylerin kendilerini ait oldukları sosyal gruplarla değerlendirdiklerini ve bu yolla tanımladıklarını iddia eder. Birey kendini içinde aidiyetlerini bulunduğu birçok kimlik yapılarıyla tarif eder. Bunlar, kendilerini ait hissettiğu grup üyelikleridir. Kadın olması, genç olması, öğrenci olması gibi. Bunların tamamı onun kimliğidir. Bireyin ait olduğu gruplar onun kimlik kazanmasını sağlarlar.

Toplumsallığın sınırları genişledikçe, kimlik algıları da çeşitlenir, farklılaşır ve çoğalır. Genişleyen ve karmaşıklaşan toplumlarda insanların kendilerine atfettikleri kimlikler değişir ayrıca aidiyet kategorileri çoğaldığından birden çok kimlik sahiplenilmeye başlanır.⁷⁴

İnsan başka hiçbir canlıyla kıyaslanmayacak şekilde yaşamak için toplumsallığa ve toplumsallığı gerçekleştirecek cemaate ihtiyaç duyar. Mekanik, biyolojik donanımının zayıflıklarını, dezavantajlarını geliştirdiğu zihni beceriler ve bu becerilerin içinde anlam ve işlev kazandığu toplumsallık haliyle aşar.⁷⁵

İnsanın içinde doğduğu toplum, doğuştan getirdiğu yetenek ve kabiliyetlerin anlam kazandığu en temel yaşam alanıdır. Toplum hayatı dışında insanın varlığını devam ettirebilmesi mümkün değildir. İnsan varlığının vazgeçilmezi olan, yetenek ve kabiliyetlerinin ortaya çıkmasını sağlayan toplum; üzerinde yaşayan insanların asrılar boyu süren yaşam serüvenleri sonucunda ortaya çıkan kùltürle, değerlerle zenginleşir, anlam kazanır. Bu karşılıklı etkileşim insan varlığını devam ettirdikçe devam edecek bir süreçtir.

---

⁷³ Aydın, s.17.

⁷⁴ Aydın, s.18.

⁷⁵ Aydın, s.24.

Toplum içinde hayatını devam ettiren insanların özdeşim kurdukları kimlik çerçeveleri de genellikle din, dil, etnik köken, meslek ya da köylü veya kentli olmak, sınıf konumu gibi toplumsal-kültürel kategorilere dayanır.⁷⁶

İnsanların kendilerini tanımlarken ifade ettikleri aidiyetlerin kaynağı içinde yaşadıkları toplumdan bağımsız değildir. Bilakis zihni yetenek ve kabiliyetleri gibi son derece bireye has olan kimlik de toplumdan etkilenir ve toplum içinde anlam kazanır.

2.5. TOPLUMSAL KİMLİĞİN OLUŞUMUNA KATKI SAĞLAYAN SÜREÇLER

Kimlik konusunda kişisel kimlik ve sosyal kimlik olarak bir sınıflandırma yapılmaktadır. Kişisel ya da bireysel kimlik, bireyin zaman içinde yerleşen kendisiyle ilgili algılamalarının ürünü olsa da sosyal kimlik toplumun, toplumda hâkim olan kültürün, değerlerin ve beklentilerin ürünüdür.

Kişisel kimlik çok sayıda kimliği bütünleştiren bir sistemdir. Özellikle modern toplumlarda bireylerin “benim” dediği kimlikler vardır (farklılıklar) ve bu çeşitlilik kişisel kimliği zenginleştirir (fiziksel kimlik, hukuksal kimlik, etnik kimlik, ulusal kimlik). Kişisel kimlik ayrılmayı, özerkliği, kendini ortaya koymayı içerir, “ben” duygusu vardır. Birey diğerlerinden farklılaştığı ve özerkleştiği oranda biricikliğini hisseder. Bir de bazı statüler işgal eden, roller oynayan, ilişkiler kuran, bir iletişim ağı içerisinde yer alan, kuralları benimseyen, anlam ve değerler sistemi kuran sosyal-kültürel kimlik vardır. Ancak kimlik, kişisel kimlikte olduğu gibi hem kendisi ile diğerleri arasında bir farklılaşma içerir, hem de sosyal kimlikte olduğu gibi kendisiyle diğeri arasındaki özdeşleşmelerden hareketle inşa edilir⁷⁷

Kolektif kimlik, belirli bir durumu değil bir süreci yansıtır. Bir topluluğun kimliği, diğer topluluklarla ilişki içerisinde ve zamanla değişir. Tek başına ve zaman mekân dışı bir tüzel kimliğe sahip olmak olanaksızdır. Nasıl ki bireysel kimliğin

---

⁷⁶ Aydın, s.55.

⁷⁷Faruk Kocacık, “Üniversite Gençliğinde Kimlik Bunalımı: Farklılaşma ve Özdeşleşme(Bütünleşme)”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Tartışmaları Dergisi**, Sayı: 1, Eylül 2003, s.3.

oluşumu kişiler arası ilişkiler bağlamında mümkünse, kollektif kimliğin oluşumu da topluluklar arası ilişkiler bağlamında söz konusu edilebilir.

“Sosyal kimlik kişinin cinsiyet, yaş gibi bio-psikolojik kategorilere; etnik , bölgesel, ulusal vd. sosyo-kültürel guruplara aidiyete; sosyal rol ve statülere ve politik felsefi inanışlara bağlanmasına ilişkin olarak ortaya çıkar. Sosyal kimlik, sosyal modellere, değerlere, normlara uyum gösterme eğilimindedir, diğerinin beklenti ve yargılarını yansıtan kültürel kod ve betimlemelerle biçimlenmiştir. İçinde bulunulan ortamda kişi daima, başkalarının beklenti yapıları doğrultusunda ya da en azından kendini ilgilendirdiğini düşündüğü “diğeri”nin beklentilerine bağlı olarak, kimliğinin oluşması yönünde bir baskı altındadır.⁷⁸

Yetenekleri, kabiliyetleri toplum içinde anlam kazanan, toplum içerisinde varlığını devam ettiren insan da toplumsal kimliğini oluşturacak gurup beklenti ve baskısına uyma eğilimi sergiler.

Gurup eğilimlerine uyma(conformite) konusunda ise üçlü bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bunlardan ilki içselleştirmedir. İçselleştirme hissedilen sosyal etkiye yönelik en etkili ve sürekli karşılıktır. Burada süje toplumsal etkinin nesnesi olduğunu anlayamadan davranış ve değerler sistemini kendininki olarak kabul eder. İçselleştirilen davranış ve değerler değişime karşı dayanaklı hale gelir. Birey diğerinin davranış ve değerlerini özümseyerek sosyal yada fizik gerçeğe daha yakın hale gelir. Gurup eğilimlerine verilen bir diğer karşılık da özdeşleşmedir. Özdeşleşme, sevilen ve kendisine benzemek istenilenlerin tutum ve davranışlarının benimsenmesi(adopter) olgusunu içermektedir. Birey ait olmak istediği gurubun ya da toplumun değerlerini onlardan biri gibi olma düşüncesiyle kendi değer yargısı haline getirmeden, herhangi bir yarar gözetmeden benimser. Son olarak; benimser gözükmeye(suivisme) de, değersiz olarak görülme, dışlanma, baskı gibi olumsuz durumlardan kaçınmak için kişi ya da gurupların davranış ve değerler sistemini görünüşte kabul etmiş gözükmeye sosyal beklenti ve baskıya cevap verme biçimidir.⁷⁹

Kişi sadece birtakım kaygıları rotadan kaldırmak için, üzerindeki baskı ve beklentiyi kırmak için “mış” gibi yapar. Zihni ya da duygusal herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. İçselleştirmede ise gerçek bir görüş değişikliği vardır ve bilişsel nedenlerden kaynaklanır. Özdeşleşmedeki görüş değişikliğinin kaynağı ise

---

⁷⁸Kaypakoğlu, ss. 3-4.

⁷⁹Kaypakoğlu, s. 5.

duygusaldır. Ancak benimser gözükmeye bilişsel ve duyuşsal herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

Toplumsal kimliğin oluşumunda gurupların önemli rolleri vardır. Özellikle dışlanmış guruplarda bu olgu daha belirgindir. Üyesi olan her insana bu guruplar tarafından suje farkında olmadan değer ve normlar aktarılır ve guruba ait kültürel kodlar teşekkül eder.

Neticede kişinin, çevrenin değer ve düşüncelerini içselleştirmeye itileceği, bunun derecesinin ve biçimlerinin ise içinde bulunulan sosyal ortama bağlı olarak değişeceği ve bu yapılar arasında kültürel sistemin ayrıcalıklı bir yeri olduğu ve kimlik dayatmalarının daha belirgin olduğu söylenebilir.⁸⁰

Her gün değişik durumlarla karşılaşan bireyin, doğru tepkiler verebilmesi için sürekli çaba sarf etmesi gerekir. Ancak kültürel sistem, toplumsal yapı, karşılaşılması muhtemel tipik durumlara karşı bireyi hazırlar ve yoğun bir çabaya gerek duymaksızın bireyin tepki vermesini sağlar. Kişi kültürel kodu sayesinde tipik durumlara karşı tipik anlamlandırmalarla teçhiz edildiğinden hazırlıklıdır ve özel durumlar söz konusu olduğunda sadece ikincil düzeltmeler yapacaktır. Dolayısıyla bu kodlanmış sınıflandırmalarla, sosyal dinamizme karşı önceden hazırlanmış durumdadır, kültürel sistemi başlangıçtaki kendi modeli içinde uyumlu olduğu ölçüde, kişi bir durumdan diğerine sürpriz geçiş yapabilecektir. Bir başka deyişle bireyin üyesi olduğu gurup/gurupların kendi değer ve normlarını bireye aktarması doğaldır/kaçınılmazdır.

---

⁸⁰Kaypakoğlu, ss. 6-7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL KİMLİĞİN VE DEĞERLERİN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN YAYGIN DİN EĞİTİMİ KURUMU OLARAK CAMİLER, FONKSİYONLARI VE CAMİ MERKEZLİ DİN EĞİTİM FAALİYETLERİ

Bu bölümde cami ve mescid kavramlarının sözlük anlamlarından hareketle tarihsel süreçten günümüze, kavramların kullanılışıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Tarihte birbirinden farklı fonksiyonları yerine getiren camilerin günümüz itibarıyla hala devam eden dini, sosyal, kültürel, eğitsel fonksiyonlarıyla kimlik oluşumuna katkı sağlayan yönü üzerinde durulmuştur. Ayrıca değerlerin ve toplumsal kimliğin oluşumuna katkı sağlayan cami merkezli din eğitimi faaliyetlerine değinilmiştir.

3.1. CAMİ VE MESCİD KAVRAMI

Bütün dini inanç sistemlerinde mabedler, inanılan varlığa karşı dini görevlerin, toplu veya ferdi olarak ibadetlerin icra edildiği, kişinin kendisini inandığı varlığa yakın hissettiği mekanlardır. Bu yerler, ilahi alemle dünyevî alemin kesiştiği, başka bir anlamda Tanrı ile insanın bir nevi buluştuğu ve kişinin kendisini ilahî huzurda hissettiği yerlerdir. Bu sebeple, İslâm, manastırların, havraların, kiliselerin ve mescitlerin Allah'ın isminin bolca anıldığı mekanlar olduğunu belirtmiş, buraların Allah'ın koruması altında olduğuna işaret etmiştir.⁸¹ Her inanca göre ibadetlerin yapıldığı yerlere verilen hususî isimler bulunmaktadır. İbadet edilen mekanı ifade etmekte kullanılan farklı isimlerin, ortak manaları bulunmaktadır ki, bu da ma'bed kavramının karşılığıdır. Müslümanlar tarafından, ma'bed teriminin karşılığı olarak "mescit" ve "cami" isimleri kullanılmıştır.⁸²

Bilindiği gibi İslam'da, ibadet yerini adlandırmak amacıyla ilkin, mescit sözcüğü kullanılmış, daha sonra ise “bir yere toplayıcı, bir araya getirici” anlamında

⁸¹ (Bkz. Hac, 40)

⁸² Diyanet İlmî Dergi, <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/DIYANET/2001aylik/ekim/camiler.htm>, (15.05.2012).

ve özellikle Cuma namazlarının kılındığı yerlere “mescidü'l-cami” denilmeye başlanmış ve giderek tek başına cami terimi genellikle “ibadet edilen yer” anlamını ifade eder olmuştur. Başlangıçta yalnızca Kâbe için kullanılan “Beytullah” sözcüğü ise, daha sonra her mescit ve cami için kullanılır olmuş ve bu durum, camilerin kutsallığının bir kat daha artması sonucunu doğurmuştur. Bununla beraber; bazı İslam ülkelerinde küçük- büyük bütün ibadethanelerin de mescit adıyla anıldığı da müşahede edilmektedir.⁸³

Mescit kelimesi Arapça’da; dik durmak, eğilmek, baş eğmek, alın ve burnu birlikte yere koymak manalarına gelen s-c-d kökünden ismi mekândır. Dolayısıyla secde edilen yer manasını ifade etmektedir. Secde namazın rükunleri içinde en önemlisi, Kur’an’a göre insanın daha ilk yaratılışında şahit olduğu bir hürmet ifadesidir(el- Bakara 2/34). Kur’an- ı kerim, hadisler ve ilk İslam kaynaklarında cami karşılığında mescid kelimesi geçmektedir. Bu kelimenin sami kökenli dillerde telaffuz ve anlam bakımından benzerleri vardır. Mesela milattan önce V. yüzyıla ait olduğu tesbit edilen Yahudi elephantine papirüslerinde kelime “ibadet yeri” anlamında geçmektedir. Milattan önce I. Yüzyılda yaşayan ve “ölüdeniz yazmaları” kendilerine izafe edilen Esseniler de ibadet yerlerine mescid diyorlardı.⁸⁴ Yine bu kelimenin Sami dil ailesinden olan Arami Dili’ndeki “Masged” kelimesinden Arapçaya geçtiği de ileri sürülmektedir.⁸⁵ Cami karşılığı olarak Mescid kelimesi, kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’in muhtelif ayetlerinde tekil veya çoğul haliyle, İslâm mabedinin ismi veya sıfat tamlaması şeklinde geçmektedir. Hz. Peygamber’in çok sayıdaki Hadis’inde de Mescid yani Cami konu edinilmiş bulunmaktadır. Ayrıca Peygamber’imizin hayatının pek önemli bir bölümü Mescid’de, yani Mescid-i Nebevî’de geçmiş, bunun sonucunda onun hayatını okuyanlar kendisini, çoğu defa Mescid’inde, Sahabesi ve/veya diğer insanlarla ilişki içerisinde görmüşlerdir.⁸⁶

İslâm’ın başlangıcından günümüze Müslümanların hayatında önemli bir yere sahip olan camiler, toplumun her kesiminden, her yaş ve seviyeden insanları bir araya getiren, onları Allah’a kulluk bilinci ile kaynaştıran, ibadetlerin usulüne uygun olarak öğretilmesini kolaylaştıran, bireylere batıl inanç ve hurafelerden arındırılmış

---

⁸³ Özler, s.16.

⁸⁴ Ahmet Önkal ve Nebi Bozkurt, “ Cami”, **DİA**, VII, 2008, s. 47.

⁸⁵ Özler, s. 17.

⁸⁶Nesimi Yazıcı, “Din Hizmetleri Açısından Caminin Yeri ve Önemi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi**, Cilt: 48, Sayı:2, 2007, s. 2.

doğru dinî bilgilerin kazandırılmasını sağlayan önemli bir kurumdur. Kurulduğu dönemden itibaren Müslüman toplumlarda dinî, siyasî, idarî, sosyal ve eğitsel nitelikli pek çok hizmetin yürütülmesine zemin teşkil eden camiler, İslâm kültür ve medeniyetinin oluşup gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Hz. Peygamber İslâm'ın kurumsallaşmasına camiden başlamış, hicretten hemen sonra inşa ettiği camiye, bireysel ve sosyal pek çok ihtiyacın karşılandığı bir merkez haline getirmiştir.⁸⁷

Camiler İslam dini ile bütünleşmiş ve İslam dininin insan ve dünya ile ilgili temel yaklaşımının sonucu oluşturulmuştur. İslam dini, evrensel bir din olarak, insanların bir arada birlik içinde yaşamalarını isteyen bir anlayışa sahiptir. İslam dininin bu anlayışının yeryüzünde somut olarak sembolize edilmesi, camilerle olmuştur. Camiler bu bağlamda, mimarisi ve fonksiyonlarıyla insanlara kendi mesajlarını yansıtmaları bakımından önemlidir.⁸⁸

3.2. CAMİLERİN FONKSİYONLARI

3.2.1. Camilerin Dini Fonksiyonları

İslam inancına göre, temiz olan her yerde ibadet yapmak mümkün olmakla birlikte, namazların camide cemaatle kılınması gerek sevap bakımından ve gerekse bazı sosyal amaçların gerçekleştirilmesi yönünden büyük önem taşımaktadır. Cuma ve bayram namazları ise camide cemaatle kılınmaktadır. Yine, dünyanın değişik bölgelerinden farklı renk ve sınıftan insanların oluşturduğu Müslüman cemaatin tarihte ilk mescit olan Mescid-i Haram'da haccetmek amacıyla her yıl bir araya gelip topluca ibadet etmeleri dini bir emirdir. Dolayısıyla Mescid-i Haram, imkanı olan bütün Müslümanların en azından bir kere gidip orada yapılan toplu ibadete katılma zorunluluğu bulunan evrensel boyutlu bir camidir.⁸⁹

Cami ve mescitlere devam etmek, Hz. Peygamber ve İslâm büyükleri tarafından devamlı teşvik edilmiş, böylece, toplu halde ibadet eden her yaş ve

---

⁸⁷Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt:5, Sayı: 14, 2007,(Kadınlar ve Cami Eğitimi), s.107.

⁸⁸Şükrü Keyifli, "Camilerde Din Eğitimi", **Din Eğitimi**, (Ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş), Gündüz Yayıncılık, Ankara, 2012,(Camilerde Din), s.275.

⁸⁹ Hüseyin Yılmaz, **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**, Dem Yayınları, İstanbul, 2005, (Eğitim Fonksiyonu), s.28.

konumdaki insanlar arasında bir yakınlaşma ve kaynaşmanın oluşması ve inanan insanların birbirlerinden davranış öğrenmeleri hedeflenmiştir. Özellikle Cuma ve bayram günlerinde milyonlarca insana hitap eden hutbeler, vaazlar ve diğer dinî bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, camilerin topluma hizmet eden yaygın din eğitimi kurumlarının başında geldiğini söylemek mümkündür.⁹⁰

Çok farklı fonksiyonları bünyesinde barındırmakla birlikte camilerin en temel işlevi, Allah'a saygı ve yakınlığın bir ifadesi olarak içerisinde ibadet edilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de; "Şüphesiz mescitler, Allah'a ibadet etmek içindir.." buyrulurken, camilerin öncelikle ibadet yeri olduğu belirtilmektedir. Camiye giden Müslümanlar, hem imanlarını kuvvetlendirmekte, hem de ibadetin zevkine varmaktadır. Camiyle içli dışlı olmak Müslümanları dini, ahlaki ve sosyal yönden de sürekli geliştirmektedir.⁹¹

Camilerin en başta gelen ve en belirgin özelliklerinden birisi, bu mekânların ibadet yeri olarak fonksiyon görmüş olmalarıdır. Camiler, başlangıçta değişik amaçlarla kullanılmışsa da onun asıl işlevi bir mabed oluşudur.⁹²

Bilindiği gibi sözlükte ibadet; boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma gibi kelimelerde karşılığını bulurken, İslâm literatüründe biri özel, diğeri genel olmak üzere iki terim anlamı kazanmış bulunmaktadır. Buna göre özel anlamında ibadet; mükellefin Yaratan'ına karşı saygı ve itaatini simgeleyen, Allah ve Resûlü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir. Fıkıh'ta da ibadetin yaygın kullanımı bu şekildedir ve namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslâm'ın temel şartları yanında kurban kesme, itikâf, Kur'ân okuma, hayır ve infakta bulunma, dua etme gibi diğer bir kısım dinî davranışları içerir. Genel ve daha kapsamlı anlamında ise ibadet; mükellefin Allah'a karşı duyduğu saygı ve sevginin neticesi olarak O'nun rızasına uygun davranma çabalarını ve bu hedefe yönelik olarak yapmış olduğu iradî davranışlarının bütünüdür.⁹³

Dolayısıyla İslam inancında ibadet kavramının anlamı son derece geniştir. Namaz, oruç, hac, zekat, dua, zikir ve tevbe gibi dini sorumlulukları yerine getirmenin ve haramlardan kaçınmanın yanında, Müslümanların sosyal hayatla ilgili

⁹⁰ Yılmaz, Kadınlar ve Cami Eğitimi, s.108.

⁹¹ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu, s.29.

⁹² Özler, s.18.

⁹³ Yazıcı, s.2.

yaptıkları bütün hayırlı ve faydalı işlerde ibadet kapsamındadır. Camide karşılanan diğer sosyal ihtiyaçların aynı zamanda bir ibadet boyutu vardır. Dolayısıyla camilerde gerçekleştirilen topluma faydalı bütün faaliyetler, İslam inancında ibadet olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde milyonlarca insan vakit, Cuma, bayram ve teravih namazlarında ibadet maksadıyla camiye gitmekte, orada manevi huzura kavuşmanın zevkini yaşamaktadır. Caminin sahip olduğu sosyo-kültürel ve eğitsel etkinliklerde azalmalar görülsede, namaz, hutbe, vaaz, dua, zikir gibi ritüellerin yapıldığı yer olma özelliği, aynen tarihte olduğu gibi korunmaktadır.⁹⁴

İbadet bütün dinlerin ortak terimi olduğu gibi ibadet yapılan yer anlamına gelen mabed de bütün dinlerin vazgeçilmez unsurlarından biridir. İbadetin şekli, zamanı, âdâbı, erkânı dinlere göre farklılık gösterdiği gibi mabedlerin şekli ve mimârî yapısı da inanç ve kültür sistemlerine göre değişiklik arz eder. İslâm inancına göre ilk insan ilk peygamber olduğundan dolaydır ki, ilk mabedi de Hz. Âdem'le başlatmak gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de insanlar için inşa edilen ilk mabedin (beyt) Kabe olduğu bildirilmektedir. Onun ilk bânisinin Hz. Adem olduğu rivayeti esas alınırsa, mabed geleneğinin ilk insanla başlamış olduğu ifade edilebilir. Bu gelenek, tarihsel süreç içinde niteliği ve işlevi değişmekle birlikte hemen her toplumda varlığını sürdürmüştür. Günümüz dünyasında, üniversite, ticaret ve kültür merkezleri, sinema ve tiyatro salonları gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerin icra edildiği çağdaş kurum ve kuruluşların yer almadığı kent ve şehirlere rastlamak mümkündür. Ama şöyle ya da böyle dünyanın hemen her yerinde insanların ibadetlerini yaptığı bir tapınak veya mabedin bulunmadığı yerleşim merkezinden söz etmek mümkün değil gibidir. Dünyamız, bu yönüyle adeta mabetler topluluğunu simgelemektedir. Bu durum her insanın özünde var olan, inanma ya da kulluk duygusunun, olumlu veya olumsuz bir biçimde dışa yansımaları şeklinde açıklanabilir.⁹⁵

3.2.2. Camilerin Eğitim Fonksiyonu

En temel fonksiyonu ibadet mekânı olan camilerin, tarih boyunca ifa ettikleri daha pek çok faaliyet alanları mevcuttur. Bu alanlardan biri de İslam eğitim- öğretim faaliyetlerinin cami merkezli olarak başlamasıdır.

⁹⁴ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu, s.30.

⁹⁵ Diyanet Dergisi, <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/DIYANET/2001aylik/ekim/camiler.htm>, (16.04.2011).

İslam Eğitim Tarihi'nin, mescitlerle sıkı bir bağlantısı vardır. Bu yüzden, İslam eğitim tarihinden söz açmak, İslam kültürünün yayılmasında baş rolü oynayan yerlerden de söz açmayı gerektirir. Esasen ortaya çıktığı andan itibaren mescidde ders halkaları teşekkül etmeye başlamıştır. Ve bu halkalar, senelerin ve asırların geçmesine rağmen, aralıksız olarak çeşitli İslam memleketlerinde devam ede gelmiştir. Öyle tahmin ediyoruz ki, mescitlerin kültür merkezi oluşundaki ana faktör, İslam'ın ilk senelerindeki tedrisatın, daha ziyade, yeni dinin öğretimlerini açıklayan; esaslarını, hükümlerini ve hedeflerini izah eden bir dini tedrisat oluşudur. Bunun ise mescitlerle sıkı bir bağlantısı vardır.⁹⁶

Hız. Peygamberin Medine'de inşa ettirdiği Mescidi-i Nebi bir taraftan , o günkü Müslümanların topluca ibadet etmelerini sağlayan bir çatı kurum olurken, diğer taraftan İslam dininin geleceği ile ilgili strateji ve planların yapıldığı stratejik toplantı merkezi olmuştur. İnsanların bir araya gelerek, tanışma ve kaynaşmalarını sağlayıcı bir buluşma mekânı olarak değerlendirilen bu ilk caminin asıl öne çıkan fonksiyonu ise daha çok eğitim ve öğretimle ilgili yerine getirdiği görevler olmuştur.⁹⁷

Camiler, ilk dönemlerden itibaren, Hız. Peygamber'in fiili örnekliliği ve sözlü irşatlarıyla başlayan bir eğitim-öğretim sürecine temel teşkil etmişlerdir. Bu yönüyle bakıldığında camilerin, ibadetin dışında en başta gelen fonksiyonu eğitim ve öğretimin yapıldığı bir okul mahiyetinde hizmet vermiş olmalarıdır. Esasında Hız. Peygamber'in Medine mescidine girdiğinde bir vesileyle: “ Ben muallim olarak gönderildim.” buyurması, camilerin birer eğitim öğretim merkezi olarak kullanılmalarına da uygun düşmektedir. Hız. Peygamber, Müslümanların eğitim ve öğretim işiyle bizzat meşgul olmuş, bunun için de kendisine merkez olarak mescidi seçmiştir. Hız. Peygamber bu amaçla mescidin bir bölümünde Suffa denilen bir okul ihdas etmiş, Suffa ashabının bir kısmı Peygamber hayattayken bir kısmı da O'nun vefatından sonra çeşitli beldelere gidip yerleşmişler, hayatlarının son anına kadar da tebliğe devam etmişlerdir.⁹⁸

⁹⁶ Ahmed Çelebi, **İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi**, (Çev. Ali Yardım), Damla Yayınları, İstanbul, 1998, s. 71.

⁹⁷ Keyifli, Camilerde Din, s.275.

⁹⁸ Özler, s.20.

Mescidi Nebi'den devralınan eğitim-öğretim mirası, müslüman toplumlarda nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiştir. İslam'ın yaşandığı bütün coğrafyaların ortak paydalarından biri de devir alınan bu mirasın hala-birtakım değişikliklere uğrasa da- cami merkezli olarak yaşatılmasıdır.

Müslüman toplumlarda eğitim-öğretim önce camide başlamıştır. Tarih boyunca önemini yitirmeyen cami eğitiminin etkinliği günümüzde de devam etmektedir. Bünyesinde vaaz, hutbe, sohbet, Kur'an öğretimi, çocuklar ve yetişkinler için dinî bilgiler kursu gibi etkinliklerin gerçekleştirildiği camiler, yaygın din eğitimi kurumlarının başında gelmektedir. Dinin kardeşlik, sevgi, saygı, özveri, yardımlaşma ve hoşgörü gibi değerlerinin işlendiği camilerde bireylere hayatı daha doğru bir anlayışla yorumlama becerisi kazandırılmaktadır.⁹⁹

Camiler, İslâm şehirleşmesinin en önemli ve en belirgin özelliğidir. Müslümanlar ikamet ettikleri her yere büyük olsun küçük olsun bir cami veya mescit inşa etmişlerdir. Camiler, insanların rahat bir şekilde gelip ibadetlerini icra edebilmeleri için en merkezi yerlerde inşa edilmişler bu sebeple şehirleşmenin de çekirdeğini oluşturmuşlardır.

3.2.3. Camilerin Toplumsal Kimliğin Oluşumundaki Fonksiyonları

Kimlik, insana özgü belirti, nitelik ve özelliklerle birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan unsurlar olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁰

Psikolojik ve sosyolojik açıdan da açıklanan kimliğin bireysel ve toplumsal boyutu bulunmaktadır: Bireysel/psikolojik boyutta “Ben kimim?” sorusuna cevap aranırken, sosyal boyutta “Toplumda ben kimim?”, “Topluma göre ben kimim?” sorularının yanıtıyla meşgul olunmaktadır. Bireysel anlamda kimlik; kişinin kendisi hakkında sahip olduğu çeşitli görüşleri, bilgileri, imajları, inançları içermektedir. Aynı zamanda bedensel yapı özelliklerini, cinsiyet, etnik, yaş, statü, mesleki ilişkileri kapsamaktadır. Toplumun “beni” tanımlaması ve “benim” kim olduğuma ilişkin tanımlamalarda bulunması, kimliğin oluşumunu etkilemektedir. Dolayısıyla kimlik bir taraftan “benim/bizim” olduğuma inandığım kişiye/gruba,

⁹⁹ Yılmaz, Kadınlar ve Cami Eğitimi, s. 108.

¹⁰⁰ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 1182.

diğer taraftan diğerlerinin bana yüklediği kişiye/gruba ait imajlar arası gerilimin sonucudur.¹⁰¹

Kimlik, en temelde insanın biricik, özgün, özgür, birtakım yaratıcı yetilerle donatılmış bir varlık olduğunun farkında olma hadisesidir. İnsan kendi varlığının farkındadır. Çevresinde olup bitenlerin farkındadır; onları anlamaya, anlamlandırmaya, açıklamaya ve kontrol etmeye çalışır. İnsan toplumsal bir varlıktır; hayatını toplum içinde sürdürürken, kimliğini de toplum içinde keşfeder ve inşa etmeye çalışır. Bu durum, kimliğin, özü itibariyle “insanın ne olduğu”, “nasıl tanındığı” soruları ile anlaşılabilirliğini düşündürmektedir.¹⁰²

“Ben kimim?” sorusu insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri düşünce alanında merkezi bir yeri işgal etmiştir. O kişinin kim olduğu ise maddi ve manevi birçok unsurla şekillenmekte, dinamik, çok boyutlu bir süreci içermektedir. Benlik ve kişiliğin oluşumu bulunulan toplumun şartlarından bağımsız değildir. Tarih, yer, zaman, toplum, çevre, gelenek ve kurallar, paylaşılan mekânlar kimliğin birer parçasını oluştururlar. Ben’in algıladığı öteki, etnik, dinsel farklılıklar ekonomik ve sınıfsal ayrımlar, aile, cinsiyet vb. etkenler kimliğin şekillenmesinde belirleyici bir role sahiptirler. Kimlik insanın potansiyeliyle birlikte değişen veya sabit kalan tüm vasıfları ifade etmektedir.¹⁰³

Kimliğin çekirdeğini insanın kendisi ile ilgili ne olduğu hakkındaki farkındalık bilgisi oluşturunca, ister istemez işin içine teoloji girmektedir; çünkü insan kendi konumunu, Tanrı tasavvuru ve Tanrı ile ilişkisi çerçevesinde belirlemektedir. Özelde Tanrı algısı, genelde din, insan için bir tür genel paradigma işlevi görmektedir. Bu işlev hem tarihsel derinliğe sahiptir, hem de insanın kendisini, olay ve olguları anlamasında, açıklamasında ve kontrol çabalarında gerekli olan arka plan unsurlarını insana hazır olarak sunmaktadır. Bir başka ifadeyle, din, insanın hem

---

¹⁰¹http://ilahiyatdergi.ankara.edu.tr/51_1/13kaderzengin2.pdf(12.05.2012).

¹⁰²Hasan Onat, “Kimlik ve Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevi-Bektaşî Kimlik Tartışmaları”, 13.11.2010, http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=50:kimlik-ve-kimlik-teoloji-likisi&catid=36:makale&Itemid=54(12.04.2012).

¹⁰³Politika dergisi, Soner Ulu, “Almanya’da Kimlik Sorunu ve Türkler”, 19.01.2012, http://politikadergisi.com/sites/default/files/almanya_kimlik_sorunu_ve_turkler_-_soner_ulu.pdf(07.03.2012).

kendisini, hem içinde yaşadığı ortamı, hem de geçmişini inşa etmesinde tahmin edilenin daha ilerisinde bir belirleyici olarak karşımızda durmaktadır.¹⁰⁴

Dinin sunduğu Tanrı imajı, insan ve evren tasarımı, değer anlayışı kimlik oluşumunu etkilemektedir. Benimsenen dinin kişinin “ben kimim?” sorusunu cevaplandırmada rolü bulunmaktadır. “Ben Allah’a inananım”, “Ben Müslüman’ım” daha da özele inildiğinde “Şafiyim”, “Hanefiyim” vb. tanımlamaları ortaya çıkabilecektir. Kimlik ile din arasında dolayısıyla dinsel kimlik ile eğitim ve din eğimi arasında ayrılmaz, tartışılmaz bir ilişki vardır. Bireyler gelişim ve eğitim sonucu kimliklerini kazanmaktadır. Ailelerin çabasının yanı sıra toplumlar, sahip olunan kültürel, sosyal ve dinî kimliklerini yeni nesillere devretmektedir. Devlet, toplum adına bu görevi örgütlü olarak öğretim vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır.¹⁰⁵

Kimlik kazanımında içinde yaşanılan çevre ile sahip olunan dinsel kimliklerin uyumlu olması önemlidir. Bu durum toplumsal barış ve uzlaşının yaşanması için gereklidir. Şayet sahip olunan dinsel kimlikle, yaşanılan çevre arasında farklılıklar var ise kimlik karmaşasının yaşanması kaçınılmaz olacaktır.¹⁰⁶

Yaşanılan çevrede hakim olan dini inanç, dinin kurumsallaşmış yapısı olan camiler vasıtasıyla bireylere ulaştırılarak hem bireyin toplumsal kimliğine katkı sağlar hem de muhtemel bir kimlik krizinin önüne geçer.

Halkın bir araya gelmesine vesile olan, aynı amaç etrafında birlikte hareket etmelerini sağlayıcı duyarlılıklarını geliştiren camiler toplumsal anlamda bir kimlik görevi yaparlar.¹⁰⁷

İnsanın sahip olduğu Tanrı tasavvuru, hem din anlayışını, hem kimliğini inşa eden kurucu bir tasavvurdur. Belki de bu yüzden Tanrı algısındaki çarpıklıklar, insanın hem kimliğini, hem de kültür ve uygarlık anlayışını doğrudan etkilemektedir. Tevhid, insanı özgürleştirerek, sağlıklı bir kimlik ve kişilik inşa etmesini kolaylaştırır. Yaratılmış bir varlık olarak insan, kimliğini inşa ederken, Yaratıcısını bildiğinde, ya da sağlıklı bir Tanrı tasavvuruna kavuştuğunda, özgürlük temelli,

---

¹⁰⁴ Hasan Onat, “Kimlik ve Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevi-Bektaşî Kimlik Tartışmaları”, 13.11.2010, http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=50:kimlik-ve-kimlik-teoloji-likisi&catid=36:makale&Itemid=54(12.04. 2012).

¹⁰⁵ http://ilahiyatdergi.ankara.edu.tr/51_1/13kaderzengin2.pdf(12.05. 2012).

¹⁰⁶ http://ilahiyatdergi.ankara.edu.tr/51_1/13kaderzengin2.pdf(12.05.2012) s.251.

¹⁰⁷ Keyifli, Camilerde Din, s.275.

dengeli, sağlam bir kimlik oluşturma imkânına kavuşabilir. Bu durum, aidiyet duygusunun metafizik boyutu ile ilgilidir. Tanrı inancı, insanın evrenin boşluğunda kaybolup gitmesini engelleyen, insana tutunma imkânı sağlayan bir inançtır.¹⁰⁸

İçinde yaşadığı toplumda farklı toplumsal guruplar tarafından kabullenilmek isteği, aidiyet talebi, bireyin toplumsal kimliğini şekillendirirken, yaratılmış bir varlık olarak yaratıcısıyla kurduğu dine dayalı aidiyet, bireysel kimliğinin temelini oluşturur. Bireysel kimliğin sağlamliğı, bireyin yaratıcısıyla kurduğu sağlam irtibat bireyin topluma, toplumsal barışa ve ortak aidiyete olumlu yönde katkısını sağlar. Gerek bireysel, gerekse toplumsal kimlik var olan aidiyetlerin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu yüzden ne bireysel anlamda ne de toplumsal anlamda dinin içerisinde yer almadığı bir kimliğin varlığından söz edilemez.

Din, getirdiği Tanrı tasavvuru, insan ve evren tasarımı ve insana önerdiği değerler ile kimlik oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Daha önce de dikkat çekmeye çalıştığımız gibi, bütünüyle dinden bağımsız olarak bireysel ve toplumsal kimlikten söz etmek mümkün değildir. Esas itibariyle insan hayatına anlam kazandırmak için var olan din, insanlara insanca yaşayabilmenin temel ortak paydasını kazandırır. Bilindiği gibi dinin etkili işlevlerinden biri de kimlik kazandırma, kimliklendirme, bir varlık bilinci kazandırma, aidiyet bilinci verme, birlikte var ve taraf olma bilinci temin etmedir. Din, insanın kim olduğunu ifade eden şeyi tanımlayan sosyal bir rol veya durumda o insanın benine uygun düşen bir anlamlar seti olan kimliğin bir kontrol sistemi olarak işlev görmesinde rol oynar. Din, kararlı ve sağlam bir insan kişiliği oluşturarak toplumsal ilişkilerin de kişilikli ve bütünlüklü olarak gerçekleşmesinde işlevsel olmaktadır. Din, bu işleviyle insanın kimlik bunalımına düşmesini de engelleyici güçtedir. Din, hem bireyin benliğinin oluşmasında, iç dünyasında barışık olmasında, hem de bireyin topluma adaptasyonunda, toplumla, sosyal norm, değer ve inançlarla sağlıklı ilişkide bulunmasında yardımcı olur, bu doğrultuda hizmet görür, görev yapar.¹⁰⁹

Bütün dinlerin, müntesiplerine kimlik kazandırma vasfı vardır. İşlam dinî kimlik kazandırma hususunda öne çıkan bir dindir. Çünkü İşlam, doğumundan ölümine kadar insana bir hayat tarzı önerir ve bunlara uyulmasını ister. Ayrıca

---

¹⁰⁸ Türkkan, s. 43.

¹⁰⁹ Türkkan, s. 44.

İslam, "insan' olma noktasında, inanmayana da bir değer atfeder, onu da muhatap kabul eder. Ayrıca, İslâm, evrensel bir dindir.

Tarihin hiçbir döneminde din, özellikle İslam dinî, sadece Allah'la kul arasında özel bir ilişkiden ibaret kalmamıştır; böylesine dar bir role indirgenmemiştir. İslâm dini, ferdi ve içtimai hayatın her veçhesini kucaklayıcı bir şümule sahiptir. Getirdiği tevhide anlayış ve insan hayatının maddi ve manevî yönlerini bütünü ile ihata eden karakteri sayesinde, yayıldığı ve gittiği her coğrafyada toplumsal kültür alanını yalnız etkilemekle kalmamış, bu alanı çepeçevre kuşatmıştır. Benimsendiği toplumda hiçbir zaman folklorik bir pozisyona düşmemiştir. "Müslümanlık bir toplumda varsa, canlı ve köklü bir şekilde yaşanan hayat tarzı ve üslubu olarak vardır; dünya görüşü, hayat felsefesi ve gündelik hayatın ayrılmaz bir rüknü olarak vardır.¹¹⁰

3.2.4. Camilerin Sosyal Fonksiyonları

Tarih boyunca Müslümanlar yaşadıkları toplumlarda şehircilik planlarını cami merkezli olarak yapmışlar ve şehrin en merkezi yerine sultanlar, diğer devlet büyükleri, kendi adlarına külliye tarzında camiler yaptırmışlardır. Günlük hayat, şehrin bu orta yerindeki caminin etrafında cereyan etmiş, pazar caminin yakınına kurulmuş, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaları için kurulan ticarethaneler caminin yakınına dizilmiş, hamam, kütüphane, aşevi gibi külliyenin diğer unsurları caminin hemen etrafında halka hizmet sunmuşlardır. Caminin, mekân olarak yaşanan hayatın merkezine alınması düşünce ve hayatın akışında da cami merkezli gelişmeler ve açılımlar meydana getirmiştir.

Cami herhangi bir Hıristiyan mezhebinin kilisesi anlamında olmasa bile, sosyolojik anlamda bir kurumdur. Zira cami için örüntüleşmiş davranışlar söz konusudur. Bunlar cami dışındaki dini davranışlara göre çok daha belirlidir ve yaptırımı daha kuvvetlidir. Cami hem bir bilgilenme hem de bir uygulama mekanı olup yaygınlığı ve toplumun devamlılığı oranında etkisi de artmaktadır.¹¹¹

---

¹¹⁰Diyanet Dergisi,
http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/aylik_temmuz2000/toplum.htm(14.05.2012).

¹¹¹ V. Bilgin, s.191.

Dinin toplumdaki en önemli fonksiyonlarından biri hatta en önemlisi, insanlara belli bir zihniyet yapısı ve bir değerler sistemi kazandırmasıdır. Buradan hareketle denilebilir ki her dinin temel bir kognitif yönü vardır. Din insanlara belirli bir dünya görüşü sağlar. İnsanlar, dinlerinin etkisiyle bir zihniyete, dünya görüşüne sahip olurlar. İnananlar, dinin kendilerine kazandırdığı zihniyet yapısıyla, sözgelimi dünya ve dünyevi olaylar karşısında nasıl bir tutum ve eylem içinde bulunacaklarını belirlerler. Bu bağlamda örneğin bir inanan, dininin kendisine verdiği zihniyetle dünya karşısında olumsuz veya edilgen bir tutum ve tavır içinde olurken bir başkası olumlu tutum ve tavır içinde bulunabilmektedir. Şu halde insanlar, dine dayanarak, eşyaya, tabiata ve sosyal olaylara karşı bir tavır ve tutum içerisine girerler. Dinin verdiği zihniyet ve dünya görüşüyle sosyal olaylara karşı içine girilen tavır ve tutumlar; aile, ekonomi, eğitim, siyaset, sanat ve ahlak gibi toplumun temel kurumlarını içine alacak boyutlardadır.¹¹²

Din, birey ve toplum hayatına anlam kazandıran, kişinin insanca yaşamasına yardımcı olan, toplum halinde yaşayan bireylerin birbirlerini anlayabilmelerini kolaylaştıran ve kulun Allah'la ilişkisini düzenleyen bir araçtır. Bu nedenle, bireyin toplumla uyumunu sağlamada; barış, hoşgörü ve adaletin hüküm sürdüğü bir sosyal ortamın oluşturulmasında en önemli unsurlardan birinin din ve eğitimi olduğu söylenebilir. Çünkü din, uygun yöntemlerle öğretilip doğru olarak anlaşıldığı dönemlerde toplum halinde yaşayan insanları kaynaştırmayı başarmış, toplumsal barışın, birlik ve beraberliğin teminatı haline gelmiştir. Doğru anlaşılmadığı zaman da hurafelerin yaygınlaşmasına, insanlar arasında kırgınlıklara, toplumların parçalanmasına, savaflara ve hatta bilimsel gelişmelerin engellenmesine neden olmuştur.¹¹³

Türkiye’de yerleşim üzerine yapılan sosyal araştırmalara göre, bugün bile bilhassa gecekondular ve göçmen iskân bölgelerinde oluşan küçük yerleşim gurupları önemli bir sosyal kurum olarak hemen bir cami yeri ayırıp, namaz vesilesiyle orada toplanarak bazı müşterek mesellerini de görüşmektedirler.¹¹⁴

---

¹¹² Özler, s.23.

¹¹³ Hüseyin Yılmaz, “Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları”, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/324.pdf> (20.03.2012).

¹¹⁴ Mustafa Kılıç, “İslamda Toplum Dinamikleştirilen Kurum: Cami ve Sosyal Hayattaki Yeri”, **Diyanet Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 4, Ankara, 1991, s.150.

Din gerek fert ve gerekse cemiyet olarak insanın sosyal hayatı üzerinde kuvvetli bir tesir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel sebebi, onun insan ruhunun en karanlık noktalarına kadar nüfuz ederek ona bir hayat anlayışı, neşesi ve mukavemet gücü vermesi ve sosyal müesseseleri meydana getiren birimleri kaynaştırma özelliğine sahip olmasıdır. Nitekim tarihin hemen her döneminde, hemen bütün yerleşim merkezlerinde bir mabedin mutlaka yapılmış olması ve orada yerleşen insanların sosyal hayatlarının bu mabetler etrafında toplanmış olması dinin fert ve toplum hayatında icra ettiği tabii bir neticedir.¹¹⁵

Camiler ibadetin dışında Müslüman halkın genel toplantı yeri olma vasıflarını her zaman koruyarak halkla bütünleşen bir kurum olmuştur. Sosyal hayatın zaruretlerinden olan cenaze ve bayram namazlarından başka Müslümanlar taziye, tebrik ve bayramlaşmalarını camide yapmışlar, hac, nikâh, doğum, ölüm, vb. vesilelerle mevlid merasimlerini hep camide icra etmişleridir. Camilerde oturup sohbet edildiği, ziyafet verildiği de olmuştur. Sıkıntı ve kuraklık günlerinde camilerde dualar yapıp gözyaşı dökülmüştür. Bu dualara Yahudi ve Hıristiyanlarda karışmıştır. Rasulullah(s.a.s) vefat edince Hz. Ebubekir(r.a) mescide toplanan halka: “Allah aranızda yaşayan Peygamberi kendisine, sizi de aklınızı başınıza toplamaya davet etmiştir.” diye başlayıp devam eden tarihi konuşmasını, keza Hz. Ömer aynı konu etrafındaki benzer görüşlerini hep mescidde, minberde açıklamışlardır.¹¹⁶

Toplumun merkezinde yer alan cami vasıtasıyla, camilerden sürdürülen eğitim vasıtasıyla toplumsal hayatın merkezine yerleşen din, İslam kardeşliğini sağlamada, bireyin birlikte yaşadığı diğer bireylerle olan hukukunu oluşturmada, sağlıklı bir toplumsal yapının teşekkülünde son derece önemli bir unsurdur.

İslam medeniyetinin çıkış noktası olan cami, ilk İslam toplumunun oluşumunda merkezi bir rol oynamıştır. Nitekim Hz. Peygamber, hicretten sonra vardığı Medine(Yesrib)’de ilk iş olarak bir cami inşa ettirmişti. Böylece o, İslami kurumları oluşturmaya camiden başlamış oluyordu. Bunun içindir ki tarih boyunca cami, İslam müesseseleri için her zaman önemli bir kaynak olarak yerini muhafaza etmiştir. Hatta cami sayesinde bir çok yeni şehir kurulduğu gibi, İstanbul, Şam(Dımaşk) ve İskenderiye gibi İslam öncesine ait tarihi bir çok eski büyük şehir

---

¹¹⁵ Zeki Aslantürk, “Namazın Cemaatle Kılınması veya İbadetin Toplumsallaşması”, **Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2009, s.180.

¹¹⁶ Kılıç, s.151.

de İslami bir hüviyet kazanarak Müslüman şehirleri haline gelmiştir. İslam şehir mimarisinde en önemli temel yapının cami olması sebebiyle yeni kurulan şehirlerde veya fethedilen beldelerde cami merkezli bir yerleşim oluşmakta idi. Günümüzde hemen her yerleşim merkezinde “Ulu Cami” veya “ Cami-i Kebir” denilen merkezi bir caminin oluşu, bu anlayışın bir sonucudur.¹¹⁷

Hicretin hemen akabinde inşa edilen mescit çok farklı fonksiyonları bünyesinde barındırmakla beraber o günkü toplumda sosyal faaliyetlerin merkezidir.

Medine toplumunun içtimai problemleri orada çözülmüştür. İçtimai veya sosyal problem denince akla toplumu ilgilendiren meseleler gelir. Bunun birinci sırasını bugün bile gündemimizi işgal eden barınma meseleleri alır. Daha sonra sağlık, adalet, huzur, içtimai yardımlaşma ve diğerleri birbirini takip eder. Daha sonraki dönemlerde hapishaneden üniversiteye, hastaneden kervansaraya kadar kurulacak olan bütün İslami müesseselerin ilk nüvesi olan mescid, sosyal açıdan Medine toplumunda büyük fonksiyonlar icra etmiştir.¹¹⁸ Medine’de inşa edilen bu ilk mescid, çok kısa bir zamanda İslam’ın, evrensellik, gelişme ve ilerleme özelliklerinin bir sembolü haline geldi. Bu mescid, şuurlu fiillerin icrası ve ibadetlerin yerine getirilmesi(edası) için ruhi bir merkez, devletin iç ve dış ilişkilerini yönlendiren askeri ve siyasi bir üs; Resulullah ahabının bir araya geldiği, avlusunda toplantıların yapıldığı, mütevazı minberinden öğretilerin ve konuşmaların sunulduğu bir ilim yuvası ile yasama kurumu, Müslümanların düzen, eşitlik ve dengeli hareket etmeyi öğrendikleri, birlik, kardeşlik ve derli toplu kenetlenmeyi tattıkları sosyal bir kuruluş halini aldı.¹¹⁹

3.2.5. Camilerin Kültürel Fonksiyonları

Kültür, bir toplumun tarihi süreç içerisinde kazandığı bütün maddi ve manevi değerlerin, üretilen fikir ve sanat eserlerinin ve bunları kucaklayan değer yargılarının bütünüdür. Bireyin edindiği bilgi ve davranışlar, benimsediği inanç ve alışkanlıklar da kültürün kapsamındadır. Toplum bireylerini bir arada tutmayı sağlayan bağ, kan

---

¹¹⁷Ziya Kazıcı, “Asr-ı Saadet ve Hulefa-i raşidin Döneminde Cami ve İfa Ettiği Hizmetler”,**Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2009, s.219.

¹¹⁸ Ağırman, s.145.

¹¹⁹ Kazıcı, s.224.

bağından ziyade kültür birliğidir. Uyum süreci içerisinde gelişen belli bir kültürün unsurları, ahenkli bir sosyal yapının temelini oluşturmaktadır. Toplumdaki farklı parçaları birbiriyle irtibatlandırarak bir bütün haline getiren ve böylece toplumsal birliğin oluşmasını sağlayan en etkili faktör kültürdür.¹²⁰ Kültür ve medeniyetin oluşmasında önemli fonksiyonlar icra ettiği kabul edilen din, bir toplumun kimliğinde belirleyici olarak bulunan dil, tarih ve sanat gibi temel unsurlardandır. Bunun da ötesinde din, diğer kültür unsurlarına etki eden bir özelliğe sahiptir. Dilde, tarihte, sanatta, örf ve adetlerde dinin etkisini görebilmek her zaman mümkündür. Konuşma biçiminde, giyinmede, nikâh merasimlerinde, çocuklara isim koymada, komşuluk ilişkilerinde, atasözleri ve deyimlerde hep dini motifler ağırlıktadır. Kültürel değerler toplum bireylerine eğitimle kazandırılmaktadır. Eğitimin amaçlarından söz edilirken “kültürel mirası yetişen nesle iletme” boyutu sıkça dile getirilir. İşte tarih boyunca Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen Kur’an-ı anlamaya yönelik yorumlardan ve âlimlerin problemler karşısında ortaya koydukları çözümlerden oluşan dini kültür mirası, günümüz insanına din eğitimi yoluyla tanıtılmaktadır.¹²¹

Müslüman toplumlarda eğitim-öğretimin, din eğitimin temeli camide başlamıştır. Hz. Peygamber(s.a.v) Mescid-i Nebevi’de ashabın teşkil ettiği ilim halkalarında onlara muallimlik yapmıştır. Ayrıca Mescid- i Nebevi bitişiğinde yapılan “suffa” veya “zulla”nın ashabın eğitiminde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Tarihi süreçte ihtiyaca binaen medrese gibi eğitim ve öğretim faaliyeti yürüten kurumların oluşmasıyla örgün din eğitimi bu kurumlara bırakılmış olmasına rağmen camilerdeki yaygın din eğitimi hizmeti hep devam ede gelmiştir. Mamafih camiler ihtiyaç halinde farklı işlevlerini bugün de deva ettirmektedir. Özellikle yurt dışındaki camiler birer kültür merkezi fonksiyonu görmektedir. Osmanlı toplumunda cami sabah namazından yatsıya kadar aşirhan, ihlashan vb. görevlilerin vazife yaptığı ve sürekli açık kalan mekânlardı. Milli kültüre önemli katkı sağlayan camilerin çevresinde onun tamamlayıcısı mahiyetinde kitapçı dükkânları yer almaktaydı. Bu bağlamda cami toplumda etkin bir merkezdi. Camiler insanların tahsil seviyesi ne olursa olsun, her kademdeki eğitim kurumlarının bir devamı ve tamamlayıcısı konumundaki birer halk eğitim merkezleridir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı din

¹²⁰ Yılmaz, Sosyal Barış, ss. 102-103.

¹²¹ Yılmaz, Sosyal Barış, s.103.

hizmetlerini merkezinde camiler yer almaktadır. Yani camiler etkin bir ilim ve kültür sahası, bireylerin bilgilendirildiği, irşat edildiği önemli bir iletişim merkezleridir.¹²²

Tarih boyunca önemini yitirmeyen cami eğitiminin etkinliği günümüzde de devam etmektedir. Bünyesinde vaaz, hutbe, sohbet, Kur'an öğretimi, çocuklar ve yetişkinler için dinî bilgiler kursu gibi etkinliklerin gerçekleştirildiği camiler, yaygın din eğitimi kurumlarının başında gelmektedir. Dinin kardeşlik, sevgi, saygı, özveri, yardımlaşma ve hoşgörü gibi değerlerinin işlendiği camilerde bireylere hayatı daha doğru bir anlayışla yorumlama becerisi kazandırılmaktadır.¹²³

Söz konusu kültürel mirasın yaşatılabilmesi, öncelik değerlerin genç nesle aktarılıp geçmiş ile günümüz arasında uyumlu bir geçişin sağlanmasıyla mümkündür. Din eğitimi yoluyla birey, içinde yaşadığı toplumun kültürünü tanıyarak içselleştirebilir. Böylece onun dindar toplumla uyum ve diyalogu kolaylaşmış olur.¹²⁴

3.3. DEĞERLERİN VE TOPLUMSAL KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN CAMİ MERKEZLİ EĞİTSEL SÜREÇLER

İnsanların birbirleriyle olan sosyal ilişkilerini düzenleyen unsurlar arasında hem dinin hem de eğitimin önemi büyüktür. Din, birey ve toplum hayatına anlam kazandıran, kişinin insanca yaşamasına yardımcı olan, toplum halinde yaşayan bireylerin birbirlerini anlayabilmelerini kolaylaştıran ve kulun Allah'la ilişkisini düzenleyen bir araçtır. Eğitim de, bir anlamıyla, insanın doğuştan sahip olduğu yeteneklerinin geliştirilmesi ve bireylere birlikte yaşadığı toplumla uyum halinde yaşayabilme kabiliyetinin kazandırılmasıdır. Bu nedenle, bireyin toplumla uyumunu sağlamada; barış, hoşgörü ve adaletin hüküm sürdüğü bir sosyal ortamın oluşturulmasında en önemli unsurlardan birinin din eğitimi olduğu söylenebilir. Çünkü din, uygun yöntemlerle öğretilip doğru olarak anlaşıldığı dönemlerde toplum halinde yaşayan insanları kaynaştırmayı başarmış, toplumsal barışın, birlik ve beraberliğin teminatı haline gelmiştir. Doğru anlaşılmadığı zaman da hurafelerin

---

¹²² Ahmet Akın , “ Cami İçi Din Hizmetleri”, **I. Din Hizmetleri Sempozyumu**, D.İ.B Yayınları, Cilt:1, Ankara, 2008, s. 246.

¹²³ Yılmaz, Kadınlar ve Cami Eğitimi, s. 108.

¹²⁴ Yılmaz, Din Eğitimi ve Sosyal Barış, s. 103.

yaygınlaşmasına, insanlar arasında kırgınlıklara, toplumların parçalanmasına, savaflara ve hatta bilimsel gelişmelerin engellenmesine neden olmuştur.¹²⁵

Dinin doğru anlaşılmasında, toplum bireyleri arasındaki birlik ve beraberliğin sağlanmasında, yaygın din eğitiminin merkezi olan camilerin ve bu merkezlerden yapılan eğitimin katkısı son derece büyüktür. İnananlara ve inananlar topluluğuna kimlik kazandıran, toplumun sahip olduğu değerlerin korunmasını, aktarılmasını sağlayan din, muhataplarına cami üzerinden gerçekleştirilen eğitim faaliyetleriyle ulaşmıştır. Nüzulünden itibaren İslam toplumuna değer aşıl原因, cehalet çağını yaşayan insanları saadet asrının mutlu bireyleri haline getiren, tavrıyla, tutumuyla, fiziksel görünümüyle muhataplarını diğerlerinden farklı olmaya davet eden Hz. Peygamber(s.a.s), bütün bu faaliyetlerini toplumsal hayatın merkezine yerleştirdiği camilerden sürdürmüştür. Bugün aynı seviyede olmasa da, halen camilerden sürdürülen eğitim faaliyetleri, modern çağın bunalıma sürüklediği insanlığa, yozlaştırdığı topluma değer aşıl原因, kimlik kazandırarak aydınlatmaya devam etmektedir. Camilerde sürdürülen bu eğitim faaliyetlerini ikiye ayırabiliriz:

3.3.1. Cami İçi Eğitim Faaliyetleri

Mekan olarak caminin içinde başlayıp içinde devam eden eğitim ve öğretim faaliyetleridir. Camilerde yapılan vaazlar, okunan hutbeler, yazın öğrencilere yönelik açılan Yaz Kur'an Kursları, yetişkinlere yönelik cami dersleri, cami içi din eğitimi faaliyetleri arasında yer almaktadır.¹²⁶

3.3.2. Hutbeler

Hutbe, Arapça "hatabe" kökünden isim olup, hatibin yaptığı konuşmaya denmektedir. Terim olarak hutbe, hatibin cuma günleri cuma namazlarından önce ve bayram sabahları bayram namazlarından sonra, minberde cemaata yaptığı dini konuşmadır. İbadetin bir parçası olarak ise hutbe, Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salavat, cemaate vaaz ve nasihat ve onlara dua olmaktan ibarettir. Hutbenin amacı

---

¹²⁵ Yılmaz, Sosyal Barış, s. 14.

¹²⁶ Keyifli, Camilerde Din s. 283.

ise, Müslümanlara vaaz ve nasihat etmek suretiyle onları bilgilendirmek, iyiliklere yöneltmek, dini duygularını geliştirmek ve onları kötülüklerden caydırmaktır?¹²⁷

Cahiliye dönemi Arap toplumunda çok yaygın olan bu konuşma sanatı, İslâm döneminde de bir yandan sosyal hayatın bir parçası ve edebî sanatların bir türü olarak devam etmiş, öte yandan da dinî bir muhteva kazanarak bazı ibadetlerin şekil şartı veya tamamlayıcı unsuru olmuştur.¹²⁸

Cami minberinden hutbe okuma geleneği, Hz. Peygamberle başlamıştır. Hz. Peygamber, Cuma ve bayram günlerinde cami içerisinde yüksekçe bir yere çıkar, insanlara Allah'ın dinini anlatır ve onlara yaşanan hayatla ilgili açıklayıcı bilgiler sunar. Hz. Peygamber kendisine peygamberlik görevi verildikten sonra Allah'tan almış oldukları vahiyleri öncelikle yakınlarından başlamak üzere, kademe kademe tüm insanlara ulaştırmak istemiştir. Bu çerçevede, evlerde küçük gruplar halinde başlayan eğitim- öğretim süreci, zamanla geniş kitlelere ulaşmış ve bugünkü durumuna gelmiştir.

Tarih boyunca hutbeler, dini, siyasi ve kültürel alanlarda değişik görevleri icra etmişlerdir. Hatta hutbelerin, siyasi anlamda hükümdarların veya devlet başkanlarının kendilerini halka anlatmak ve açıklamak durumunda oldukları bir meşruiyet alanı haline geldiği de olmuştur. Hutbelerin siyasi anlamda görev icra etmesi, Hz. Peygamber zamanında uygulanan bir durum değildir. Hz. Peygamberin vefatından sonra, Hz. Ebubekir halife seçildiği zaman, hilafetiyle ilgili ilk açıklamaları ve takip edeceği temel ilkeleri hutbede açıklamıştır. Bunu diğer üç halifede takip etmiştir. Daha sonra bu durum, halifelerin ve hükümdarların hutbelerde kendi adlarının zikredilmesini istemeleri veya sağlamaları ile siyasi zemine taşınmıştır.¹²⁹

Camilerde namazı kıldırmak ve Cuma günleri hutbeyi okumak başlangıçta, halifelerin ve onları temsil eden idarecilerin hakkı sayılmıştır. Abbasiler zamanından itibaren durum değişmiş, Beytülmal'den maaş alan imamlar tayin edilmeye başlanmıştır. Böylece imamların siyasi mevkileri kalmayınca, uygulama yaygınlaşmış ve her camiye devamlı bir imam tayin edilmiştir. Hatiplik için de aynı

¹²⁷ Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/779/9982.pdf> (11.05.2012).

¹²⁸ Yusuf Taşan, **Dini Tebliğde Hutbenin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.6.

¹²⁹ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu, Dem yayınları, İstanbul, 2005, s. 97.

durum olmuştur. Halifeler hutbe okumaz olunca, hitabet için de ayrı görevliler tayin edilmiştir.¹³⁰

Yaygın din eğitiminin en kapsamlı örneği olan hutbe, camiye gelen Müslümanların çeşitli dini ve sosyal konularda bilgilenip aydınlanmalarını sağlayan, onların hayatlarını ve sosyal ilişkilerini kolaylaştırıcı öğütler veren önemli bir konuşma biçimidir. Bu konuşmada genellikle Müslümanları manen Allah'a yaklaştırmaya, onları dünya ve ahirette mutluluğa ulaştırmaya yönelik ibadet ve davranışlar tavsiye edilmektedir. Hutbe Cuma ve bayram namazlarının hemen öncesinde hatip tarafından okunmaktadır. Bilindiği gibi Cuma ve bayram namazlarını kılmak, akıl, baliğ, hür, mukim(yolcu olmayan) ve camiye gitmeye engel herhangi bir özürlü bulunmayan her Müslüman için gereklidir. İşte bu inanca dayalı olarak, ülkemizdeki erkek nüfusun yarısından fazlasının Cuma ve bayram namazları için camiye geldikleri, imamlar tarafından sunulan hutbeleri dinledikleri ifade edilmektedir. Cuma ve bayram günleri camiler adeta cemaatle dolup taşmaktadır. Dolayısıyla halkın düzenli ve sürekli olarak takip ettiği ve en çok dinleme fırsatı bulduğu hutbeler, top yekûn bilgilenme açısından önemli bir iletişim vasıtasıdır.

İslam eğitim tarihinde hutbeler, değişik içerikli kullanımı olmakla birlikte, daha çok cami içi bir din eğitimi süreci olarak işlev görmüştür. Cuma günleri camiye gelen Müslümanların, Cuma namazını eda ederken aynı zamanda hutbeler vasıtasıyla dini konularda bilgiler alıyor olmaları, hutbeleri daha fonksiyonel hale getirmiştir. Hutbelerin amaçları ve uygulamaları açısından onların birer iletişim süreci olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İnsanlar hutbeler vasıtasıyla dini konularda eğitilmekte, dini tutum ve davranışlarını değiştirebilmekte ve geliştirebilmektedir.¹³¹

Yıl içerisinde 52 hafta boyunca Cuma hutbeleriyle, ayrıca ramazan ve kurban bayramı hutbeleriyle toplamda 54 hafta boyunca cami minberlerinden yapılan sesleniş ciddi bir eğitim faaliyetidir. Üstelik camilere en yoğun katılımın bu günlerde gerçekleştiği düşünülürse hutbelerin din eğitimi açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Hutbeler, Cuma ve Bayram günlerinde camiye dolduran cemaatin dinin temel esaslarını oluşturan iman, ibadet ve ahlak konularında bilgilendirilmesini sağlar. Ayrıca yaşanan güncel toplumsal hadiseler de hutbelerin konuları arasında yer alır. Her ne kadar dinin iman, ibadet ve ahlak konuları temel alınsa da Cuma

¹³⁰ Bilgin, s. 144.

¹³¹ Keyifli, Camilerde Din, ss.284-285.

hutbeleri muhteva itibariyle toplumsal değerlere katkı sağlayan, değerleri muhafaza eden ve değerlerin aktarılmasında etkili olan bir içeriğe sahiptir.

Diyaret İşleri Başkanlığının Başkanlık Hizmetleri hakkında 2007 yılında yayınladığı genelgeyle birlikte merkezi hutbe uygulaması sona erdirilmiş, yerel ihtiyaçlara cevap verecek bölgesel hutbe uygulamasına geçilmiştir. İlgili kararda şöyle denmektedir: **İl hutbe komisyonları**

MADDE 11- (1) Her ilde il müftüsünün başkanlığında valilik onayı ile en az dört, en fazla yedi kişiden teşekkül eden “**İl Hutbe Komisyonu**” oluşturulacak, ilde okunacak hutbeler İl Hutbe Komisyonu tarafından hazırlanacak ve okutulması sağlanacaktır.

(2) Mahallinde ihtiyaç duyulması halinde, sosyal şartlara göre okunacak hutbenin konusu köylerde, dış mahallelerde ve merkezî camilerde ayrı ayrı olabilecektir.

(3) Hutbe komisyonlarınca okutulması uygun görülen hutbeler, en az bir ay öncesinden Başkanlığımıza gönderilecektir.¹³²

Yeni sistemle birlikte, 81 il müftülüğü bünyesinde il müftüsünün başkanlık edeceği komisyonlar kurulması ve yerel ihtiyaçlara cevap verecek hutbelerin hazırlanması ayrıca; Ramazan, Çanakkale Savaşları, Regaip Kandili, Zafer Bayramı gibi özel günlerin göz önünde bulundurulması öngörülmüştür. Uygulamaya konulan bölgesel hutbelerle, toplumsal ihtiyaçların daha fazla dikkate alındığı, dolayısıyla hutbelerin toplumsal anlamda kimlik ve değer oluşumuna katkı sağlayıcı yönü netlik kazanmıştır.

Diyaret İşleri Başkanlığının 2012 yılı itibariyle Ankara da okuttuğu hutbelerin konularına bakacak olursak bu husus dikkatimizi çekecektir. 54 hafta boyunca okunan hutbelerin tarih ve konuları şöyledir:

OCAK – 2012

06.01.2012 AHİRET AZIĞI: KALB-İ SELİM

13.01.2012 TEVEKKÜL

20.01.2012 TOPLUMSAL BİR HASTALIK: GIYBET

27.01.2012 İLETİŞİM AHLAKI

¹³²Diyaret, <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/sitearama.asp?siteharitasi=Site+Haritas%FD&select=Language%2FDil&cx=000441728441670383278%3Aa1tjk69mhno&cof=FORID%3A11&q=bölgesel%20hutbe&sa=Ara#898>(17.05.2013)

ŞUBAT - 2012

- 03.02.2012 MEVLİD-İ NEBİ
10.02.2012 SADAKAT
17.02.2012 SEVGİ İLE YAŞAMAK
24.02.2012 ÖMÜR SERMAYESİ: GENÇLİK

MART - 2012

- 02.03.2012 DOSTLUĞA AÇIK GÖNÜLLER
09.03.2012 KULUN MEVLA'SIYLA İLETİŞİMİ: DUA
16.03.2012 AZİZ ŞEHİTLERİMİZE...
23.03.2012 ÖFKE BALDAN TATLI MI?
30.03.2012 BEREKET VESİLESİ: SILA-İ RAHİM

NİSAN - 2012

- 06.04.2012 KARDEŞLİK ÇAĞRISI
13.04.2012 KARDEŞLİK AHLAKI VE HUKUKU
20.04.2012 İLETİŞİMİN DİLİ: SELÂM
27.04.2012 SORUMLU ve DUYARLI BİR VARLIK OLARAK İNSAN

MAYIS - 2012

- 04.05.2012 METÂNET SAHİBİ OLMAK
11.05.2012 AİLE BİLİNCİ
18.05.2012 ÜÇ AYLAR VE REGAİP KANDİLİ
25.05.2012 FETİH ŞUURU

HAZİRAN - 2012

- 01.06.2012 ŞÜKÜR BİLİNCİ
08.06.2012 KUR'AN EĞİTİMİ
15.06.2012 MİRÂC KANDİLİ
22.06.2012 EMANETE RİAYET
29.06.2012 BERÂT'A YOL ARAMAK

TEMMUZ - 2012

- 06.07.2012 İNSANÎ DEĞER OLARAK HAYÂ
13.07.2012 RAMAZANI OKULLAŞTIRMAK
20.07.2012 "BEN ORUÇLUYUM" DİYEBİLMEK
27.07.2012 SEVGİ VE BARIŞ DİLİ: SELÂM

AĞUSTOS - 2012

- 03.08.2012 İNFAK ve YARDIMLAŞMA AHLÂKI
- 10.08.2012 KADİR GECESİ
- 17.08.2012 RAMAZAN KAZANIMLARI
- 19.08.2012 RAMAZAN BAYRAMI
- 24.08.2012 İSLAM HUZUR VE BARIŞ DİNİDİR
- 31.08.2012 HAYATIMIZIN İNŞASINDA SÜNNETİN YERİ

EYLÜL - 2012

- 07.09.2012 EĞİTİM ÖĞRETİMİN ÖNEMİ
- 14.09.2012 HAYRA ANAHTAR OLABİLMEK
- 21.09.2012 EVRENSEL YOLCULUK: HAC
- 28.09.2012 YETER Kİ GÖNÜLLER ENGELLİ OLMASIN

EKİM - 2012

- 05.10.2012 CAMİLER VE GÖNÜLLÜLERİ
- 12.10.2012 KALBİN GIDASİ MUHABBETULLAHTIR
- 19.10.2012 KURBAN İBADETİ
- 25.10.2012 KURBAN BAYRAMI
- 26.10.2012 MÜMİNLER İŞLERİNİ İSTİŞÂRE İLE YÜRÜTÜR

KASIM - 2012

- 02.11.2012 CUMA NAMAZI VE ÖNEMİ
- 09.11.2012 BİR CAN DA SİZ OLUN!...
- 16.11.2012 MEDENİYET YOLCULUĞU: HİCRET
- 23.11.2012 MUHARREMİN HATIRLATTIKLARI
- 30.11.2012 ALLAH İÇİN SEVMEK

ARALIK - 2012

- 07.12.2012 GÜNAHLARDAN SAKINMAK
- 14.12.2012 AFFEDİLMENİN YOLU AFFETMEKTİR
- 21.12.2012 ZİKİR VE GÖNÜL HUZURU
- 28.12.2012 “DÜN” EYLEDİĞİMİZ GÜNLER...¹³³

Yıl içerisinde okunan hutbelerin konu başlıklarına bakıldığında huzurlu bir toplumsal yaşamın hedeflendiği görülmektedir. Bunu sağlamak amacıyla da Müslümanın sahip olması gereken vasıflar bir kimlik oluşturacak şekilde dinin temel konularıyla beraber aktarılmaktadır. Sevmek, paylaşmak, duyarlı olmak, danışmak,

---

¹³³ Ankara Müftülüğü, <http://www.ankaramuftulugu.gov.tr/yeni/link-398.html>, (23.03.2012).

affetmek gibi toplumsal hayatın düzenine ve inananların hayatına değer olarak katkı sağlayan konular yıl boyunca kesintisiz olarak hutbeler yoluyla işlenmektedir.

Halkın camilerde verilen hutbe yoluyla eğitilmesi süreci günümüzde de yoğun bir şekilde devam etmektedir. Yararlanan insan sayısı dikkate alındığında, hutbelerin günümüz cami eğitiminin temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Cuma ve bayram günlerinde hiçbir baskı ve zorlamaya maruz kalmadan, tamamen kendi istekleriyle camileri dolduran gönüllü insanlara hitaben okunacak hutbelerin çok iyi hazırlanmış olması gerekmektedir.¹³⁴

3.3.3. Vaazlar

Vaaz, Arapçada öğüt vermek, nasihat etmek, birisinin kalbini yumuşatacak şeyleri söylemek, kötü sonuçları hatırlatmak, uyarmak ve sakındırmak anlamlarına gelir.¹³⁵

Vaaz, dini tebliğ ve telkin vasıtalarından biri olup, daha ziyade cami içinde genellikle Cuma ve bayram namazları öncesi, Ramazan ayında teravih öncesi ve diğer vakitlerde toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla yapılan dini bir öğüttür. İnsanları iyiliğe çağırıp kötülükten sakındırmak dini bir görev olduğundan¹³⁶ Müslümanlıkta vaazın önemi büyüktür. Müslümanlara İslam dininin hakikatlerini öğretmek, halkın dini bilgilerini yenilemek, onları olgun insan seviyesine ulaştırmak vaazın hareket noktasıdır. Vaaz, toplumların huzuru için hayati bir görevdir. Bu görev aynı zamanda talim ve terbiyenin özüdür. Çünkü vaaz, insanları ve toplumları iyiliğe sevk eder, onlara dünya ve ahiret mutluluğunu gösteren reçeteler sunar, Allah'a ulaştırılacak kaideler ve prensipleri hatırlatır.¹³⁷

Vaaz, İslam kültüründe geleneği oluşmuş, dini sosyal ve kültürel değeri olan bir kavramdır. İslam'ın ilk yıllarından beri uygulanmaktadır. Bu yönüyle vaaz, camilerde ve topluca ibadet edilen yerlerde, toplumu dini konularda aydınlatmak için yapılan dini bir öğüt şeklidir.¹³⁸

¹³⁴ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu s.98.

¹³⁵ Keyifli, Camilerde Din, s.283

¹³⁶ Al-i İmran, 3/104.

¹³⁷ Akın, s. 249.

¹³⁸ Keyifli, Camilerde Din, s. 283.

Camilerde sunulan vaazlar, Müslüman toplumu dini yönden bilgilendirmekle birlikte, manevi ve ahlaki değerlerin nesilden nesile aktarılmasında da önemli bir etken olagelmıştır. Aynı etkinlik günümüzde de devam etmektedir. Modern hayatın ve medeniyetin beraberinde getirdiği bazı psikolojik problemlerden bunalan insanlar, huzur ya mitolojik unsurlarda, ya da camilerin her türlü hırslardan, dünyevi çekişmelerden, endişelerden, çıkar kavgalarından ve gürültüden uzak manevi ortamında aramaktadırlar. Dolayısıyla camilerde düzeyli olarak verilen vaazların önemi göz ardı edilmemelidir.¹³⁹

Vaaz, Hz. Peygamberden beri uygulaması olan bir faaliyettir. Hz. Peygamber vahyi insanlara aktarmak ve onlarda dini tutum ve davranışlar geliştirmek için, bir eğitim ve bilgilendirme aracı olarak bugünkü vaaz benzeri yöntemle insanlara hitap etmiştir. Hz. Peygamber'in sözlü olarak insanlara, din hakkında bilgi vermek için onlara hitap etmesi, vaaz olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamber, insanların bulunduğu her ortamda, bu eğitim vasıtasını kullanmaktaydı. Hz. Peygamber'in cami içinde de benzer uygulamaları yapmış olması, vaazın daha çok cami içi bir eğitim vasıtası olarak görülmesine neden olmuştur.¹⁴⁰

Günümüzde şehirlerdeki pek çok camide vaaz ihtiyacı, bizzat devlet tarafından görevlendirilen vaizler ya da bazı camilerde yapılan vaazların merkezi sistemle mahalle ve köy camilerine nakledilmesi şeklinde karşılanmaktadır. Bu imkândan yoksun olan camilerde ise vaazlar, imam-hatipler tarafından yapılmaktadır.¹⁴¹

3.3.4. Yaz Kur'an Kursları

Yaz Kur'an kursları, en az ilköğretim 5. sınıfı bitirmiş olan öğrencilere yönelik olarak 'Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenebilmeleri, dini bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla' Mili Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetiminde, yaz aylarında camiler, Kur'an kursları ve belirlenen diğer mekânlarda açılan 2 ay süreli kurslardır.¹⁴²

¹³⁹ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu, s. 105.

¹⁴⁰ Keyifli, Camilerde Din, s. 283.

¹⁴¹ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu, s. 106.

¹⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı, <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-yaz-kur-an-kurslari-150.aspx>. (20.05.2012).

Yaz kurslarının yasal dayanağını oluşturan ve 5 Ağustos 1999 tarih, 23777 sayılı resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanununa bir ek madde eklenmesine dair 4415 nolu kanun şöyledir: Ek Madde 3: “ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri dışında, Kur’an-ı Kerim ve mealini öğrenmek, hafızlık yapmak ve dini bilgiler almak isteyenlerden ilköğretimi bitirenler için, Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur’an kursları açılır. Bu kurslardaki din eğitimi ve öğretimi kişilerin kendi isteğine, küçüklerinde kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır. Ayrıca ilköğretimin 5. Sınıfını bitirenler için tatillerde ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetim ve gözetiminde yaz Kur’an kursları açılır. Kur’an kurslarının açılışı, eğitim-öğretim ve denetimleri ile bu kurslarda okuyan öğrencilerin barındığı yurt ve pansiyonların açılış ve çalışmalarına dair hususlar yönetmelikle düzenlenir.”¹⁴³

Yaz Kur’an Kursları herhangi bir örgün ve yaygın eğitim kurumunun alternatifi değildir. Belki örgün din eğitiminin tamamlayıcısı, destekçisi durumundadır. Öğrencileri örgün eğitime devam eden çocuklarımızdır. Bu yönü ile Türk Milli Eğitim sisteminin bir parçası olarak kabul edilebilir. Dini bilgiler yanında çocukların sosyalleşmesine, iyi birer vatandaş olmasına katkı sağladığı gibi, okul-aile-cami-çevre iletişimindeki önemli rolü inkâr edilemez.¹⁴⁴ Bu yönüyle yaz aylarında camilerde düzenlenen bu kurslar çok önemli bir sosyal hizmettir. Değişik okul ve aile çevrelerinden gelen çocuklar, cami ortamında “Kur’an ve dini bilgiler öğrenme” amacı etrafında birbirleriyle kaynaşmakta, gençliğin erken döneminde birlik ve beraberlik örnekleri sergilemektedirler.¹⁴⁵

Bu kurslar, din eğitimi çevresinin önemli bileşenlerinden olan Cami ile yetişmekte olan neslin ilişkisinde önemli roller üstlenmektedir. Gençlerin hayatlarını anlamlandırma süreçlerinde karşılaştıkları sorunların çözümünde kendilerine destek sağlayacak bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlar kazanmalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Yaz Kur’an Kursları, ayrıca millî birlik ve beraberliği perçinleyen, sevgi, saygı ve dostluk bağlarını güçlendiren, vatan, millet, bayrak,

¹⁴³ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu, s.125.

¹⁴⁴ Mustafa Önder, “Teorik ve Pratik Açından Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programına Bir Bakış”, **Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, 2008, s. 288.

¹⁴⁵ Yılmaz, Sosyal Barış, s.138.

şehitlik ve gazilik gibi millî değerleri özümseten; bir arada yaşama ve sorumluluk bilincini geliştiren bir perspektifi de hedef kitlesine kazandırmaktadır.¹⁴⁶

İsteğe bağlı din eğitimi ihtiyacını planlı, programlı olarak karşılamaya çalışan yegâne kurum Yaz Kur'an Kurslarıdır. Yaz Kur'an Kurslarını, hayati önemde dini bilgiler veren ve mevzuatında belirtilen görevlerin başka hiçbir kurum ve kuruluş tarafından üstlenilmediği, doğabilecek boşluğun telafisinin mümkün olmadığı kurslar olarak tanımlayabiliriz. Belki de bu yüzden Cumhuriyetle birlikte tedrisatına hiç ara vermeyen ya da önemine binaen verdirilmeyen kurum olarak günümüze kadar gelmiştir. Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğrencilere genel din kültürü vermeyi amaçlarken, Yaz Kur'an Kursları ve uzun süreli kurslar özel din kültürü ve eğitimi vermeyi amaçlar. Örgün eğitimde mecburilik varken, Kur'an Kurslarında isteğe bağlılık esastır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin, dindar insan yetiştirme gibi bir amacı yoktur. Ama Kur'an Kurslarının İslam'ı iyi öğretme, kişilerin inanç ve ibadet hayatlarını geliştirmelerine yardımcı olma amacı vardır. İsteyen öğrenciye, istediği zaman diliminde okulda öğrendiklerini pekiştirme, eksiklerini tamamlama ve dini davranışlar kazandırma bu görevler arasındadır.¹⁴⁷

Ülkemiz şartları açısından bakıldığında örgün eğitimde, ilköğretimdeki çocuklar haftada 2 saatten yılda toplam 72 saat, lisedeki gençler ise haftada 1 saatten yılda toplam 36 saat Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi görebilmektedir. Buna karşılık Yaz Kur'an Kurslarına haftada 5 gün ve günde 3 saat devam eden bir öğrenci, 9 haftalık bir sezonda 135 saat din eğitimi alma imkanı bulabilmektedir. Bu durum, çocuğuna din eğitimi aldirmek isteyen veliler için büyük bir fırsattır.¹⁴⁸

Yaz kursları, örgün eğitim sürecinde bulunan çocuk ve gençlerin temel dini bilgileri öğrenmelerine yönelik önemli bir hizmet alanıdır. Örgün eğitim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile genel dini bilgileri öğrenen öğrenciler, kendi dinleri olan İslam'ın inanç esasları, uygulanması gereken ibadetler ve sosyal hayatın daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesine yönelik dinle ilgili ahlaki prensipler hakkında bilgi sahibi olmaktadırlar. Kur'an-ı Kerimi yüzünden okumayı öğrenen ve onu mealden okuma alışkanlığı kazanan öğrenciler, Hz. Peygamber'in

¹⁴⁶Türkiye Diyanet Vakfı, **Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı**, T.D.V Yayınları, Ankara, 2005, s.8.

¹⁴⁷ Önder, ss. 289-290.

¹⁴⁸ Ahmet Koç, "Yaz Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma", **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 47, Sayı: 2, Ankara, 2011, s. 9.

hayatından örnek davranış modelleri çıkarmakta, ibadetleri yerine getirmek için gerekli olan dua ve sureleri de ezberlemektedirler. Yine yaz kursları, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendiren, sevgi, saygı ve dostluk bağlarını güçlendiren, bir arada yaşama ve sorumluluk bilincini geliştiren önemli bir imkândır. Çocukların camilerde aldıkları eğitim ve öğretim, henüz yeterince bilinçlenmenin gerçekleşmediği bir dönemde büyüklerin yaşantısına katılmanın verdiği coşkuyla birleşmekte ve böylece onların dine karşı ilgi ve istekleri artmaktadır.¹⁴⁹

Günümüz eğitim-öğretim faaliyetlerinin örgün ve yaygın eğitim şeklinde hem kavram, hem program ve içerik, hem de mekân olarak birbirinden ayrılmış olması aynı amaca hizmet ettikleri gerçeğini değiştirmez. Camilerde düzenlenen Yaz Kur'an Kursları okullarda örgün olarak verilen din eğitiminin tamamlayıcısı ve destekleyicisidir.

Aslında cami ve okul tarihi süreç içinde hep yan yana olmuş ve aynı amaca hizmet etmişlerdir. Eğitim-öğretimin ilk mekânları ibadethaneler iken, yeni ihtiyaç ve gelişmeler doğrultusunda bu faaliyetin medrese ve mekteplere kayması, eğitimin dini olmaktan çıkıp, dinin genel eğitimin branşlarından biri haline gelmesi, camideki eğitimin bittiği anlamına gelmez. Okullardaki din öğretimi ile cami ve mescitlerdeki din öğretimi ayrı kuruluşlara bağlı olmalarına rağmen aynı amaca yönelik olarak çalışmakta, birbirini tamamlamaktadırlar.

Okuldaki öğrenciler ve camideki cemaat (Yaz Kur'an Kurslarındaki öğrenciler) aynı toplumun fertleri ve birbirlerinin benzerleridir. Aralarında büyük farklar yoktur. Var gibi görünen ayrılık, öğretimin amaçlarının bölünebilir veya bölüşülebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim-öğretimin zihinsel amaçları ile duygusal amaçlarının birbirinden ayrılabilceği düşüncesi belki bunda etkili olmaktadır, ancak böyle bir ayırım mümkün değildir. Çevre, okul, cami üçlüsünün öğretim amaçlarındaki birlik, yeni neslin yetiştirilmesinde çok önemlidir. Yaz Kur'an Kurslarının önemli bir katkısı da dinin doğru anlaşılması, hurafe ve batıl inançlardan öğrencileri korumasıdır. Din eğitimi kültürün yeni nesillere aktarılmasının yanında, toplumu yanlış ideoloji, batıl inanç ve hurafelere saplanmaktan korur. Ayrıca cemaatlerin kontrolünde ve devlet denetiminden uzak kursların açılmasını ve

---

¹⁴⁹ Yılmaz, Eğitim Fonksiyonu, s.126.

çoğalmasını engellemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kurslarındaki gelişme söz konusu illegal kursların azalması anlamına gelmektedir.¹⁵⁰

Yaz Kur'an Kursları aileler için, anne babalar için çok önemli bir imkândır. Günümüz şartları açısından bakıldığında çoğu anne babaların çocuklarının din eğitimi ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılamaları mümkün görünmemektedir. Hızla değişen şartlarda baş döndürücü gelişmeler yaşadığımız günümüzde, çocuğun din eğitimi ihtiyacı, kulaktan dolma bilgilerle ve yanlış yollarla karşılanamaz. Etkili din eğitimi doğru dini bilginin uzmanlar elinde doğru yöntemlerle verilmesi ve bu bilginin model davranışlarla desteklenmesiyle mümkündür. Yaz Kur'an Kursları Kur'an-ı Kerim ve temel bilgiler öğretmenin yanı sıra, çocukların Kur'an'a, dine, din eğitimine, din görevlisine bakışlarını etkilemekte, cami kültürü ve cami adabı içinde dini yaşantıyı tecrübe ederek öğrenmelerine fırsat vermekte, cami cemaatinden ve kurs arkadaşlarından her yaş ve düzeyde kişiyle karşılaşma imkânı sağlayarak sosyalleşme süreçlerine ve kişilik gelişimlerine de önemli katkılar sağlamaktadır.¹⁵¹

Toplumun hemen her kesiminden bireyi bir araya getiren camilerde düzenlenen Yaz Kur'an Kursları toplumsal temelli bir faaliyettir.

Bu kurslarda verilen eğitimin, örgün öğretimin dışında, topluma açık bir dini kurum olan camide ve isteğe bağlı olarak veriliyor olması, bu kursların toplumsal temeline işaret etmektedir. Gerçekten de camiler toplumun, toplumsal değerlerin temsil edildiği mekânlardır. Dolayısıyla burada verilen eğitimin amacı, öğrencilerin cami içinde gözledikleri dini karakterli toplumsal davranışları, cami dışındaki, toplumsal davranışlarına bir model olarak görmelerini sağlamaktır. Örneğin, topluca, cemaat halinde kılınan bir vakit namazını gözleyen öğrencinin, cemaatin birbirleriyle duygusal ve fiziksel etkileşim ve iletişimine bakarak, toplumsal yaşamda benzer davranışlar sergilemeye istekli hale gelmesi bu eğitim sürecinden beklenen bir sonuçtur. Yine camilerde dile getirilen sözlerin ve yerine getirilen davranışların, insanlar tarafından önemsendiğini ve onları memnun ettiğini gözleyen ve bu yönde farkındalıklar geliştiren bir öğrencinin, toplumsal alanda bu davranışlara yönelmesi bu eğitimle varılmak istenen hedeflerden biridir. Toplumun gözü önünde, toplumun dini ve ahlaki bakımdan iyileştirilmesi bireysel ve toplumsal sorumluluklarını geliştirilmesi içerikli bu dini eğitimi, bireyin ilerde içinde yaşadığı toplumun

---

¹⁵⁰ Önder, s. 291.

¹⁵¹ Koç, ss. 47-48.

kurallarını şimdiden öğrenmelerini ve daha yaşanabilir bir toplumun oluşmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁵²

3.3.5. Cami Dersleri

Cami dersleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ikinci kısım, yedinci bölümünde yer alan 33. maddeye dayanılarak açılmaktadır. "Camielerde Kur'an Eğitimi" başlığı altında yer alan söz konusu maddede "Kurs bulunmayan veya bulunup da ihtiyaca cevap veremeyen yerlerde il veya ilçe müftüsünün teklifi, il veya ilçe Milli Eğitim Müdürlüğünün uygun görüşü ve mülki amirin onayı ile camilerde Kur'an Eğitimi verilebilir" denilmektedir. Dersler, ilgili caminin resmi din görevlisinin nezaretinde gerekli şartları haiz bir görevli veya bizzat din görevlisi tarafından verilmektedir.¹⁵³

İslam ilim ve kültür tarihinde cami derslerinin Asr-ı saadete kadar köklü bir geleneği ve geçmişi vardır. Asr-ı saadette Mescid-i Nebevi'deki halkalarla başlamış olan cami dersleri, sonraki dönemlerde de hutbe ve vaazların yanında belli ilimlerin tedris edildiği ilim halkaları ve belli kitapların baştan sona okunduğu ders halkaları şeklinde devam etmiştir. Bu yönüyle camiler, İslam coğrafyasının değişik bölgelerinde yüzyıllar boyunca hem yaygın eğitimin, hem de örgün eğitimin merkezleri olmaya devam etmiştir.¹⁵⁴ Hz. Peygamber(s.a.s) Mescid-i Nebevi'de ashabın teşkil ettiği ilim halkalarında onlara muallimlik yapmıştır. Ayrıca Mescid-i Nebevi bitişiğinde yapılan "suffa" veya "zulla"nın ashabın eğitiminde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Tarihi süreçte ihtiyaca binaen medrese gibi eğitim öğretim faaliyeti yürüten kurumların oluşmasıyla örgün din eğitimi bu kurumlara bırakılmış olmasına rağmen camilerdeki yaygın eğitim hizmeti hep devam ede gelmiştir.¹⁵⁵

Büyük bilginler genellikle camilerde akdedilen ders halkalarında yetişmişlerdir. Tefsir, hadis, kelam, fıkıh âlimleri camilerde okumuşlar, mezhep

---

¹⁵² Keyifli, El Kitabı, s.30.

¹⁵³ İrfan Başkurt, "Dini ve Sosyal Hayata Katılım Projesi Olarak Cami Dersleri", **Diyanet İlmî Dergi**, Ankara, Cilt: 45, Sayı: 3, 2009, s. 27.

¹⁵⁴ Durak Pusmaz, "Cami Derslerini Verimli Kılmak İçin bazı Mülahazalar", **I. Din Hizmetleri Sempozyumu**, Cilt: 2, Ankara, 2008, s.396.

¹⁵⁵ Akın, s.246.

imamları camilerdeki ders halkalarında yetişmişler ve kendileri de talebelerini camilerde okutmuşlardır. Peygamber Efendimiz zamanında ve daha sonraki dönemlerde cami dersleri veya camilerdeki eğitim öğretim faaliyetleriyle ilgili misalleri çoğaltmak mümkündür. Bu durum Selçuklu hükümdarı Alpaslan'ın(ö.465/1072) ve daha sonra oğlu Melikşah'ın(ö.485/1092) veziri olan Nizamülmülk tarafından Bağdat ve Nişabur'da "Nizamiye Medreseleri" açılıncaya kadar devam etmiştir. Artık bundan sonra camilerin civarında medreseler inşa edilmeye başlanmış, fakat camilerde de ders okutulmaya devam edilmiştir.¹⁵⁶ Camilerde ders verilmesi veya camilerin eğitim öğretim mahalli olarak da kullanılması Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Osmanlıların hâkim oldukları coğrafyada da camilerde halka yönelik vaazların dışında özel ders halkaları da süre gelmiştir. Öyle anlaşılıyor ki bu ders halkaları, vaazlara nispetle dini bilgi ve kültürleri daha iyi olan kimselere hitap etmektedir. Camilerde herkese açık olan dersler vardı, buna "dersiam/herkese açık ders" denirdi. Daha sonra dersiam, "medreselerde öğrencilere, camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderris için kullanılan unvan" olmuştur. Bu dersiamlar hangi medrese veya camide ders okutursa o medresenin veya caminin adını alırdı.(Süleymaniye Dersiâmı, Fatih Dersiâmı gibi.)

3.4. CAMİ DIŞI EĞİTİM FAALİYETLERİ

Caminin mekânı dışında gelişen, ancak cami ile bağlantılı olan, dini içerikli eğitim ve öğretim süreçlerine cami dışı din eğitimi denir. Cami ile doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan dini içerik ve mesajlar, din ile ilgili her türlü konu, cami dışı din eğitimi faaliyetleri içinde yer alır.¹⁵⁷ Özellikle İslam dininin toplumsal nitelikleri, din hizmeti ihtiyacının cami mekânı dışında hayatın her alanında mevcut olmasına neden olur. Bireyin doğumundan itibaren isim verilirken kulağına ezan okunması ile başlayan bu ihtiyaç, daha sonra büyümenin her safhasında ve aile ilişkileri, evlenme, eğitim ve iş hayatında kendisini hissettirir. İslam dini, bireysel olduğu kadar toplumsal yönleri olan bir din ve bir yaşam biçimidir. Bu nedenle 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı kanun ile bir yaşam biçimi olan din konusunda halka bilgi verme

¹⁵⁶ Puzmaz, ss.397-398.

¹⁵⁷ Keyifli, Camilerde Din, s. 285.

ile görevlendirilen Diyanet İşleri Başkanlığı, dinin yaşanabilir yönlerinde meydana gelen yeni ihtiyaçları karşılayacak yapıları hayata geçirmek ve bu esnada meydana gelecek sorunları çözmek durumundadır. 1-5 Kasım tarihlerinde Ankara’da toplanan I. Din Şurası’nda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın “Dini Konularda Toplumu Aydınlatma ile ilgili Görüşü” çalışmasında din hizmetlerinin alanları camiler, eğitim merkezleri ve Kur’an kursları, hastane, cezaevleri ve çocuk ıslah evleri, işyerleri ve aile olarak belirlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Başkanlığı tarafından 08 Nisan 1996 tarihinde yayınlanan 506 sayılı genelge ile cami ışı din hizmetleri müstakil bir hizmet alanı olarak belirlenmiştir.¹⁵⁸

3.4.1. Yapılanmış Sohbetler

Cami görevlisinin her hangi bir yerde, önceden davet edilerek katıldığı dini bilgilendirme amaçlı toplantılardır. Bu toplantılar; konferanslar, paneller veya özel hazırlanmış konulu toplantılar olabildiği gibi, sosyal ve kültürel içerikli toplantılara katılım şeklinde de olabilir.¹⁵⁹

Cami görevlisinin hizmet ve faaliyetleri, cami cemaatiyle sınırlı olmayıp, toplumun bütün kesimlerine yöneliktir. Cami görevlilerinin, toplumun bütün kesimlerine yönelik hizmetlerini, onların cami dışında yürüttükleri faaliyetlerde çok daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Günümüz Türkiye’inde, cami cemaati olsun veya olmasın pek çok aile çeşitli sebeplerle cami görevlilerine müracaat etmekte ve onlardan yardım istemektedir. Cami görevlilerine yönelik bu gibi isteklerin ortaya çıkmasındaki yegâne etken, oranın cami olması, onların da cami görevlisi olmalarıdır. Dolayısıyla, bu gibi hizmetlerin yerine getirilmesi, camiyle sınırlı olmadığı gibi tamamen camiden bağımsız da değildir.¹⁶⁰

Cami dışı eğitim faaliyeti kapsamında yerine getirilen yapılanmış sohbetler doğrudan camiyle irtibatı olmayan kişileri de kapsayan son derece etkili ve kapsamlı bir hizmettir.

---

¹⁵⁸ Serpil Başar, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yürüttüğü Cami Dışı Din Hizmetleri Kapsamında Hastanelerde Din Hizmeti İhtiyacı”, **I. Din Hizmetleri Sempozyumu(3-4 Kasım 2007)**, D.İ.B Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 2008, s. 621.

¹⁵⁹ Keyifli, Camilerde Din, s. 285.

¹⁶⁰ Onay, s. 161.

3.4.2. Yapılanmamış Sohbetler

Cami görevlileri, doğumdan ölüme kadar, hem iyi günde hem de kötü günde insanların yanındadır. Evden camiye, camiden eve giden, cami dışında herhangi bir şeye karışmak istemeyen imam-hatip ve müezzin-kayyımlar, ideal din görevlisi modeli oluşturmadıkları gibi, halk arasında da pek sevilmezler. Zira toplumumuz, çocuğunun doğumunda, sünnetinde, nişanında, düğününde, askere uğurlanmasında, sosyal yaşamın bütünlüğü içerisinde vazgeçilmez bir unsuru olan mahallesinin imam-hatip veya müezzin-kayyımını yanında görmek, onun manevî desteğini ve duasını almak ister. Evini veya işyerini hocanın ziyaret etmesini bir şeref ve bereket vesilesi sayar.¹⁶¹Halk din görevlisini, misyonu gereği her zaman yanında görmek ister. Çünkü o, imamdır, önderdir, rehberdir. Hiç şüphesiz din görevlisi; doğumda ve ölümdede, bayramda ve düğünde, tarlada ve harmanda, sevinçte ve tasada, savaşta ve barışta hep halkın yanı başında ve içindedir. O halde imam olma niteliklerini haiz olan önder, hiçbir zaman halktan kopuk yaşayamaz. İcabında o, halkın dini ve dünyevi sorunlarını çözme ve yol göstermede bir ışık gibidir.¹⁶²

Bu bağlamda yapılanmamış sohbetler ise, daha çok din görevlisinin halkın içinde dolaşarak, onların günlük yaşantılarına katkı sağlayıcı ziyaretler, hal- hatır sormalardır. Din görevlisi, üzerinde taşımış olduğu dini temsilcilik algısı ile insanları ziyaret etmesi halinde, insanlar bundan memnun kalırlar. Günlük işini sürdürmekte olan insanlara, bir manevi destek olur. Halk bu dini destek ile birlikte, dinin öngördüğü iyi insan olmayı, ulaşılması gereken bir hedef olarak görebilir. İyiyi yakalamanın yolu iyiye ulaşmayı hedef haline getirmekle olacaktır. Böylece din görevlisi, cami görevi dışında kalan zamanlarda, yapılanmamış sohbetler çerçevesinde, insanların buldukları mekânlarda selam ve sevgi ziyaretlerinde bulunması gerekmektedir.

---

¹⁶¹ Onay, s. 162.

¹⁶²Ramazan Altıntaş, "Cami Odaklı İrşad Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?", **I. Din Hizmetleri Sempozyumu**, D.İ.B Yayınları, Ankara, 2008, s.236.

3.4.3. Dini Tören ve Merasimler

Halk arasında sıklıkla yapılmakta olan, doğum, sünnet, cenaze, mevlit gibi törenler bu bağlamda ele alınması gerekenlerdir. Bu tören ve merasimler genellikle, cami görevlileri tarafından yönetilmektedir. Din görevlileri, bu törenlerde; törene katılanlara, dini konularda bilgilendirici, dini duygu ve düşünceyi geliştirici, dinin insanlara yönelik mesajlarını içerici konuşmalar yapmaktadırlar. Yapılan bu konuşmalar, törenle bütünleştirildiğinde, törene katılanlarda, dini tutum ve davranış geliştirici etkiler yapmaktadır. Bu nedenle, cami dışında gelişen dini motifli tören ve merasimlerin, halkın dini hayatına katkı yapıcı bir etkisi olmaktadır.¹⁶³

Cami görevlileri, nikâh, nişan, sünnet ve askere uğurlama gibi mutlu olaylar vesilesiyle düzenlenen törenlere katılarak merasimin dinî yönünü icra ederler. Toplumda bu gibi adet ve geleneklerin yaşatılması, tarihin derinliklerinden gelen Müslüman-Türk kimliğinin devamını ve pekiştirilmesini sağlayan önemli bir husustur. Toplumsal hissiyatı ve hafızayı yaşatarak ileri nesillere taşıyan bu gibi faaliyetlerde din görevlisi olarak rol alma, sadece dinî bir görevin yapılması değil, toplumsal kültürün ve kimliğin pekiştirilmesinde önemli bir sorumluluğun da yerine getirilmesi demektir.

Çocuğa isim konulurken ve sünnet ettirilirken dua etme, evlilik merasiminin pek çok aşamasında hazır bulunarak, kurulacak yuvanın huzur ve mutluluğu için niyaz etme, açılan yeni iş yerinin, bireysel ve toplumsal kalkınma ile helal kazançlara vesile olması için dualar etme, toplumsal kültür ve kimliğin önemli kilometre taşlarındandır. Cami görevlileri, mutlu olaylara ilişkin merasimlerde dua etmeleri yanında, icra edilen törenin dinî yönden anlam ve önemine ilişkin konuşmalar ile faydalı ve yönlendirici dinî telkinlerde de bulunurlar. Onlar, nişan ve nikah törenlerine katılarak toplumun temel taşı olan ailenin, aile bütünlüğünün ve eşlerin birbirlerine karşı davranış şekillerinin İslâm dinî açısından önemini vurgulayarak, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini dile getirip toplumun temelden sağlam yapıya sahip olması için çaba gösterirler.

Genellikle tören şeklinde icra edilen bu gibi örf, adet ve geleneklerin devamında, dinin ve din görevlisinin önemi büyüktür. Halkımızın önemli bir kısmı,

---

¹⁶³ Keyifli, Camilerde Din, ss.286-287.

camii görevlisinin (hocanın) bulunmadığı bu tür törenleri yapılmış saymamakta veya eksik yapıldığı düşünülmektedir. Camii görevlisinin bulunmadığı hallerde ise, uzak yakın demeden komşu yerleşim birimlerinden bir camii görevlisi bulmak için çaba harcanması, bu hassasiyetin hangi boyutlarda olduğunun ayrı bir göstergesidir.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Onay, s. 166.

SONUÇ

“Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü” adlı çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz bulgularla, tezimizi hazırlarken yola çıktığımız varsayımlarımızı test etmiş olduk.

Gerek bireyin gerekse toplumun kendine has bir kimliğinin olduğu ve bu kimliğin oluşumunda dini, sosyal, kültürel pek çok bileşenin katkısının olduğu varsayılmıştı. Özellikle de camilerin ve cami merkezli eğitsel süreçlerin tarihte olduğu gibi günümüzde de kimlik ve değer anlamında hem bireye hem de topluma katkı sunduğunu öne sürmüştük.

Yapılan çalışmanın bu varsayımı doğrular nitelikte sonuçlara ulaştığını söylemek mümkündür. Camiler toplumun kendine özgü kimliğinin korunmasına ve değer oluşumuna katkı yapmaya devam eden kurumlardır. Kimlik ya da kişilik duygusuna sahip olma insan için fitri bir ihtiyaçtır ve bu ihtiyaç doğuştan itibaren kendiliğinden karşılanmaz. Birey zihinsel açıdan ne kadar yüksek bir potansiyele sahip olsa da ileriki hayatında davranışlarına yön veren kimliğine etki eden pek çok unsur mevcuttur. Cami merkezli din eğitimi, bireyin temel ihtiyaç olarak gördüğü “kimliğin” korunması ve geleceğe taşınarak kişiliğe katkı yapıcı hale gelmesinde koruyucu ve geliştirici etkiye sahiptir. İnsan sadece genetik donanımıyla, karmaşık ve çok yönlü ilişkilerin hâkim olduğu toplumsal yapıda varlığını devam ettiremez. Doğuştan getirdiği yetenek ve kabiliyetlerinin anlam kazandığı, en temel yaşam alanı olan toplumdaki varlığının devamı dinamik bir örgütlenmeyi, kolektif bir şuuru gerektirir. Camilerin topluca ibadet edilen yerler olması ve insanların belli bir amaç etrafında toplanmalarını sağlayan kurum olması nedeniyle, kolektiflik ruhunun canlanmasına, bu ruhun insanların toplumsal ve dini aidiyetlerinin gelişmesine katkı yaptığını tespit etme imkânını bulduk.

Bireysel ya da toplumsal kimlik dediğimiz bu örgütlenme millet, aile, kültür, değer, statü vb. pek çok unsur tarafından şekillendirilir. Kimliğe ait aidiyetlerin tamamında da dinin etkisini, hatta belirleyiciliğini görmek mümkündür. Din; ekonomiden hukuka, siyasetten aile yapısına varana kadar bireysel ve toplumsal hayatın tamamında söz sahibidir. Tarihten günümüze farklı adlarla da olsa varlığını devam ettiren din, toplumların dünya kurma girişimlerini etkilemiş ve etkilemeye de

devam etmektedir. Toplumsal hayatın dizaynını etkileyen din toplumu ayakta tutan diğer kurumlar gibi sosyal hayatın olmazsa olmazları arasında yer alan sosyal bir olgudur. İslam dini açısından konuya baktığımızda, İslam'ın yaşandığı hiçbir toplumda folklorik bir duruma düşmediğini, kulla Allah arasına indirgenemediğini, bilakis toplumsal hayatın vazgeçilmez bir rüknü, bir yaşam felsefesi, bir dünya görüşü, hayat tarzı ve üslubu olarak var olduğunu görürüz. Bu tespitlere bakılarak insanların yaşam alanlarının şekillenmesinde kimlik ve kurum olarak nelerin olduğunu araştırdığımızda ve camilere de bu açıdan baktığımızda, camilerin yukarıda yaptığımız tespitlerin nerdeyse tamamına yakınında oldukça etkili bir toplum merkezi haline geldiğini gördük. Ayrıca camiler fonksiyonları bakımından sadece ibadet ile sınırlı kalmayıp, bireyin toplumsal pratikler alanlarında da eğitilmesini sağladığı için sürekli eğitim merkezleri halinde çalışmakta olduklarını tespit ettik.

İslam'ın muhataplarına ulaşmasında merkezi bir konumda olan, dinin kurumsal hüviyeti olan camiler de İslam'ın sosyal hayattaki yerinin birer göstergesi olmaya devam etmektedir. Bu tarihi süreç içinde de benzer şekilde olmuştur. Nitekim İslam'ın yaşandığı yerlerde şehirleşmenin cami merkezli olarak başlaması, Caminin mekân olarak yaşanan hayatın merkezine alınması düşünce, yaşantı, tutum ve davranışta Cami merkezli açılım ve gelişmeleri meydana getirmiştir.

Bugün ülkenin her yerinde irili ufaklı camilerin bulunuyor olması, camiler ile yerleşim arasındaki ilişkinin fonksiyonel ve istenilen bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kimliğin korunmasında dinin koruyucu etkisi olduğu bilinmektedir. Camilerin de birer yaygın din eğitimi kurumu olarak halkın din eğitimini karşılıyor olması, dini kimliğin korunması yanında milli kimliğin korunmasını da sağlamaktadır. Yapılan çalışmada insanların cami merkezli din eğitimine ihtiyaç duyuyor olmaları, yazları çocuklarını cami merkezli bir din eğitimi almaya yönelik tercihlerde bulunmaları, caminin verdiği din eğitimini kimliğinin korunması için daha güvenilir bulduğu anlamına gelmektedir. Toplumsal kimliğin korunması ve geliştirilmesinde camilerin rolü konulu bu çalışmada camilerin toplumsal kimliği muhafaza edilmesinde en güvenilir kurumların başında geldiği sonucuna vardır. Ülkemizde yerleşim yerleri üzerine yapılan araştırmalar bugün halen gecekondular ve göçmen yerleşim yerleri gibi şehrin imkânlarından uzak bölgeler de bile görkemli camileri bulunmaktadır. Bu bölgelerdeki camiler inananlar topluluğunun güç birliği

ile inşa ettikleri ilk kurumsal yapı olmalarıyla dikkat çekicidir. Ülkemiz genelinde 65.000 Caminin olduğu düşünülürse bu şehirlerden köylere varana kadar Cami merkezli bir yaşantı ve iletişim demektir. Bu bakımdan gerek bireysel gerekse toplumsal kimliğin oluşumunda bireyi ve toplumu çepeçevre kuşatan camilerin etkin rol oynadığı bir gerçektir. Bireyin kimliğinin oluşumunda dinin etkisi dikkat çekicidir. Kimliği bireyin kendisiyle ilgili farkındalığı olarak tanımlamıştık. Bireyin kendisine sorduğu ben kimim? Sorusu dinden bağımsız olarak cevaplanamaz. Bireyin sahip olduğu tanrı tasavvuru, din anlayışı insan ve evren tasarımı kimliğini, kişiliğini, dünyaya bakışını şekillendiren kurucu bir tasavvurdur. Bu nedenle din algısındaki, tanrı tasavvurundaki çarpıklık bireyin kimliğine, kültürüne de yansır. Yarattılmış bir varlık olarak insan kimliğini inşa ederken yaratıcısını bildiğinde, sağlıklı bir tanrı tasavvuruna kavuştuğunda özgürlük temelli, dengeli, tutarlı bir kişilik sahibi olur. Din kararlı ve sağlam bir kimlik oluşturarak tutarlı, dengeli, bütünlüklü bir toplumsal kimlik ve yaşantı sağlar. Bireyin kimlik oluşumu ve gelişimi ile ilgili olarak yapılan bu bilimsel tespitler bizim de varsayımlarımız arsındaydı. Çalışmanın sonunda bu varsayımların sonuç olarak da örtüştüğünü görmek çalışmanın gerekli bir çalışma olduğu hakkındaki kanaatlerimizi kuvvetlendirdi. Bu çalışma nedeniyle, yaşanılan çevrede hâkim olan inanç Cami vasıtasıyla bireylere ulaştırılarak, bireyin -dolayısıyla toplumun- kimliğine katkı yaparak muhtemel bir kimlik krizinin de önüne geçmesinde camilerin etkisinin artarak sürdüğünü söylemek mümkün hale gelmiştir. Halkın bir araya gelmesine vesile olan, aynı amaç etrafında birlikte hareket etme duyarlılıklarını geliştiren camiler toplumsal anlamda bir kimlik görevi yapamaya devam etmektedir. .

Ekonomik krizler yaşayan ülkelerin vatandaşları yağma hareketlerine girerken, ülkemiz de yakın zamanda ağır bir ekonomik kriz yaşamış olmasına rağmen benzer hareketlerin bizde görülmeşi dinin kazandırdığı kimlik ve değer anlayışına borçluyuz. Başkasının malını, canını, hukukunu kendi sahip olduklarının üstünde tutan bu anlayış; İslam dininin muhataplarına kazandırdığı kimliğin ve aşkın değerlerin sonucudur. İnsanlardaki bu sosyal duyarlılık ve sorumlulukların gelişmesine camilerin katkı yaptığını ve cami merkezli din eğitiminin sosyal alanlardaki diğer problemlerin çözümüne de katkı sağladığını tespit etmiş bulunmaktayız.

Tarihi süreç içinde yaşanan Cami merkezli olumlu örneklerin hatırladığımızda, Kurtuluş mücadelesinin fitili camilerden ateşlenmiştir. Merhum Mehmet Akif'in Kastamonu Nasrullah Camii ve Balıkesir Zağanos Paşa Camii ve Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Camilerden yaptığı konuşmalar halkın vicdanında geniş yankı bulmuş, mücadele azmini artırmıştır. Bugünde Camiler, kürsü ve minberleri ile değerlerin insanlara ulaşmasında tıpkı geçmişte olduğu gibi köprü olmaya devam etmektedir.

Bu anlamda amaç ve uygulama bakımından, topyekûn bilgilendirmede birer iletişim vasıtası olan hutbeler; talim ve terbiyenin özünü oluşturan vaazlar; isteğe bağlı din eğitimi ihtiyacının planlı programlı karşılandığı yetişkinlere ve çocuklara yönelik kurslar, cami dersleri, toplumsal yaraları sarma adına düzenlenen yardım kampanyalar değer ürettiği gibi, değerlerin muhafaza ve aktarımını da sağlamaya devam etmektedir. . Dinin iman, ibadet ve ahlak konuları temele alınmakla beraber; birlik, beraberlik, vatan, bayrak, özgürlük vb. içerikli Cami merkezli eğitsel süreçler kimlik kazanımında katkı yapmaya devam ettiği görülmüştür.

Camiler, temeli dine dayalı sosyal aktiviteler, yapılanmış ve yapılanmamış sohbetler gibi Cami dışı eğitsel süreçlerle de kimlik ve değer konusunda bireye doğrudan ya da dolaylı katkı sunmaktadır. Bizatihi fiziksel olarak dahi Camiler hem içe yani cemaate hem de dışa yani diğer dinlere karşı mesajlar içermektedir. Camilerin cemaate dönük mesajı ibadet ağırlıklı iken dışa verdiği mesaj kimlik ve değer ağırlıklıdır. Bu nedenle günümüzde sürdürülen bütün hoşgörü ve diyalog faaliyetlerine rağmen çatışmalar hala kimlik ve değer ifade eden semboller üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örnek vermek gerekirse, İsviçre'de 2009 yılında minare yapımının referandumla yasaklanması fiziksel anlamda bir mekâna karşı oluşun değil; Caminin, minarenin ifade ettiği değerler dünyasına, arkasında yatan kimliğe karşı oluşturmaktadır. Müslümanların da İsviçre'deki bu uygulamaya karşı çıkmaları ve dünyanın değişik yerlerinde gösteriler yaparak alınan bu karara karşı olduklarını bildirmeleri, camilerin sadece ibadet edilecek mekân olarak anlaşılmasını değil, bir Müslüman kimliği olarak değerlendirildiğinin göstergesi olmuştur.

Kur'an'ın nüzulünden itibaren İslam toplumuna değer aşıl原因an, cehalet çağını yaşayan insanları saadet asrının mutlu bireyleri haline getiren, tavrıyla, tutumuyla, fiziksel görünümüyle muhataplarını diğerlerinden farklı olmaya davet eden Hz.

Peygamber bütün bu faaliyetlerini Cami üzerinden yürütmüştür. Hz. Peygamber'in toplumsal hayatın merkezine yerleştirdiği Camiler, her ne kadar geçmişten devraldığı bu mirasın tamamına sahip çıkamasa da halen toplumsal hayatı ayakta tutan merkezlerdir.

Dinden soyutlanmış, dinle irtibatı olmayan ne bireysel ne de toplumsal bir kimlik olmayacağı gibi, aşkın kaynağa dayanmayan değerler de ne bireyin anlam arayışına ne de kolektif şuur ve toplumsal ahlaka katkı yapabilirler. Bugün aynı seviyede olmasa da halen Camilerden sürdürülen eğitim faaliyetleri moderne çağın bunalıma sürüklediği insanlığa kimlik aşılama, yozlaştırdığı topluma değer kazandırmaktadır. Yahya Kemal'in ezansız semtlerde ifade ettiği ezan sesiyle yoğrulmuş bir çocuk vatanından kopsa dahi yıllar sonra döneceği yeri hatırlayacaktır. Dolayısıyla Camilerin kimlik ve değer oluşumuna yaptığı katkı küçümsenemeyecek kadar önemlidir.

KAYNAKÇA

Ağırman, Mustafa.**H.z. Muhammed(s.a.v)Devrinde Mescid ve Fonksiyonları.**
Ravza Yayınları, İstanbul, 1997.

Akbaş, Onay. "Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının(Değerlerinin)
İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin
Değerlendirilmesi"**Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem
Yay. İstanbul, 2007, ss. 673-696.

Akın, Ahmet. "Cami içi Din Hizmetleri",**I. Din Hizmetleri SempozyumuKitabı.**
T.D.V Yayınları, Cilt:1, Ankara, 2008, ss. 245-257.

Altıntaş, Ramazan. "Cami Odaklı İrşad Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?" **I.**
Din Hizmetleri Sempozyumu, T.D.V Yayınları,Ankara, 2008, ss.233-244.

Aşkın, Muhittin. "Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler",**Atatürk Üniversitesi Sosyal**
Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı: 2, 2007, ss. 213-220.

Aydın, Suavi. **Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine.**
Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2009.

Başar, Serpil. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yürüttüğü Cami Dışı Din Hizmetleri
Kapsamında Hastanelerde Din Hizmeti İhtiyacı". **I. Din Hizmetleri**
Sempozyumu(3-4 kasım 2007), D.İ.B Yayınları, s. 621-635. Ankara, 2008.

Başkurt, İrfan. " Dini ve Sosyal Hayata Katılım Projesi Olarak Cami
Dersleri"**Diyanet İلمي Dergi**, Cilt: 45, Ankara, 2009,ss. 23-40

Belek, Kaan. **Modernleşme Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemler,**
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Ankara, 2006.

Bilgin, Beyza. **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**.Yeni izgi Yayınları, Ankara, 1995.

Bilgin, Beyza. Mualla Selçuk,**Din ğretimi özel ğretim Yöntemleri**. Ankara, Gün Yayıncılık, 1997.

Bilgin, Vejdi. **Dini Bilinlenmede Caminin Yeri ve nemi**. B. etiner(Edt.) içinde, Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami, İstanbul, Ensar Yayınları,2009, ss. 187-210.

Bolay, Süleyman Hayri. "Aşkın Değerler Buhranı". **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları,İstanbul, 2007, ss. 55-69.

Bulut, Mehmet. "Din ve Toplum", **Diyanet Dergisi**, 15.04.2012, http://www.diyamet.gov.tr/turkish/DIYANET/aylik_temmuz2000/toplum.htm, (20.06.2013).

Çanakçı, Ahmet Ali. **Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.

Çelebi, Ahmet. **İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi**. (ev: Ali Yardım) Damla Yayınları, İstanbul,1998.

Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı.**Diyanet**, 12.05.2012, www.diyamet.gov.tr: <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-yaz-kur-an-kurslari-150.aspx>, (15.05.2012).

Diyanet Aylık Dergi, 04.04.2012, <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/DIYANET/2001aylik/ekim/camiler.htm>,(12.07.2012).

Doğan, Recai. "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler". 12.05.2012, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/779/9982.pdf>, (15.07.2012).

Durmuş, Alpaslan. "Karakter Eğitiminde Çevre İmkanları"**Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**. Dem Yayınları, İstanbul, 2007.

Taşpınar, Mehmet(Edt). **Öğretmenlik Mesleği**. Elazığ Üniv. Yayınları, Ankara, 2002.

Ergun, Doğan. **Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik**. İmge Yayınları, Ankara, 2000.

Ergun, Doğan. **Türk Bireyi Kuramına Giriş**. Gerçek Yayınları, İstanbul, 1991.

Ersoy, Berkant. **Toplumsal Değerler ve Çalışanların İş Doymu Arasındaki İlişki**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2006.

Genç, Muhammet Fatih. **Yaygın Din Eğitiminde Gençliğin Eğitimi(Hollanda'da Havra, Kilise ve Camilerde Gençliğe Yönelik Eğitsel Faaliyetler ve Hizmetler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Gömlüksiz, Mehmet Nuri. "Lise Öğrencilerinin Değerlere İlişkin Tutumları: Elazığ İli Örneği", **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**. Dem Yayınları İstanbul, 2007.

Gündoğan, Ali Osman. "Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği". **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007.

Kaypakoğlu, Serdar. **Kimlik Sorunları ve İletişim**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

Kazıcı, Ziya. "Asr-ı Saadet ve Hulefa-i raşidin Döneminde Cami ve İfa Ettiği Hizmetler" **Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2009.

Keskin, Yusuf. **Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Keyifli, Şükrü. "Camilerde Din Eğitimi", **Din Eğitimi**, Ed. Mustafa Köylü Nurullah ALTAŞ, Gündüz Yayınları, Ankara, 2012, ss. 275-279.

Keyifli, Şükrü. **Yaz Kur'an Kursları Öğretici El Kitabı**, Tıbyan Yayınları, İzmir, 2011.

Kılıç, Mustafa. İslam'da Toplumu Dinamikleştiren Kurum: Cami ve sosyal Hayattaki Yeri" **Diyanet Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 4, 1991, ss. 147-159.

Kocacık, Faruk. "Üniversite Gençliğinde Kimlik Bunalımı: Farklılaşma ve Özdeşleşme (Bütünleşme)". **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Tartışmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2003, ss. 5-10.

Koç, Ahmet. "Yaz Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma". **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 47 Sayı: 2, 2011, ss. 7-47.

Kula, M. Naci. **Gençlik Döneminde Kimlik ve Din**. Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

Maalouf, A. **Ölümcül Kimlikler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Müşirül Hak, (. G. (1991.). İslam Toplumu ve Toplum Hayatında Caminin Yeri. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 1991, ss. 287-292.

Oktay, Ayşe Sıdika. "İslam Düşüncesinde Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri. **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, ss.131-155.

Onat, Hasan.

http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=50:kimlik-ve-kimlik-teoloji-likisi&catid=36:makale&Itemid=54, (15.09.2012).

Onay, Ahmet. "Cami Eksenli Din Hizmetleri". **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:12, ss. 149-174.

Öcal, Mustafa. **İslam Eğitim Tarihi**. Emin Yayınları, Bursa, 2002.

Önder, Musafa. "Teorik ve Pratik Açından Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programına Bir Bakış" **Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:13, 2008, ss. 275-295.

Önkal, Ahmet, Nebi Bozkurt. "Diyaret İslam Ansiklopedisi". **Cami**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2008.

Özler, İbrahim. **Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği)**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007.

Poyraz, Hakan. "Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı". **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 81-88.

Pusmaz, Durak. "Cami Derslerini Verimli Kılmak İçin bazı Mülahazalar". **I. Din Hizmetleri Sempozyumu Kitabı**, T.D.V Yayınları, Ankara, 2008.

Soner, Ulu. **Almanyada Kimlik Sorunu ve Turkler**, 02.09.2012,
http://politikadergisi.com/sites/default/files/almanyada_kimlik_sorunu_ve_turkler_-_soner_ulu.pdf, (15.09.2012).

Sütel, Deniz. **Eğitim Dergisi**, <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/53-19/324-din-ogretimi-ve-yiye-ulasma.html>, (14.03.2012).

Taşan, Yusuf. **Dini Tebliğde Hutbenin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Tosun, Cemal. **Din Eğitimi Bilimine Giriş**. Pegem A Yayınları, Ankara, 2002.

Tozlu, Necmettin ve Cem Topsakal. "Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi". **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Dem Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 177-2002.

Türkan, Zeynep. **Kimliğin Oluşumunda ve korunmasında Dinin Rolü**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**,Türk Dil Kurumu Yayınları,Ankara, 2005.

Türkiye Diyanet Vakfı,**Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı**,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,Ankara, 2005.

Yazıcı, Nesimi. "Din Hizmetleri Açısından Caminin Yeri ve Önemi". **Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:48, 2007, ss. 1-10.

Yılmaz, Hüseyin. **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**,Dem Yayınları, İstanbul, 2005,

Yılmaz, Hüseyin. **Din Eğitimi ve Sosyal Barış**. İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Yılmaz, Hüeyin. "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi"**Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 5 Sayı: 14, 2007, ss.107-129.

Yılmaz, Hüseyin. **Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları**. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/324.pdf>, (20.03.2012).

Zengin, Halise Kader. **Almanya'da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulan/Oluşturulmak İstenen Müslüman Kimliği Üzerine**, http://ilahiyatdergi.ankara.edu.tr/51_1/13kaderzengin2.pdf, (04.12.2012).